

Publications of the
Carnegie Endowment for International Peace
Division of International Law
Washington

THE CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

EDITED BY

JAMES BROWN SCOTT

*President of the Institute of International Law
President of the American Institute of International Law*

DE OFFICIO HOMINIS ET CIVIS JUXTA LEGEM NATURALEM LIBRI DUO

BY SAMUEL VON PUFENDORF

VOL. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1682, with an Introduction by Walther Schücking and a List of Errata.

VOL. II. A Translation of the Text, by Frank Gardner Moore, with a Translation (by Herbert F. Wright) of the Introduction by Walther Schücking, and an Index by Herbert F. Wright.

*This volume with Vol. II constitutes
No. 10 of "The Classics of International
Law." A list of the numbers already
published is given at the end of this
volume.*

P R E F A C E

The republication of the classic works connected with the history and development of international law was undertaken by the Carnegie Institution of Washington in 1906, at the suggestion of the undersigned, then Solicitor for the Department of State, under whose supervision as General Editor the series has since been published. On January 1, 1917, the project was transferred to the Carnegie Endowment for International Peace, and the publication of the series is being continued by the Endowment's Division of International Law.

The present work, Pufendorf's *De Officio Hominis et Civis*, is edited with an introduction by the celebrated German publicist, Professor Walther Schücking, which has been translated into English by Professor Herbert F. Wright. An English translation of the text of Pufendorf's treatise has been made expressly for the series by the distinguished classicist, Professor Frank Gardner Moore; and, for the sake of convenience, there has been added an index prepared by Professor Wright.

The reasons for including Pufendorf's little treatise are sufficiently set forth by Professor Schücking in his Introduction. Moreover, the original text is difficult to procure and has not hitherto been translated into English. The photographic reproduction, made from a copy in the possession of the Harvard Law Library, places the work within the hands of any and all countries, and Professor Moore's faithful translation of the text makes its mastery an easy matter to the English-speaking world.

One reason for republishing the classics of International Law is the difficulty of procuring the texts in convenient form for scientific study; the libraries in the United States have been searched with the result that few of the earlier works were to be found. Another reason is that some of the works selected for republication have never been translated into English. The American publicist is therefore at a disadvantage in consulting works of admitted authority, and when found they are, as it were, sealed books to all but trained Latinists. The specialist is thus forced to rely upon summary statements and references to them to be found in treatises on International Law, or is driven to examine them in European libraries, often a difficult task, while the general reader is practically barred from the stores of knowledge locked up in the earlier works on the Law of Nations. The same difficulty exists in Latin America, Japan, and in a less degree in many European countries.

Eminent publicists, European and American, who have

been consulted as to the usefulness of the plan to republish the Classics, have indorsed the project and have pledged their personal cooperation. The works to be included in the series have not only been approved but suggested by them, so that the undertaking is international in scope, in selection, and in execution.

The underlying principle of selection has been to reissue those works which can be said to have contributed either to the origin or to the growth of International Law and the term classic has been used in the broad rather than in the narrow sense, so that no work will be omitted which can be said to have contributed to the origin or growth of the Law of Nations. The masterpieces of Grotius will naturally be the central point in the series, but the works of his leading predecessors and successors will likewise be included. The text of each author will be reproduced photographically, so as to lay the source before the reader without the mistakes which creep into a newly printed text. In the case of the early authors the photographed text will be accompanied by a revised text whenever that course shall seem desirable. An Introduction will be prefixed to each work, giving the necessary biographical details and stating the importance of the text and its place in International Law; tables of errata in the original will be added, and notes deemed necessary to clear up doubts and ambiguities or to correct mistakes in the text will be supplied. Variations in successive editions of the text published in the author's lifetime will be noted, but little or nothing in the nature of historical commentary will be furnished.

Each work will be accompanied by an English version made expressly for the series by a competent translator.

It is hoped that the series will enable specialists as well as general readers to trace International Law from its faint and unconscious beginnings to its present ample proportions and to forecast with some degree of certainty its future development into that law which Mirabeau tells us will one day rule the world.

JAMES BROWN SCOTT,
General Editor.

WASHINGTON,
July 1, 1927.

DE OFFICIO HOMINIS ET CIVIS
JUXTA LEGEM NATURALEM
LIBRI DUO

BY
SAMUEL VON PUFENDORF

VOLUME ONE

THE PHOTOGRAPHIC REPRODUCTION
OF THE EDITION OF 1682

WITH AN INTRODUCTION BY

DR. WALTHER SCHÜCKING

Professor of Law in the Handels-Hochschule in Berlin

Member of the Reichstag

Member of the Institute of International Law

Member of the Permanent Court of Arbitration at The Hague

NEW YORK
OXFORD UNIVERSITY PRESS

AMERICAN BRANCH: 35 WEST 32ND ST.
LONDON, TORONTO, MELBOURNE, AND BOMBAY

1927

COPYRIGHT 1927
BY THE
CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE
Reference

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA
AT THE RUMFORD PRESS, CONCORD, N. H.

CONTENTS

VOLUME I

	PAGES
Introduction by Walther Schücking	11a-30a
Photographic Reproduction of the 1682 Edition of <i>De Officio Hominis et Civis</i>	i-xxii, 1-166
Errata in the Edition of 1682	167

VOLUME II

Translation (by Herbert F. Wright) of the Introduction by Walther Schücking	9a-27a
Translation of the 1682 Edition of <i>De Officio Hominis et Civis</i>	i-xii, 1-146
Index by Herbert F. Wright	147

EINLEITUNG

In der Geschichte des Völkerrechts haben zwei Richtungen miteinander durch Jahrhunderte gerungen und wenn es gelegentlich scheinen konnte, als läge die eine oder die andere besiegt und tot an dem Boden, so dauerte es nicht allzu lange, und sie gab wieder kräftige Zeichen des Lebens von sich.¹ Die eine während des 19. Jahrhunderts im Allgemeinen vorherrschende ist die *positivistische*.² Sie nimmt das durch Gewohnheit und Verträge geschaffene, also objektiv gegebene Recht, zum alleinigen Ausgangspunkt. Ihre Gefahren liegen darin, dass sie es oft versäumt, aus der Fülle des im internationalen Leben auftauchenden Rechtsstoffes leitende Principien herauszuarbeiten, mehr noch aber in dem Versagen des kritischen Urteils in bezug auf die gegebenen Rechtszustände und Einrichtungen.

Wenn neue Zeiten kommen, braucht die Welt neue Normen. Aufgabe der Wissenschaft ist es, der Rechtsentwicklung hier die Fackel voranzutragen. Aber woher nimmt der Gelehrte das Licht, um diese Fackel zu entzünden, wenn er sich nur mit dem Stoff des positiven Rechtes beschäftigt, das vielleicht schon längst nicht mehr das "richtige Recht" ist, dessen die Völker bedürfen? Namentlich in solchen Zeiten gewinnt die andere Richtung der Volkerrechtswissenschaft wieder erhöhte Bedeutung, die naturrechtliche. Sie sucht das Recht philosophisch zu entwickeln aus der Idee der Gerechtigkeit und den Bedürfnissen der Völker. Jahrhunderte lang hat sie für die von ihr entwickelten Rechtssätze unmittelbare Geltung in Anspruch genommen.³

Beide Richtungen des Volkerrechts gehen auf seinen Altmeister Hugo Grotius zurück. Nicht ohne Grund pflegt man ja Grotius auch als den Vater des Naturrechts zu bezeichnen, obgleich man nicht übersehen

¹ Vgl. A. Rivier, in Franz von Holtzendorffs *Handbuch des Volkerrechts*, Bd. 1 (Berlin, 1885), S. 393-523: "Literhistorische Uebersicht der Systeme und Theorien des Volkerrechts seit Grotius". Dieselbe Arbeit bildet den vierten Teil in Holtzendorffs in französischer Sprache erschienener *Introduction du Droit des gens* (Hambourg, 1888-1889).

² Freilich gehörten die naturrechtlichen "Outsiders" nicht zu den schlechtesten Vertretern der Zunft. Es seien ihrer hier aus dem fraglichen Jahrhundert nur drei genannt. Der Edinburger Professor JAMES LORIMER sagt, in seinen *Institutes of the Law of Nations* (1883-1884, auch 1884 in französischer Uebersetzung von ERNEST Nys erschienen), Bd. I, S. 19, z. B.: "The law of nations is the law of nature realised in the relations of separate political communities." J. K. BLUNTSCHLI gibt in seinem berühmten Werke, *Das moderne Volkerrecht der civilisierten Staaten als Rechtsbuch dargestellt* (Nordlingen, 1868), keineswegs bloss positives Recht und der Franzose BONFILS handelt in seinem oft aufgelegten Lehrbuch unter Ziffer 40 von dem natürlichen Volkerrecht als geltendem Recht.

³ Vgl. jetzt vornehmlich das gehaltvolle Werk von ERICH CASSIRER, *Naturrecht und Volkerrecht im Lichte der Geschichte und der systematischen Philosophie* (1919).

darf, welche Rolle dieser Begriff schon bei den Kirchenvätern und den Theologen und Juristen des Mittelalters gespielt hat, wie denn die katholische Kirche auch heute noch das Verdienst in Anspruch nehmen kann, den Begriff des Naturrechts durch ein rein positivistisches und vielfach materialistisches Zeitalter bis auf die unmittelbare Gegenwart festgehalten zu haben.⁴ Die Grundlage der Naturrechtswissenschaft, die Hugo Grotius in den Prolegomena seines *De jure belli ac pacis* gibt, bildet auch die Grundlage seines Systems des Völkerrechts und in einer uns heute etwas naiv anmutenden Weise sucht er den *consensus gentium* statt aus der Staatenpraxis oft aus den Ansprüchen der Philosophen, Geschichtsschreiber, Dichter und Denker zu beweisen. Immerhin ist er der Vertreter einer dualistischen Anschauung, er verkennt nicht die Existenz eines zu seiner Zeit vorwiegend auf Gewohnheitsrecht beruhenden positiven Völkerrechts, für das er den Begriff des *jus gentium voluntarium* prägt. Was freilich das Wertverhältnis zwischen beiden Zweigen der von ihm geschaffenen Völkerrechtsdisciplin anbetrifft, so räumt er dem positiven Recht nur die Bedeutung eines die innere Richtigkeit des natürlichen Rechtes bekräftigenden Arguments ein.

Während der mit dem Wirklichkeitssinn seines Volkes ausgestattete Engländer Zouche (geb. 1590, gest. 1660⁵) von Grotius zwar den Dualismus zwischen einem natürlichen und einem positiven Völkerrecht übernimmt, aber dem letzteren ganz entschieden den Vorrang gibt, kennt schon Thomas Hobbes kein Völkerrecht mehr ausser dem Naturrecht. Das Naturrecht ist ihm "vel naturale hominum, quod solum obtinuit dici lex naturae, vel naturale civitatum, quod dici potest lex gentium, vulgo autem jus gentium appellatur: pracepta utriusque eadem sunt."⁶ Indem Hobbes das Völkerrecht schon völlig in dem Naturrecht aufgehen lässt, eröffnet er eine Entwicklungsreihe, deren Bannerträger dann Pufendorf geworden ist, der Autor dreier auch das Völkerrecht behandelnder Werke, deren eines uns nunmehr beschäftigen soll.

1. Der Autor und die Entstehung des Werkes

Das Werk des Samuel Pufendorf, *De officio hominis et civis prout ipsi praescribuntur lege naturali*, ist zum ersten Male im Jahre 1673 zu Lund in Schweden erschienen. Der Verfasser war in gewissem Sinne noch ein

⁴ Vgl. darüber das Werk des deutschen Jesuitenpaters VICTOR CATHREIN, *Recht, Naturrecht und positives Recht* (2. Aufl., Freiburg, 1909).

⁵ ZOUCHE, *Juris et iudicis socialis, sive juris inter gentes, et quaestionum de eodem explicatio, qua, quae pacem et bellum inter diversos principes aut populos spectant, ex principiis historico-iure-peritus exhibentur* (Oxford, 1650), neu herausgegeben mit englischer Uebersetzung in "Classics of International Law" (Washington, 1911).

⁶ HOBBES, *Elementa philosophica de cive* (Paris, 1642), "Imperium", c. xiv, § 4.

Repräsentant des internationalen Gelehrtentyps, wie ihn früher der Gemeingebräuch der lateinischen Sprache an den Universitäten einmal geschaffen hatte und wie wir ihn jetzt auf dem schwierigeren Wege der Mehrsprachigkeit des Einzelnen zum Besten der Wissenschaft des Völkerrechts wiederzuschaffen uns bemühen müssen. Denn wie der berühmte Italiener Albericus Gentilis seine Tage als Professor in Oxford beschloss, wie Franziscus Suarez bald in Italien, bald in Spanien lehrte, um nur diese beiden berühmtesten Vorgrotianer zu nennen, so gehörte auch Pufendorf zu den vom Schicksal hin und her Geschlagenen.

Geboren 1632 im Dorfe Flohe bei Chemnitz in Sachsen und als junger Mann im Hause des schwedischen Gesandten in Kopenhagen als Hauslehrer tätig, hatte er mit 28 Jahren durch seine *Elementa juris-prudentiae universalis*, die 1660 im Haag erschienen waren, sich einen solchen Namen gemacht, dass 1661 in der philosophischen Fakultät der Universität Heidelberg für ihn ein Lehrstuhl des Natur- und Völkerrechts begründet worden war, den er aber nach 9 Jahren mit der Stellung eines *professor primarius* der Rechte an der vom Schwedenkönig Karl Gustav begründeten Universität in Lund vertauschte. Seit 1670 also nach Schweden übersiedelt, hat er gleichwohl seine Tage nicht als Professor in Lund beschlossen, sondern er übernahm bald wieder andere Aufgaben.

Er teilte nämlich mit seinem grossen Vorgänger Grotius die Vielseitigkeit des Geistes. Obgleich er, ein Pfarrerssohn, erst von der Theologie zur Rechtswissenschaft gekommen, beschränkte er sich deshalb nicht auf juristische Interessen, sondern war auch ein weitblickiger Politiker. Wir brauchen in dieser Hinsicht nur an seine berühmte Schrift erinnern, die er unter dem Titel, *Severinus de Monzambano: De statu Imperii Germanici ad Laelium fratrem, dominum Trezolani, liber unus*, 1664 verfasst hat. Unter der Maske eines veronesischen Edelmanns übt er hier nicht nur eine vernichtende Kritik an den staatsrechtlichen Zuständen des heiligen römischen Reiches deutscher Nation, sondern weist auch die Wege zu dessen Wiedergeburt, die er in der Aufrichtung einer Armee auf allgemeine Kosten, der Saekularisation der geistlichen Fürstentümer, der Abschaffung der Klöster und der Austreibung der Jesuiten erblickt. Sein Ruf als Politiker führte 1677 zu seiner Uebersiedelung als Staatshistoriograph nach Stockholm, von wo er 1686 vom Grossen Kurfürsten nach Berlin berufen wurde, um die Geschichte des aufsteigenden brandenburgischen Staates zu schreiben. Zur Charakterisierung seiner Persönlichkeit und seines Werkes auch auf rein rechtswissenschaftlichem Gebiete sind diese Daten nicht unwesentliche Dinge, denn wir sehen hier einen interes-

santen Gegensatz auch zu den hervorragendsten Rechtslehrern der jüngsten Vergangenheit, die oft die Grenzen ihres Heimatstaates nur vorübergehend verlassen haben, und vielfach die Beschäftigung mit den Problemen der Politik als wissenschaftlichen Sündenfall betrachten.

Der Schrift, *De officio hominis et ciuis prout ipsi praescribuntur lege naturali*, vom Jahre 1673 war 1672 das grosse Werk, *De jure naturae et gentium libri octo*, vorangegangen, das 1674 in beträchtlich vermehrter Auflage erschienen ist. Beide Bücher haben einen grossen Erfolg gehabt und den Namen von Pufendorf dauernd mit der Völkerrechts wissenschaft verknüpft; zu ihrer Verbreitung haben namentlich auch die französischen Uebersetzungen von Barbeyrac (1674–1744, Mitglied der Berliner Akademie, Professor in Lausanne und Groningen) viel beigetragen.⁷

2. Die Vorrede des Werkes

Das Vorwort des Buches enthält wichtige Betrachtungen, die nicht einmal in Pufendorfs grossem Werke *De jure naturae et gentium* enthalten sind. Nachdem der Verfasser zunächst auf den technischen Zweck, aus dem er zum Besten der Studenten diesen Abriss herausgegeben, hingewiesen hat, unterscheidet er drei Wissenschaften: Das allen Menschen gemeinsame *Naturrecht*, allein aus der Vernunft geboren, das *bürgerliche Recht*, das nur in dem einzelnen Staat gilt und die *Moraltheologie*, deren Vorschriften Gott in der heiligen Schrift den Christen gegeben hat. Der grösste Unterschied zwischen dem Naturrecht und der Moraltheologie besteht darin, dass das Naturrecht, einzig in diesem Leben wurzelnd, den Menschen auch nur für dieses Leben zu einem tauglichen Gliede der menschlichen Gesellschaft machen will, während die Moraltheologie den Bürger des Himmelsstaates heranbildet, der sich hier auf Erden nur als Reisender oder Fremder betrachtet. Deshalb richten sich die Gebote des Naturrechts an das äussere Verhalten des Menschen, die der theologischen Moral an das Herz. Das Naturrecht hat es mit dem Menschen zu tun, so wie er einmal ist, seit dem

⁷ BARBEYRAC legt seiner im Vorwort von Berlin 1. Marz 1707 datierten Uebersetzung des Werkes *De officio hominis et ciuis* die 11. Auflage des Originals zu Grunde, die 1705 in Frankfurt a/M. von dem Giessener Professor IMMANUEL WEBER veranstaltet war. Die 5. Auflage dieser Uebersetzung ist im Vorwort noch vom Uebersetzer selbst vom 25. Aug. 1734 Groningen datiert. Eine weitere Auflage ist dann noch nach dem Tode des Uebersetzers 1756 in Amsterdam und Leipzig erschienen. Der volle Titel lautet *Les devoirs de l'homme et du citoyen, tels qu'ils sont prescrits par la loi naturelle, traduits du latin du Baron de Pufendorff, par Jean Barbeyrac. Nouvelle édition.*

Aus späterer Zeit wäre vornehmlich noch eine ganz grosse Ausgabe in lateinischer Sprache zu nennen, die in 2 Bd. mit insgesamt 1043 Seiten 1769 in Leiden erschienen ist. Sie tragt den Titel: *S. Pufendorfi de officio hominis et ciuis secundum legem naturalem libri duo, cum observationibus Ev. Ottonis et Gotl. Gerh. Ttiti; cum supplementis et observationibus Gerschomi Carmichaelis, et annotationibus Gotl. Sam. Treneri.*

Sündenfall; ein animalisches Subjekt mit einer grossen Zahl schlechter Triebe. Ein Naturrecht für die Menschen im Stande der Unschuld hätte einen andern Inhalt haben können. Beistand für die Armen, Unterstützung der Unglücklichen, Fürsorge für Wittwen und Waisen, Verzeihung von Unbilden, Aufrechterhaltung des Friedens brauchte das Naturrecht nicht zu gebieten, wenn es nicht Not und Tod, Feindschaft und Unfriede seit dem Sündenfall gäbe.

3. *Der Aufbau des Werkes*

Die Untersuchung von Pufendorf über die Pflichten des Menschen und Bürgers zerfällt in zwei Bücher. Der Autor folgt einem System, wie es interessanterweise nach diesem Vorbilde noch dem Allgemeinen Landrecht, dem Gesetzbuch Friedrichs des Grossen, von 1794 zu Grunde gelegt ist. Das erste Buch beschäftigt sich mit den Pflichten des einzelnen Individuums, das zweite steigt von dem Einzelnen auf zu den grösseren Lebenskreisen und betrachtet die Pflichten, die sich aus der Zugehörigkeit zu diesen Gemeinschaftsverhältnissen ergeben von der Ehe angefangen über den Staat hinweg bis zur Staatengesellschaft. Unzweifelhaft ein geistreicher Gedanke für den Aufbau einer alle Lebensverhältnisse erschöpfenden Rechtsordnung. Durch das Ganze zieht sich als Grundgedanke das Ideal des sozialen Menschen, dessen Verhalten bestimmt ist durch die Tatsache, dass der Mensch nicht allein auf der Welt ist und dass sein Verhalten bedingt sein muss durch die Bedürfnisse des Gemeinschaftslebens.

a) BUCH I. In Kapiteln I und II spricht der Autor von den Handlungen der Menschen im Allgemeinen, ihren Principien und ihrer Zurechnung, von der Notwendigkeit diese Handlungen einer Regel zu unterwerfen, aus der das Gesetz entspringt, von der Gerechtigkeit und der Ungerechtigkeit einer Handlungsweise. Dabei unterscheidet der Autor göttliches und menschliches Gesetz, je nach dem unmittelbaren Urheber. Alles menschliche Gesetz gilt ihm gleichmässig als positiv, mag es ein natürliches Gesetz sein, das unweigerlich aus der vernünftigen und sozialen Natur des Menschen abgeleitet ist, so dass ohne seine Beachtung ein anständiges und friedliches Zusammenleben der Menschen unmöglich wäre, oder mag es sich nur als positives Recht in einem engeren Sinne des Wortes auf den Willen eines konkreten Gesetzgebers gründen (vgl. Kapitel II, § 16).

Das folgende Kapitel III handelt vom Naturrecht im Allgemeinen. Die Grundsätze, die man befolgen muss, um ein bequemes und nützliches Mitglied der menschlichen Gesellschaft zu sein, sind die *leges naturales*. Die *lex fundamentalis* des Naturrechts ist die Pflicht eines

jeden, soviel an ihm liegt daran zu arbeiten, dass das Wohl der menschlichen Gesellschaft im Allgemeinen gesichert und aufrechterhalten wird (§ 9). *Die universelle Soziabilität* ist die *Richtschnur*, alle andern Gesetze sind nur die Konsequenzen. Die Vernunft reicht aus, um sie in unserem Herzen zu entdecken.

Die Pflichten, die sich daraus ergeben, kann man einteilen in Pflichten des Menschen gegen Gott (Kapitel IV), gegen sich selbst (Kapitel V), und gegen andere Menschen (Kapitel VI). Die erste absolute Pflicht des einen gegen die andern ist die, niemandem Schaden zu tun und wo es doch geschehen sein sollte, den Schaden wieder gut zu machen. Die zweite Pflicht in den Beziehungen des Einzelnen zu den andern, von der Kapitel VII handelt, ist die Verpflichtung alle andern als von Natur gleichberechtigt anzusehen. Die dritte allgemeine Pflicht des Individuums gegen seine Mitmenschen ist die, soweit als möglich zum Nutzen der andern beizutragen. Davon handelt Kapitel VIII des Buches. Hier erhebt sich der Idealismus des Verfassers zu besonderer Höhe. Das Goethewort, "Was Du ererbt von Deinen Vätern hast, Erwirb es, um es zu besitzen", oder Art. 153, Abs. 3, der neuen deutschen Verfassung von Weimar: "Eigentum verpflichtet. Sein Gebrauch soll zugleich Dienst für das gemeine Beste sein," ist hier schon vorweggenommen.

Nach Klarlegung dieser *absoluten Pflichten* des Individuums gegen seinesgleichen wendet sich der Verfasser in den folgenden neun Kapitel (von Kapitel IX-XVII incl.) zu den *bedingten Pflichten*. Diese entstehen aus Versprechungen oder Vereinbarungen (Kapitel IX), aus dem blossen Gebrauch des Wortes (Kapitel X), des Schwures (Kapitel XI), des Erwerbs von Eigentum (Kapitel XII), des gutgläubigen Besitzes (Kapitel XIII), sie beziehen sich auf den Preis für eine Ware oder Tätigkeit (Kapitel XIV), auf Contrakte (Kapitel XV), auf die Beendigung der Verpflichtungen, in die man eingetreten ist (Kapitel XVI), und auf die Art der Auslegung von Verträgen und Gesetzen (Kapitel XVII). Alle diese Dinge werden jedoch wie gesagt nur behandelt vom Standpunkt des Individuums aus in seinem Verhältnis zu andern Individuen oder besser zur Gesellschaft, vom Staate oder gar der Staatengesellschaft hören wir nichts.

b) **BUCH II.** Im zweiten Buche des Werkes beschäftigt sich der Verfasser, wie oben gesagt, nicht mehr lediglich mit den Einzelindividuum, sondern mit den grösseren Lebenskreisen, in die der Einzelne gestellt ist. Im ersten Kapitel schickt er in offensichtlicher Anlehnung an Hobbes eine Betrachtung über den *status naturalis* voraus, indem es nur eine Abhängigkeit von Gott gegeben hat und die Gesellschaft noch nicht

zum Staate konstituiert ist, es gibt keinen wahren Frieden, sondern in jedem Moment muss jeder zum Kampf gerüstet sein, streitende Parteien können sich wohl Schiedsrichter wählen, aber schliesslich ist doch in Ermangelung einer öffentlichen Gewalt jeder genötigt, sein Recht selbst zu verwirklichen. Der erste Ansatz zur Bildung einer bürgerlichen Gesellschaft ist die Ehe (Kapitel II).

Kapitel III handelt vom übrigen Familienrecht, soweit die wechselseitigen Beziehungen zwischen Eltern und Kindern in Frage kommen, Kap. IV von den wechselseitigen Verpflichtungen zwischen einem Herrn und seinen Dienern und Sklaven. Für denjenigen, der weiss, dass nach dem bayerischen Eherecht ⁸ bis zum Jahre 1900 dem Ehemann sogar gegenüber der Ehefrau "mässige Züchtigungen" erlaubt waren, hat es nichts Befremdendes, dass in diesem Werke von 1673 ein gleiches Recht dem Herrn gegenüber seinen Dienern eingeräumt ist. Ganz besonders interessant sind aber hier die Ausführungen über die Behandlung der Sklaven, weil sie in das Völkerrecht hineinspielen. Pufendorf ist noch weit entfernt von der Erkenntnis Rousseaus "Mensch sein, heisst frei sein." Die Sklaverei gilt seltsamerweise diesem naturrechtlichen Denker noch als ein selbstverständliches Institut, das er nicht anzutasten wagt. Und zwar geht er davon aus, dass nach Kriegsrecht Sklaven gemacht werden können,⁹ nur muss nach Beendigung des Kriegszustandes der Sklave geschont werden, d.h. man muss ihm geben, was er zum Leben gebraucht und darf ihn nicht ohne Grund misshandeln. Auch die gekauften Sklaven sollen mit Menschlichkeit behandelt werden.

Erst mit dem folgenden Kapitel V des zweiten Buches kommen wir auf den Boden des eigentlichen *Staatsrechtes*. Pufendorf untersucht die Fragen, warum die Menschen sich zu den grossen gesellschaftlichen Gruppen der Staaten zusammengeschlossen haben. Im Anschluss an Hobbes lehnt er die berühmte Lehre des Aristoteles vom Menschen als einem *ζῶον πολιτικόν* ab. Erleitet vielmehr die Staatsgründung daraus ab, dass der Mensch sich selbst und seinen eigenen Nutzen am meisten liebe. Ausserhalb gesellschaftlicher Verbindungen ist der Mensch ein *animal lange miserrimum*; in der staatlichen Verbindung findet er nach seiner eigenen Erkenntnis die beste Möglichkeit zur Befriedigung seiner Bedürfnisse und seiner Wünsche. Zum Beweise gibt Pufendorf in seiner Schilderung von dem Naturzustande des Menschen eine Paraphrase des berühmten Wortes seines grossen Vorgängers Hobbes, *homo homini lupus*. Von Natur meint er, ist kein Tier wilder und ungezähm-

⁸ Massgebend war in Bayern der *Codex Maximilaneus Bavanicus* von 1756.

⁹ Woran freilich auch HUGO GROTIUS noch festgehalten hatte. Vgl. liber III, cap. vii und xiv.

ter als der Mensch, keines geneigt zu mehr Lastern, die geeignet sind andere zu bedrohen. Denn ausser dem Triebe nach Hunger und Liebe beherrscht ihn eine unstillbare Begierde überflüssige Dinge zu erwerben und grausame Uebel andern zuzufügen. Im Naturzustande liebt der Mensch die Unabhängigkeit, um nur sein Eigeninteresse zu verwirklichen. Ein guter Staatsbürger aber ist der, der prompt den Befehlen seines Souveräns folgt, aus allen seinen Kräften für das Gemeinwohl arbeitet und dieses ohne Schwanken seinem Eigeninteresse vorzieht, der nichts als vorteilhaft für sich betrachtet, als das, was auch dem gemeinen Besten dient, und der sich bescheiden zeigt gegen seine Mitbürger. Der wahre Grund, warum die Familienväter sich zum Staate zusammengeschlossen haben, ist der, dass sie Schutz suchten gegen die Uebel, die den Menschen vom Menschen drohen. "Nisi judicia essent, unus alterum devoraret." Kein anderer Weg wie die Staatengründung würde den gleichen Erfolg haben. Weder das blosse Vorhandensein des Naturrechts noch die Furcht vor der Gottheit würde genügen, die Schlechtigkeit des Menschen im Zaum zu halten, denn "die Strafe Gottes marschiert leider mit langsamem Fusse."

Im folgenden Kapitel VI untersucht Pufendorf die innere Struktur der Staaten. Innerhalb einer *insignis multitudo hominum* wird ein *consensus* der sonst tausendfach auseinander laufenden Willen hergestellt, indem jeder seinen Willen dem einer einzigen Person oder einer bestimmten Versammlung unterordnet. Gleichzeitig stellt jeder seine Kräfte zur Verfügung, um den nunmehr massgebenden Willen auch durchzusetzen. Pufendorf bekennt sich hier also zur Lehre von der Entstehung des Staates durch Vertrag, die das ganze naturrechtliche Zeitalter beherrscht. Wenn sich Pufendorf auch in diesen gesamten Deduktionen in der Hauptsache auf den Bahnen von Hobbes bewegt, mit dem "die Theorie vom Sozialvertrag ihre wissenschaftliche Laufbahn begonnen hat" (Jellinek),¹⁰ so bildet er sie doch in höchst interessanter Weise fort, indem er zur Gründung des Staates nicht weniger als zwei *Pacta* und ein *Dekretum* fordert, während Hobbes, zum mindesten in seinem *Leviathan* (XVIII), neun Jahre nach dem Werke, *De cive*, gegen jedes Vertragsverhältnis zwischen Herrscher und Untertan protestiert.

Pufendorf ist insofern viel demokratischer als Hobbes, als er nach dem ersten *Pactum* über die Vereinigung der künftigen Staatsbürger miteinander und nach dem *Dekretum* über die Regierungsform einen zweiten Vertrag fordert, der einen durchaus zweiseitigen Charakter hat.

¹⁰ Vgl. hierzu die Ausführungen, die GEORG JELLINEK in seiner *Allgemeine Staatslehre* (Berlin, 1914) im siebenten Kapitel betreffend die Lehren von der Rechtfertigung des Staates über Hobbes und das Verhältnis zwischen seiner Lehre und der Pufendorfs macht.

Die Inhaber der neugeschaffenen Staatsgewalt müssen sich nämlich verpflichten, zu wachen über das öffentliche Wohl und die öffentliche Sicherheit, die Staatsbürger aber müssen ihnen Gehorsam versprechen. Erst dann ist ein regulärer Staat vorhanden. In diesem Zusammenhange übernimmt dann Pufendorf die Staatsdefinition des Hobbes ¹¹ und spricht wie er vom Staat als einer "moralischen Person." Wird die Staatsgewalt durch eine Versammlung ausgeübt, so muss zweckmässigerweise die Mehrheit entscheiden. Die Staatsbürger sind *originarii* (Abkommelinge der Staatsgründer) oder *adscititii* (Naturalisierte), beide wohl zu unterscheiden von den Fremden (*peregrini*).

Kapitel VII des zweiten Teiles bringt eine Untersuchung über die Bestandteile der obersten Gewalt. In einer uns heute etwas seltsam anmutenden Systematik teilt Pufendorf die Staatsgewalt auf in nicht weniger als sieben Bestandteile (*potestas legislatoria, poenas sumendi, judicaria, belli pacis ac foederum, creandi magistratus, indicendi tributa, constituendi doctores*). Dass das Recht des Staatsoberhauptes, öffentliche Lehrer einzusetzen, hier der *potestas legislatoria* und der Gewalt über Krieg und Frieden gleichgestellt wird, muss man schon aus jener Ueberschätzung der eigenen Stellung des Autors als eines solchen *professor publicus ordinarius* erklären, wie sie traditionell diesem Berufe durch die Jahrhunderte eingetümlich gewesen ist. So primitiv und unvollkommen bei Pufendorf die Gliederung der Staatsgewalt ist, so folgt er doch Hobbes ¹² in der richtigen Erkenntnis, dass diese Gewalt im letzten Grunde unteilbar ist.

Im logischen Anschluss an seine Lehre von der Staatsgewalt im Allgemeinen behandelt Pufendorf im folgenden Kapitel VIII die verschiedenen Regierungsformen. Im Anschluss an die bekannte Lehre des Aristoteles unterscheidet auch er drei Kategorien regulärer Regierungsformen: Monarchie, Aristokratie und Demokratie. Der Monarchie schreibt er eine Ueberlegenheit gegenüber den andern Möglichkeiten zu. Ohne Unterschied der Regierungsform können die Staaten krank und korrupt sein durch Fehler der Menschen oder Fehler des Staates, z. B. wenn die öffentlichen Einrichtungen nicht zugeschnitten sind auf den Geist der Bevölkerung. Schlecht funktionierende, kranke Staaten werden aus Monarchien, Aristokratien und Demokratien, wie schon Aristoteles lehrt, Tyrannis, Oligarchie und Ochlokratie. Irreguläre Staaten sind solche, in denen die Einheit des staatlichen Willens fehlt, der eigentlich das Charakteristikum des Staatswesens ausmacht. Als Beweis für deren Vorkommen wird auf das römische Reich verwiesen, in dem einst *senatus populusque Romanus* regierte. Aber der ehemalige

¹¹ HOBbes, *De cive*, cap. v, § 9

¹² *De cive*, cap. vii, § 5.

Severinus de Monzambano versäumt auch nicht, darauf hinzuweisen, dass die Irregularität eines Staatswesens sich auch daraus ergeben kann, dass die Grossen des Reiches dem König nur noch als *inaequales foederati* untergeben sind. Am Schlusse dieses Kapitels unterscheidet Pufendorf zwei Kategorien von Staatenverbindungen, die wir nach den von ihm angegebenen Kriterien heute Personalunion und Staatenbund nennen würden.

Das folgende Kapitel IX handelt von den Kennzeichen der Staatsgewalt. Diese Gewalt ist, unabhängig von der Regierungsform, souverän; das *imperium* ist, wie Pufendorf sagt, nicht nur ein *summum*, sondern auch ein *avtreibvov*, d. h., "nemini mortalium obstrictum ad reddendas rationes," womit sich Pufendorf in einen merkwürdigen Gegensatz stellt zu dem gerade im 17. Jahrhundert auf den Höhepunkt gelangten Lehre vom Widerstandsrecht der Monarchomachen.¹³ Die souveräne Gewalt steht über allen Gesetzen, deren Kraft und Dauer ja von ihr selbst abhängen. Nur aus moralischen Gründen pflegt der *summus imperans* sich seinen eigenen Gesetzen zu fügen. Die souveräne Gewalt ist heilig und unverletzlich. Der Geist des Absolutismus tritt uns hier selbst bei einer sittlich so hochstehenden Personallichkeit, wie Pufendorf es unzweifelhaft gewesen ist, in schauderhafter Offenheit entgegen. Die Staatsbürger müssen alle Launen und Harten ihres Fürsten ertragen. Die grausamsten Ungerechtigkeiten und das furchtbarste Unglück sollen sie auf sich nehmen, niemals dürfen sie zum Schwerte greifen, sondern immer sollen sie in einen noch so grausamen Souveran den Vater des Vaterlandes erblicken.

Pufendorf unterscheidet dann weiter die absolute Gewalt des Fürsten von der durch eine *lex fundamentalis* beschränkten. Auch der absolute Fürst darf aber seine Herrschaft wenigstens dann nicht veraussern, teilen oder übertragen, wenn es keine patrimoniale Gewalt ist, sondern wenn er die Krone einer freien Wahl durch das Volk verdankt. Denn im letzteren Falle hat er mehr die Stellung eines *usufructuarius*.¹⁴

Kapitel X handelt von der Art wie die Souveränität insbesondere im monarchischen Staate erworben wird. Obgleich Pufendorf den Satz vertritt, dass jede Staatsgewalt auf dem *consensus* der Staatsbürger beruht, gibt er die Möglichkeit zu, dass man sich der Staatsgewalt auch im Kriege durch Eroberung bemächtigen kann. Durch eine sehr

¹³ Pufendorf entfernt sich auch damit von Grotius. Grotius hat zwar das Widerstandsrecht auch grundsätzlich abgelehnt, es gleichzeitig aber für sieben Einzelfälle in so weitem und unsicheren Masse anerkannt, dass die Anwendung dieser Grundsätze für die Stabilität der Staatsgewalt eine viel geringere und viel unsicherere Garantie geben wurde als die der Lehre mancher prinzipieller Verfechter des Widerstandsrechts; vgl. darüber die interessanten Ausführungen in dem trefflichen Werk meines verstorbenen Schülers KURT WOTZENDORFF, *Staatsrecht und Völkerrecht* (1916), S. 247 ff.

¹⁴ Vgl. GROTIUS, *De jure belli ac pacis*, liber I, cap. iii, § 11.

künstliche Konstruktion versucht er über diesen Widerspruch hinwegzukommen. Er spricht zunächst nur von dem Falle eines gerechten Krieges, ohne zu erwägen, dass häufig auch ungerechte Kriege zu Eroberungen geführt haben. Dann rechtfertigt er die Unterwerfung des Besiegten damit, dass der Sieger ja nicht einmal das Leben der Besiegten zu schonen brauche, fingiert dazu aber auch noch die Zustimmung der Besiegten, die dadurch, dass sie die Kriegsursache gesetzt, gleichsam im Voraus allen Bedingungen zugestimmt haben, die der Sieger ihnen auferlegen würde. Diese Erörterungen über die Erwerbsarten der Souveränität werden abgeschlossen durch die Lehre von der Wahl der Fürsten, dem Interregnum und der Vererbung der Krone.

In Kapitel XI erörtert der Autor die Pflichten des Souveräns. Wir freuen uns zu hören, dass, wenn, wie oben gesagt, der Inhaber der Staatsgewalt von allem menschlichen und staatsbürgerlichen Rechte befreit ist, ihm doch die Natur und der Zweck der staatsbürgerlichen Gemeinschaft wie die Aufgaben der Staatsgewalt gewisse Verpflichtungen auferlegen. Hier wird also ein wohldurchdachter Katechismus fürstlicher Pflichten aufgestellt, beinahe ein Menschenalter ehe der edle Fénelon als Erzieher der Enkel Ludwigs XIV. in seinem Werke *Les aventures de Télémaque* das Musterbild eines absoluten Herrschers entworfen hat. Die Richtschnur für den Herrecher muss der Gedanke sein: "Salus populi suprema lex esto". Um die Bürger zu guten Sitten zu erziehen, soll der öffentliche Unterricht gepflegt werden, die reine Lehre Christi soll im Staate blühen und in öffentlichen Schulen sollen Lehren vorgetragen werden, die mit den Staatszielen im Einklang stehen. Auch sonst erhalten wir eine Fülle weiser Lehren über den Geist der Gesetze, die der Souverän schaffen soll, ihre Ausführung, die Bestrafung ihrer Verletzung, die Verhütung von Unrecht der Bürger gegen einander, die Auswahl der Beamten, das Mass der Besteuerung, die Aufrechterhaltung und Vermehrung des allgemeinen Wohlstandes und die Verhütung von Parteiungen. Am Schluss des Kapitels erstrecken sich die fraglichen Lehren über die Pflichten des Fürsten auch auf die *internationalen* Verhältnisse. Die Tapferkeit der Staatsbürger und ihre Ausbildung in den Waffen muss gepflegt werden. Alles, was zur Abwehr von Gewalt gehört, Festungen, Waffen, Soldaten und vorzüglich Geld muss rechtzeitig in Bereitschaft gehalten werden. Selbst bei gerechter Kriegsursache darf niemand gereizt werden, damit es zum Kriege nur kommt, wenn die Gelegenheit absolut günstig und die Lage des Staates dazu geeignet ist. Schon im Frieden müssen die Nachbarn peinlich überwacht und kluge Freundschaften und Bündnisverträge abgeschlossen werden.

Das folgende Kapitel XII behandelt speziell die Staatsgesetze. Diese *leges civiles* sichern den *leges naturales* erst die Wirksamkeit, indem sie ausgestattet sind mit Strafsanktionen und indem sie dem Träger des natürlichen Rechtes den Schutz der Behörden sichern. Gleichzeitig konkretisieren sie den Inhalt des natürlichen Rechtes. Den Staatsgesetzen muss man gehorchen, solange sie nicht offensichtlich dem *ius divinum* widerstreiten. Das gilt auch von Spezialbefehlen des Herrschers. Bei letzteren ist freilich wohl zu unterscheiden, ob es sich um die Ausführung einer Handlung des Herrschers oder um eine Handlung auf eigene Verantwortung handelt. Auch ein ungerechter Krieg, den der Herrscher erklärt hat, muss vom Staatsbürger ausgeführt werden, denn hier liegt die Verantwortung und in diesem Falle die Sünde nur bei dem Staatsoberhaupt, aber niemals darf der Staatsbürger selbst eine Handlung ausführen, die natürlichem und göttlichem Recht widerstreitet, mag sie ihm auch anbefohlen sein, wie z. B. als Richter einen Unschuldigen zum Tode verurteilen. Denn den Richter kann niemand von seiner Verantwortung befreien.

Wir beschränken uns in bezug auf Kapitel XIII auf die Erwähnung, dass es die naturrechtlichen Grundsätze für das Strafrecht enthält und übergehen auch das Kapitel XIV, das sich mit der Achtung des Einzelnen im Staate dem *valor personalis* und dem Recht der Staatsgewalt darüber zu disponieren, beschäftigt. Pufendorf spricht in diesem Zusammenhang zwar auch von den Fragen der Eminenz und Praecedenz unter den Fürsten und Volkern, aber obgleich diese Fragen zu seiner Zeit in der Praxis des Staatenlebens noch eine ungeheure Rolle spielten,¹⁵ hält er sich dabei nicht auf, sondern begnügt sich mit der Feststellung, dass ein Recht zur Praecedenz nur erworben werden kann durch Vertrag oder Einräumung.

Das folgende Kapitel XV handelt von den Rechten der Staatsgewalt in bezug auf die Güter der Bürger,¹⁶ und erst mit Kapitel XVI kommen wir auf den Boden des *Volkerrechts*.¹⁷ Dem Vorbild des Grotius folgend überschreibt Pufendorf die Erörterung dieses Kapitels: "De bello et pace", er stellt also die Betrachtung über den Krieg voran, in merkwürdigem Widerspruch zu dem ersten Satz seiner Deduktionen, dass nach dem *Naturrecht der Friede der normale Zustand ist, ja dass dieser Zustand die Menschen von den Tieren unterscheidet*. Aber zuweilen hält er den Krieg nicht nur für erlaubt, sondern für notwendig,

¹⁵ Vgl. STIEVEN, *Europäisches Hofceremoniell* (Leipzig, 1715).

¹⁶ Vgl. GROTIUS, *De jure bellii ac pacis*, lib. I, cap. i, § 6; lib. II, cap. xiv, § 7; lib. III, cap. i, § 15; cap. xix, § 7.

¹⁷ Zu den gesamten Ausführungen dieses Kapitels vgl. die ausführlichere Darstellung in PUFENDORFS Werk, *De jure naturae et gentium libri octo* daselbst lib. VIII, cap. vi und vii, ferner GROTIUS, a. a. O., lib. I, cap. ii, § 3; lib. II und lib. III, *passim*.

wenn andern Falles Leben und Vermögen nicht bewahrt und legitime Rechte nicht durchgesetzt werden können. Er sieht also im Anschluss an Grotius im Krieg nur ein Mittel zur Rechtsverfolgung und erhebt sich hoch über Machiavelli, dem der Krieg als ein erlaubtes Mittel zur Verfolgung staatlicher Interessen gilt. Der erlaubte Krieg kann auch ein Offensivkrieg sein, wenn er geführt wird zur Durchsetzung von Schadensersatzansprüchen und zur Erlangung unentbehrlicher Sicherheiten, welch letztere Formel freilich von einer gefährlichen Dehnbarkeit ist. Wie schon Homer in der Ilias von den Helden Griechenlands erzählt, dass sie vor Antritt ihres Rachefeldzuges wegen des Raubes der Helena eine Gesandtschaft nach Troja schicken, Sühne zu fordern, so verlangt auch Pufendorf bei einem Staatenkonflikt zunächst den Versuch eines friedlichen Ausgleichs, namentlich bei zweifelhafter Rechts- oder Sachlage oder gar gegnerischem Besitzstand. Friedliche Verhandlungen, Schiedsgericht oder das Loos erscheinen ihm als geeignete Mittel.¹⁸

Schrecken und offene Gewalt sind die Mittel des Krieges, von Betrug und List darf man Gebrauch machen und den Feind mit falschen Gerüchten und Erzählungen täuschen, aber Versprechungen und Verträge sind zu halten. Und die Humanität fordert, dass dem Feind nicht mehr Uebel zugefügt werden, als die Verteidigung, die Durchsetzung des Rechtes und die Sicherheit für die Zukunft fordert.¹⁹ Pufendorf unterscheidet dann je nach dem Vorliegen einer feierlichen Kriegserklärung den *bellum solemne* und den *bellum minus solemne*,²⁰ und handelt von dem Recht, in den Krieg einzutreten, das grundsätzlich nur dem Staatshaupte zusteht, was aber nicht ausschliesst, dass jeder Gouvernör einer Provinz oder Kommandant einer Festung Recht und Pflicht der Verteidigung hat.

Weiter wird sozusagen die Frage des volkerrechtlichen Deliktes und der völkerrechtlichen Haftung untersucht, indem Pufendorf die Frage aufwirft, ob das Oberhaupt eines Staates oder ein ganzer Staat mit Krieg verfolgt werden können wegen Handlungen, die nicht von ihnen ausgehen. Die Beantwortung dieser Frage wird verstandigerweise davon abhängig gemacht, ob gegenüber dem Staate irgendeine Zurechnung stattfinden kann, z. B. wenn er die Bekleidung fremder Staatsangehöriger durch seine Staatsbürger geduldet hat. Die Macht der Staatsgewalt, ein Unrecht gegen einen andern Staat zu verhindern, wird präsumiert, solange das Gegenteil nicht bewiesen ist. Eine Pflicht, fremde Staatsangehörige zur Bestrafung auszuliefern, wid in

¹⁸ Vgl. GROTIUS, a. a. O., lib. II, cap. xxiii und xxiv.

¹⁹ Vgl. zu dieser Frage GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. xi-xvi.

²⁰ GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. iii.

diesem Zusammenhang nur anerkannt, soweit besondere Verträge vorliegen.²¹ Im Zusammenhang mit der Frage der Haftung der Staaten wird weiter das Recht der Repressalien besprochen, die wegen Schulden des Staates oder des von ihm verübten Unrechts gegen das Vermögen wie die Person seiner Bürger im Auslande ergriffen werden können.²²

Der folgende Abschnitt dieser Kapitels handelt von Koalitionskrieg. Er hat zur Voraussetzung, dass der andere Staat, an dessen Seite man tritt, aus gerechtem Grunde zu den Waffen greift, aber auch, dass ein guter Grund vorliegt, ihn zu unterstützen. Letztere Erwägung fällt natürlich fort, wenn es sich um das Vorhandensein eines Allianzvertrages handelt. Aber auch dann ist zu prüfen, ob die Alliierten nicht vielleicht einen ungerechten oder unklugen Krieg beginnen, und auch wenn diese Frage zu verneinen ist, müssen die Interessen des Verbündeten zurückstehen hinter den etwaigen Bedürfnissen des eigenen Volkes. Auch ohne Bundesverhältnis kann man seinen Freunden zu Hilfe kommen, ja Pufendorf erkennt an, dass schon die *communis cognatio* genügende Veranlassung sein kann, dem ungerechterweise Ueberfallenen auf seine Bitte zu Hilfe zu kommen,²³ denn er hat ein starkes Empfinden für die internationale Solidarität.

Der Gebrauch von Gift und die Anstiftung der fremden Bürger und Soldaten zur Ermordung ihrer eigenen Herren gelten bei den Kultivierteren Völkern als unehrenhafte Kriegsmittl.²⁴ Weiter wird kurz das Beuterecht behandelt. Von der grundsätzlichen Unantastbarkeit des Privateigentums im Kriege weiss Pufendorf noch nichts. Mobile Sachen gelten als erworben, wenn sie vor der Verfolgung des Feindes in Sicherheit gebracht sind; immobile, wenn der Erwerber den Feind, der sie wieder in Besitz nehmen will, verjagen kann.²⁵ Aber das Recht, sie zurückzunehmen erlischt erst, wenn der frühere Eigentümer durch den Friedensvertrag auf alle seine Rechte verzichtet hat. Die Beute gehört grundsätzlich dem Staate, nicht dem Soldaten;²⁶ bewegliche Sachen, namentlich solche von geringerem Werte werden aber nach weitverbreitetem Brauche den Soldaten überlassen. Zurückgewonnenes unbewegliches Eigentum fällt an die alten Herren zurück,²⁷ bewegliche Beutestücke, die zurückgewonnen werden, verbleiben meistens den Soldaten, die sie erobert haben.

Wie schon in anderem Zusammenhang von Pufendorf gesagt ist, gibt

²¹ Das entsprach der Praxis jener Zeit, vgl. über diese Frage aber auch GROTIUS, a. a. O., lib. II, cap. xxi, § 4.

²² Siehe dazu GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. ii.

²³ Vgl. GROTIUS, a. a. O., lib. II, cap. xxv.

²⁴ Vgl. GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. iv, § 18.

²⁵ GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. vi, §§ 2 ff.

²⁶ GROTIUS, a. a. O., § 8.

²⁷ GROTIUS, lib. III, cap. ix und xvi.

der Sieg auch das Recht auf die Herrschaft, sowohl über die Einzelnen wie über die ganzen Völker. Aber damit die Staatsgewalt legitim werde und die Gewissen der Untertanen binde, müssen die Besiegten den Siegern Treue versprechen und die Sieger ihre Gesinnung gegen die Besiegten ändern, als ob ein abgezwungenes Versprechen der Treue einen wirklichen *consensus civium* ersetzen könne, auf dem doch die ganze Staatstheorie von Pufendorf aufgebaut ist! Am Schlusse dieses dem Krieg gewidmeten Kapitels handelt Pufendorf von Waffenstillstands-²⁸ und Friedensverträgen.²⁹ Ein Waffenstillstand kann auf eine vollständige Niederlegung der Waffen, nicht nur auf zeitweilige Einstellung von deren Gebrauch hinauslaufen, dann ist es gleichsam ein Friede auf Zeit, während der wirkliche Friede immer auf ewige Dauer gerichtet ist. Ein sogenannter stillschweigender Waffenstillstand ist kein Rechtsbegriff. Friedensverträge müssen getreulich gehalten werden.

Auch das Kapitel XVII des Werkes hat einen völkerrechtlichen Inhalt. Der Autor handelt hier von Allianzen und Staatsverträgen.³⁰ Er teilt sie in die zwei Gruppen derer, die sich auf schon vorhandene naturrechtliche Verpflichtungen beziehen und solcher, die die vorhandenen Verpflichtungen vermehren oder doch näher präzisieren. Zu den erstenen zählt er alle solche Verbindlichkeiten, die schon aus der Menschlichkeit folgen wie Freundschafts-, Hospitalitäts-, und Handelsverträge. Die zweite Kategorie unterscheidet er wieder nach *foedera aequalia* und *inaequalia*. Zu den letzteren zählt er unter anderen diejenigen, die durch ihren Inhalt eine Ungleichheit schaffen zwischen den vertragsschliessenden Staaten. Sie können eine Beeinträchtigung der Souveränität in sich schliessen, z. B., wenn ein Staat dem andern zusagt, von bestimmten Rechten seiner Regierungsgewalt nicht Gebrauch zu machen, ohne die Erlaubnis des durch solchen Vertrag zum Superior gewordenen Staates. Danach hätte schon Pufendorf die Burenrepublik Transvaal wegen des Abkommens vom 3. August 1883, nach welchem Transvaal seine internationalen Verträge in London vorlegen musste, mit Recht nicht mehr als einen souveränen Staat angesehen.

Anderseits betont er mit Recht, dass lästige Bedingungen, die nicht eine dauernde Unterwerfung in sich schliessen, sondern durch eine einmalige Leistung erfüllt werden können, wie sie z. B. in Friedensverträgen dem Besiegten auferlegt werden, dessen Souveränität nicht mindern. Unter Umständen kann es sich aber auch um Verpflichtun-

²⁸ GROTIUS, a. a. O., lib. III, cap. xxi, § 1-14. ²⁹ A. a. O., cap. xx.

³⁰ Vgl. GROTIUS, a. a. O., lib. II, cap. xv.

gen dauernder Natur handeln, die dennoch mit der Souveränität eines Staates wohl vereinbar sind, so wenn ihm z. B. einseitig die Vertragspflicht auferlegt ist, in gewissen Gegenden keine Festungen anzulegen. Als die häufigsten Staatenverträge bezeichnet Pufendorf Bündnis- und Handelsverträge, als die engsten und innigsten die, die auf eine Konföderation mehrerer Staaten auf die Dauer hinauslaufen, durch die also eine Art Staatenbund begründet wird. Endlich unterscheidet Pufendorf noch die *foedera realia* und die *foedera personalia*.³¹ Letztere laufen ab mit dem Tode der Fürsten, von denen sie geschlossen sind, während die ersten den Staat selbst verpflichten. Wohl zu unterscheiden von den *foedera*, wenn auch mit ihnen im Zusammenhang stehend, sind blosse *sponsones* der Minister, die ohne Mandat des Souveräns eingegangen werden und durch die dieser erst verpflichtet wird, wenn er sie ratifiziert hat.

Das Werk des Pufendorf schliesst ab mit dem Kapitel XVIII, "De officiis civium". Hier werden scharf unterschieden die allgemeinen Bürgerpflichten von solchen Verpflichtungen, die auf einem besondern Dienstverhältnis beruhen. Die ersten richten sich gegen die Lenker des Staates, den Staat in seiner Gesamtheit und die einzelnen Mitbürger. Entsprechend dem mehr oder minder patriarchalischen Geiste des absolutistischen Zeitalters wird hier eine naturrechtliche Verpflichtung des Staatsbürgers gegen den Staatslenker konstruiert, sich in Ruhe der bestehenden Verfassung anzupassen und nicht nach Neuerungen zu streben, sein Staatshaupt zu "bewundern und zu verehren" und über seine Aktionen nicht nur wohlwollend und respektvoll zu sprechen, sondern auch zu denken. Daneben freilich existieren wie gesagt auch staatsbürgerliche Verpflichtungen gegen den Staat als Gesamtheit und die Staatsgenossen. Jeder Staatsbürger soll bestrebt sein, seinem Staate Ehre zu machen und mit den Staatsgenossen in Frieden zu leben. Für die besonderen Pflichten solcher Staatsbürger, die als Funktionäre zum Staate in engeren Beziehungen stehen, ist der moralische Satz vorausgeschickt, dass niemand ein Amt anstreben, geschweige denn antreten soll, für dessen Ausführung er sich selbst ungeeignet halten muss. Im übrigen wird dann von Pufendorf eine besondere Berufsethik aufgestellt für die Minister, die Würdenträger der Religion, die Gelehrten und Professoren, die Verwaltungsbehörden und Richter, die Offiziere, die Soldaten, die Botschafter und Gesandten, und die Intendanten und Steuereinnehmer. Die allgemeinen Bürgerpflichten enden mit der Auswanderung, der Aberkennung der Bürgerrechte und der Notwendigkeit sich der Herrschaft eines Siegers zu unterwerfen.

³¹ Ebendorf, cap. xvi, § 7 und 8.

4. Die Bedeutung des Werkes

Der Wert des Pufendorfschen Werkes, *De officio hominis et civis*, liegt nicht in der Art, wie der Autor einzelne völkerrechtliche Fragen behandelt. Handeln doch von den 18 Kapiteln des Werkes überhaupt nur zwei (XVI und XVII) von völkerrechtlichen Dingen, also nur ein kleines Stück des Ganzen. Was in diesen knappen Erörterungen geboten ist, lässt sich durchweg auf Grotius zurückführen. Trotz seiner demokratischen Auffassung vom Staate, die den Staat nicht nur auf *einen* Vertrag gründet, sondern wie oben dargelegt wurde, einen zweiten Vertrag mit dem Herrscher fordert, einen Vertrag zweiseitigen Charakters, der dessen Rechte und Pflichten bestimmt, wagt er nicht diese Lehre von dem Selbstbestimmungsrecht der Nation auf die völkerrechtlichen Beziehungen anzuwenden. Hier anerkennt er nach wie vor das Recht der Eroberung und folgert den stillschweigenden *consensus* der gewaltsam unterworfenen Staatsbürger zu der neuen Herrschaft aus der von ihnen gesetzten Kriegsursache, mit der sie auch die Konsequenzen des Krieges im Voraus auf sich genommen hätten, als wenn nicht auch der Kriegswille lediglich von einem eroberungslüsternen Angreifer ausgehen und der Besiegte an dem Kriege ganz unschuldig sein konnte. Ein interessanter Beweis dafür, wie doch auch die Naturrechtler, die angeblich das Recht nur aus der Vernunft ableiten, geneigt waren, in praktischen Fragen ihre Anschauungen vom Recht der Praxis ihrer Zeit anzupassen! Pufendorfs Ergebnisse auf volkerrechtlichem Gebiete stellen also, soweit sie in diesem Werke enthalten sind, keine sichtbaren Errungenschaften dar.

Trotzdem wird man die Bedeutung seines Werkes nicht unterschätzen dürfen. In der Tiefe seines sittlichen Denkens stellt er, wie schon der Titel seines Buches sagt, das ganze Rechtssystem unter das Zeichen des *Pflichtbegriffes*. Und dieser Pflichtbegriff wird abgeleitet aus dem abstrakten Ideal der Soziabilität. Sein Grundgedanke ist der soziale Mensch. Aus dieser Forderung wird in grandioser Weise das ganze System des privaten und öffentlichen Rechts abgeleitet. Der Gedanke, "Du bist nicht allein da auf der Welt," gibt die Richtschnur für alle rechtlichen Beziehungen; er gilt für die Menschen wie für die Staaten. Diese tiefesittliche Weltanschauung steht turmhoch über jener auf die Hegelsche Vergottung des einzelnen Staates zurückgehende Lehre: "Das soziale Ideal ist der siegreiche Krieg". Denn abgesehen davon, dass Einsichtige schon vor dem Weltkrieg wussten, dass der moderne Krieg in unserm Zeitalter der Weltwirtschaft den Sieger beinahe ebenso schwächt wie den Besiegten, kann das regulative Prinzip

für die Staatenbeziehungen eben doch nur im gleichzeitigen Wohlergehen aller gefunden werden. Diesen Gedanken hatte schon Pufendorf richtig herausgefunden. Wenn aber das weltwirtschaftliche Leben der Gegenwart die Staaten in ungeahnter Weise aus ihrem bisherigen Einzeldasein herausgerissen und einander angenähert hat, so wird der Ausgangspunkt aller rechtlichen Beziehungen, der den Boden für das Lehrsystem des Samuel Pufendorf lieferte: "Du bist nicht allein auf der Welt," in erhöhtem Masse heute für die völkerrechtlichen Beziehungen der Staaten massgebend sein müssen.

Eine Epoche, die vor die Aufgabe der "Sozialisierung des Völkerrechts" gestellt ist,³² wird in Pufendorf also einen Führer und Bahnbrecher zu sehen haben. Und wenn wir es heute als einen methodischen Fehler betrachten müssen, dass Pufendorf nach dem Vorbilde von Hobbes das Völkerrecht ganz in dem Naturrechte verschwinden liess, so ist doch vielleicht die Vorstellung von der verpflichtenden Kraft des Naturrechts in einem Zeitalter, in dem das Volkerrecht als jüngster Zweig am Baume der Rechtsentwicklung in der Praxis noch ein sehr zartes Pflänzlein war, dieser Disciplin in hohem Masse zu gute gekommen. Die Durchsetzung des Völkerrechtsgedankens war dadurch wesentlich erleichtert und darauf ist es damals wohl zunächst angekommen. Wir wissen heute besser als Pufendorf als Juristen zwischen einem philosophischen Rechte, das rein vernunftgemäß entwickelt, das richtige Recht sein sollte und zwischen dem wirklich geltenden positiven Rechte, das ein materielles Unrecht sein kann, zu unterscheiden,³³ wir wissen aber auch, dass es immer wieder gilt, auf vernunftgemäßem Wege unter grossen leitenden Gesichtspunkten das geltende Recht fortzubilden, und dass unsere Zeit, die den Raum überwunden und damit das Antlitz der Erde völlig umgestaltet hat, der Lösung dieser Aufgabe dringender bedarf, als irgendeine andere. Bei der notwendigen völligen Ueberwindung des hinter uns liegenden Zeitalters, eines mehr oder weniger historischen Denkens wird uns also auch der Naturrechtler Pufendorf eine Hülfe sein. Wer aber als Autor mehr als 250 Jahre nach dem Erscheinen seines Werkes noch Beachtung verdient, der zählt mit Recht zu den "Klassikern" des Volkerrechts.

WALTHER SCHUCKING.

10 Juni 1925.

³² Vgl. das darüber bei SCHUCKING-WEHBERG, *Die Satzung des Volkerbundes* (2. Auflage, Berlin, 1924), S. 152, Gesagte.

³³ Vgl. dazu die Antworten, die unter dem Titel, "Jus naturae et gentium", eine Umfrage zum Gedächtnis des Hugo Grotius, als Sonderabdruck aus Bd. 34 der *Zeitschr. für internationales Recht* herausgegeben von Professor Dr. Th. NIEMEYER 1925 in Kiel erschienen sind.

Samuelis Pufendorfii,
DE OFFICIO
HOMINIS & CIVIS,
Juxta
LEGEM
NATURALEM
LIBRI DUO.

CANTABRIGIÆ,
Ex Officina *Joan. Heyes*, Celeberrimæ Academizæ
Typographi. 1682.
Impensis *Joan. Creed*, Bibliopolæ, Cantab.

*ILLUSTRISSIMO ATQ^{UE} CEL-
SISSIMO HEROI*
DOMINO
GUSTAVO
OTTONI
STEEEN BOCK,
COMITI IN BOGESUND
LIBERO BARONI IN
CHRONEBECH ET
ÖHRESTEEN, &c.

REGNI SUECIÆ ARCHITHA-
LASSO, ET ACADEMIÆ GO-
THORUM CAROLINÆ
CANCELLARIO, &c.

DOMINO MEO GRATIOSISSIMO.

ILLUSTRISSIME Atque CELSISSIME COMES,

Domine Gratiissime,

*Aut levis in diversa animum
meum distrahebat dubitatio,
num satis ex decoro foret,
tantillum opus tam illustris si-
bi Nominis auspicia adscitum
ire. Nam ex una parte ru-
borem incutiebat libelli tenuitas, qui nullus
ingenii aut splendoris capax erat; quippe pri-
ma duntaxat rudimenta moralis philosophiae,
ex diffusiore nostro opere fere excerpta com-
pletebant. Qui uti fortasse aliquem præbere u-
sum potest primum eam ad disciplinam gradum
molientibus: ita si & fastigii Tui, & meæ
obligationis heic habenda erat ratio, ad neu-
trum satis adparebat attemperatus. Ex altera
parte devotissimum ILLUSTRISSIMÆ
TVAE*

TUÆ EXCELLENTIÆ animum stimulabant privata non minus quam publica Tua merita, ut ingratis notam sibi vehementer pertimescendam duceret, si qualemcumque occasionem negligenter saltem contestandi, quantopere *Eidem* foret devinctus. Neque de illis jam meritis loquor, queis per res domi forisque egrezie gestas patriam Tibi maximopere obstrictam reddidisti, simulque Nomen Tuum immortali gloria dudum dedicasti. *Ista* pro dignitate recensere, historia labor est, quæ dum circa glorioissima Nationis Tue facinora, & felicissime per tot regiones circumlata arma desudat, magnam Te semper tantarum rerum partem deprehendit; *Eundemque*, ubi à bellis cessatum est, primum amplissima provincia gubernanda, post totius regni tutorio moderamini admotum non minus pacis artibus efflorescentem admiratur. *Ista* potius hoc loco attingere fas fuerit, quæ in recentem hanc Academiam, in qua in vitante Optimo Maximo REGE fortunarum sedem figere mihi datum fuit, ab **ILLUSTRISSIMA TUA EXCELLENTIA** profecta sunt. Quæ Te sapientissimum juxta ac benignissimum defensorum, ac summum moderatorem nunquam pro meritis satis deprecare potest, dum suis commodis ac ornamentiis inter tantam publicorum negotiorum molem citra tedium velificantem quotidie deprehendit. Enimvero quæ peculiariiter **ILLUSTRISSIMA TUA EXCELLENTIA** in me contalit, quæ cum veneratione à me estimanda sunt? Aliis summa vo-

torum est, id fastigii Viris innotescere, & probari. Ast mihi ita effusa Tua gratia allubuit, ut eandem & in commodis meis promovendis, & in assultibus malevolorum abs me averruncandis non semel benignissimam expertus sim. Quibus ut aliquid reponatur, cum longe supra mensuram fortunæ meæ sit; accessarium tamen utique fuerit, saltem submissio animi cultu, & ingenua tot beneficiorum professione defungi; postquam id quoque summorum Virorum benignitas habet, ut grati contestatione animi libenter sibi satisfieri patiatur. Et quia generosis mortalium solenne est, etiam tenui sibi exhibito cultui interpretatione pietatis dignationem ultiro addere; id quoque **ILLUSTRISSIMÆ TVÆ EXCELLENTIÆ** bonitas sperare me jubet, ut in magnitudinem Tuam deliquisse non videar, si tam exiguo opusculo utar in occasionem publice exprimendi erga Eandem devotissimi mei animi. Nam splendidius aliquid, & quod avum ferre queat opus, abs me expectare longum fuerit; præsertim cum immane quantum refrigerentur ingenia, si deprehendant, dum vulgo sese laborant cripere, livorem & inscitiam impune in se dentem exercere, otiationem non reddi. Novo tamen vigore efflorescit animus, & oborta tædia ejiciet, si huncce cultum ab **ILLUSTRISSIMA TVA EXCELLENTIA** placida fronte admissum intellexero; simulque in posterum de gratia, & patrocinio Tuo securum me esse jusseris. Ita **DEUS Q. M. ILLUSTRISSIMAM TVAM**

*TUAM EXCELLENTIAM, in Patriæ,
Splendidissimæ Tuæ Familiæ, ac nostræ novel-
læ reip. decus ac emolumentum plurimos per
annos florentem vigentemque conservet!*

ILLUSTRISSIMÆ TUÆ EXCELLENTIÆ

devotissimus

SAMUEL PUFENDORF.

Londini Scanorum
X. Kal. Febr. A.
M. DC. LXXIII.

LECTO-

LECTORI BENEVOLO SALUTEM.

I receptus plerisque eruditis
mos legis prope modum vim
induisset, supervacuum vi-
deri poterat circa ratio-
nem hujus scripti aliquid
præfari; cum res ipsa fa-
tis loquatur, me nihil aliud egisse, quam
ut tironibus præcipua juris naturalis capita
brevi, & ut arbitror perspicuo compendio
exponerem: ne si citra cognitionem velut
elementarem in diffusa ejus disciplinæ spa-
tia sese imminiserint, copia & difficultate
rerum ab initio protelentur. Simul & illud
publico expedire visum, ejusmodi doctrina
moralis studiorum juventutis animos imbui,
cujus usus manifestus in vita civili specta-
retur. Et licet alias semper inglorium ju-
dicaverim, aliorum diffusiora scripta, &
multo magis propria, in compendium re-
digere: tamen cum superiorum autoritas
accederet, à cordatis vitio mihi versum
iri

iri non arbitror, quod isthuc laboris unice
juventutis utilitati dare voluerim; cuius
merito tantus esse favor debet, ut in ejus-
dem gratiam suscepta opera, etiam ingenii
& splendoris non capax, nemine indigna
sit judicanda. Cæterum quin ejusmodi prin-
cipia ad universam juris disciplinam magis
idonea sint, quam cujusvis juris civilis ele-
menta, nemo cui sanum sinciput abnuet.
Atque hæc in præsens sufficere poterant,
ni quidam monuissent, non abs re fore,
quædam præmittere, quæ ad indolem juris
naturalis in universum intelligendam, ejus-
demque limites accuratius designandos fa-
cerent. Quod eo libentius suscepi, quia hoc
modo prætextus adimitur hominibus inpor-
tune curiosis febriculosaam suam censuram ex-
tendendi ad hancce disciplinam, quæ sæpe vel-
ut interjecta ab ipsorum provincia disjungitur.
Manifestum igitur est, ex tribus velut fontibus
homines cognitionem officii sui, & quid in
hac vita sibi tanquam honestum sit agendum
tanquam turpe omissendum, haurire; ex lu-
mine rationis, ex legibus civilibus, & ex
peculiari revelatione divini Numinis. Ex
primo fluunt officia hominis communissima,
præcipue quæ ipsum cum aliis hominibus
sociabilem reddunt: ex altero officia homi-
nis, quatenus peculiari & definitæ civitati
subjectus degit: ex tertio officia hominis
Christiani. Inde & tres separatæ disciplinæ
proveniunt, quarum prima est juris natu-
ralis, omnibus gentibus communis: altera
juris

juris civilis singularum civitatum, quæ tam multiplex est, aut esse potest, quot numero sunt civitates, in quas genus humanum diffcessit. Tertia Theologia moralis habetur, illi parti Theologiæ contradistincta, quibus credenda exponuntur. Singulæ harum disciplinarum modum sua dogmata probandi adhibent, suo principio respondentem. In jure naturali aliquid faciendum assertur, quia per rectam rationem idem ad socialitatem inter homines necessarium colligitur. Præceptorum juris civilis ultima ratio est, quia legislator ita constituit. Theologus moralis in eo ultimo adquiescit, quia DEUS in Scripturis Sacris ita jussit. Quemadmodum autem disciplina juris civilis jus naturale tanquam generalem magis disciplinam præsupponit: ita si quid jure civili continetur, de quo jus naturale sileat, non ideo hoc illi repugnare censendum est. Simili modo si in Theologia morali aliqua tradantur, ex revelatione divina profluentia, ad quæ ratio nostra jam non pertingit, quæque adeo & jus naturale ignorat: imperitum valde foret, ideo illam cum hac committere, aut repugnantiam aliquam istarum disciplinarum somniare. Vice versa, si quæ in disciplina juris naturalis præsupponantur ex eo, quod per rationem investigari potest, illa propterea iis, quæ Sacrae Literæ super eadem re liquidius tradunt, nequaquam opponuntur, sed tantum abstrahendo concipiuntur. Sic v.g. in disciplina

ciplina juris naturalis , abstrahendo ab illa cognitione , quæ ex Sacra Scriptura hauritur, formatur conditio primi hominis, ut cunque in mundum projecti, quatenus sola ratiocinatio assequi potest. Ita opponere iis, quæ super eadem conditione divinæ literæ tradunt, hic vero est succus nigræ liginis, hæc est ærugo mera. Enimvero uti juri quidem civili, & naturali facile inter se conveniet : ita inter idem jus naturale & Theologiam moralem fines regere, ac quibus potissimum partibus illa differant definire, paulò operosius videtur. Qua super re paucis sententiam meam exponam, non quidem pro autoritate Papali, ac si ab omni errore privilegio aliquo mihi cautum foret , neque qui ex somniis divinitus immisis, aut irrationabili aliquo instinctu singularis cujusdam illuminationis fiducia animetur ; sed tanquam talis, cui spartam sibi commissam pro modulo ingenii exornare cordi sit. Ita tamen ut , quemadmodum cordatos & eruditos viros meliora suggerentes lubenter audire, & citra pertinaciam prius placita emendare sum paratus: ita flocci faciam Midæ æmulos censores, rerum ad se nihil spectantium arbitria proterve involantes, totamque ardelionum nationem, cuius characterem lepidissime *Phædrus* repræsentat : *Trepide, inquit, concursans, occupata in otio, Gratis anhelans, multa agendo nihil agens, Sibi molesta, & aliis odiosissima.* Primum igitur discrimen , quo istæ

istæ disciplinæ invicem separantur, resultat ex diverso fonte, unde sua dogmata utraque derivat; de quo jam jam tetigimus. Ex quo consequitur; si aliqua sint, quæ divinis literis agere aut omittere jubeamur, quorum necessitatem tamen ratio sibi relictæ perspicere nequit, illa extra jus naturale esse, & ad Theologiam moralem propriæ spectare. Præterea in Theologia lex consideratur, prout innexam habet divinam promissionem, & quandam rationem fœderis inter DEUM & homines. Abs qua consideratione jus naturale abstrahit; quippe cum ista à peculiari DEI revelatione proficiscatur, quam sola ratio invenire nequit. Illud porro discrimen longe maximum est, quod finis disciplinæ juris naturalis tantum ambitu hujus vitæ includatur, adeoque ea hominem formet, prout hanc vitam cum aliis sociabilem exigere debeat. Ast Theologia moralis hominem Christianum informat, cui propositum esse debet non hanc solum vitam honeste transire; sed qui fructum pietatis post hancce vitam maxime expectat, quique adeo πολιτευμα suum in cœlis habet, heic autem viatoris duntaxat aut peregrini instar gerit. Quanquam enim animus hominis non solum ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, siue destructionem vehementer aversetur; atque inde apud plerosque gentilium inoleverit persuasio de animæ à corpore separata duratione, & quod tunc bonis bene, malis male

male sit futurum : ejusmodi tamen circa hæc persuasio, in qua animus hominis plane & firmiter acquiescere possit, ex solo Dei verbo hauritur. Inde & juris naturalis scita ad forum duntaxat humanum adaptantur, quod ultra hancce vitam sese non extendit ; quæ ipsa multis in partibus præve ad forum divinum adplicantur , circa quod Theologiæ maxime curæ est. Ex quo & illud fluit, ut, quia forum humanum circa externas tantum hominis actiones occupatur , ad ea autem, quæ intra pectus latitant , nec aliquem effectum, aut signum foras produnt, non penetret, adeoque nec circa eadem sit solicitum ; jus quoque naturale magnam partem circa formandas hominis exteriores actiones verisetur. Ast Theologiæ morali non sufficit exteriores hominis mores utcunque ad decus composuisse ; sed in eo maxime laborat , ut animus , ejusque motus interni ad placitum Numinis fingantur : & illas ipsas actiones improbat, quæ extrinsecus quidem recte se videntur habere, ab animo tamen impuro promanant. Quæ ratio etiam videtur, quare in divinis libris haut ita frequenter agatur de illis actionibus, quæ pœnis fori humani sunt sanctæ , aut circa quas ibidem jus dicitur ; quam de illis, quæ, uti *Seneca* loquitur , sunt extra publicas tabulas. Uti manifeste adparet iis , qui præcepta & virtutes ibidem inculcatas accurate inspexerit. Etsi cum & illæ ipsæ virtutes Christianæ animos

mos hominum ad socialitatem quam maxime disponant, Theologia quoque moralis honestatem vitæ civilis efficacissime promoveat. Uti & vice versa, si aliquem videas, qui turbulentum, & importunum vitæ civilis membrum se gerat; tuto judices licet, religionem Christianam intra labra tantum ipsi hærere, cor nondum penetrasse. Atque ex hisce non solum genuini limites, qui jus naturale, prout à nobis illud traditur, à Theologia morali separant, manifeste puto adparent: sed etiam quod jus naturale nequaquam dogmatibus veræ Theologiæ repugnet; sed tantum à quibusdam ejus dogmatibus, quæ per solam rationem investigari nequeunt, abstrahat. Unde & illud patet, necessarium esse, ut in disciplina juris naturalis homo nunc consideretur, prout ipsius natura est corrupta, adeoque prout est animal multis pravis cupidinibus scatens. Nam etsi nemo tam stupidus sit, quin in seipso inordinatos ac in devia tendentes affectus deprehendat: tamen nisi divinæ literæ prælucerent, nemini jam constare posset, istam affectuum rebellionem per culpam primi hominis provenisse. Et consequenter cum jus naturale ad ea non abeat, quo ratio pertingere nequit, incongruum foret, idem ex natura hominis integra velle deducere. Præsertim cum & pleraque præcepta ipsius Decalogi, prout verbis negativis concepta sunt, naturam hominis corruptam manifeste præsupponant.

nant. Sic v. g. primum præceptum utique præsupponere videtur hominem ad idolatriam & πλυνθεόπημ credendam proclivem. Si enim ponas hominem, integra adhuc natura præditum, in quo liquida DEI erat cognitio, & qui subinde velut familiari ejus revelatione fruebatur: non video, quomodo tali in mentem venire potuerit, aliquid sibi fingere, quod loco veri DEI, aut cum eo colere vellet, aut credere in eo Numen inesse, quod ipse finxerat. Igitur huic opus non erat verbis negativis injungi, ne deos alienos coleret; sed sufficiebat eidem simplex & affirmativum præceptum, diliges, honrabis, & coles Deum, quem universi hujus, & tuum quoque creatorem nosti. Idem circa secundum præceptum obtinet. Nam quare negativo præcepto vetaretur Deum blasphemare, qui liquido ipsius majestatem & beneficia intelligebat, & quem nullæ pravæ cupidines agitabant, cuiusque animus statu sibi à Deo assignato placide adquiescebat? Quomodo hunc tanta infania subire poterat? Quin hic affirmativo tantum præcepto monendus erat, ut nomen Dei glorificaret. Aliter tamen dicendum videtur de tertio, ut & quarto præcepto; quæ cum affirmativa sint, neque necessario corruptam naturam præsupponant, in utroque statu locum invenire possunt. Sed circa reliqua præcepta, proximum spectantia, res æque est manifestissima.

stissima. **Homin.** enim , qualis initio à Deo conditus erat , sufficiebat simpliciter injunxisse , ut proximum suum diligeret ; ad quod & natura proclivis erat. Ast quomodo eidem poterat præcipi , ne occideret , quando nondum mors cadebat in hominem , quæ per peccatum in mundum introivit ? Verum nunc negativo præcepto quam maxime opus est , ubi pro dilectione tanta odia inter homines grassantur , ut etiam magna eorum seges detur , qui ex mera invidia , aut libidine alterius fortunam invadendi alios non innocentes solum , sed & amicos , & de ipsis bene meritos subversum ire non dubitent ; & quidem ut horridum & inconsultum turbulenti animi impetum sub conscientiæ vocabulo , si diis placet , venditare non erubescant. Sic quid opus erat expresse adulteria vetare inter eos conjuges , qui tam ardenti & sincero amore sese amplectentur ? Aut quid furta vetare intererat , cum nulla adhuc avaritia , nulla penuria fôret , & nemo quid sibi proprium putaret , quo alteri prodesse posset ? Aut quid necessum erat falsa testimonia interdicere , cum nondum existerent , qui exinde famam sibi atque gloriam aucuparentur , si alterum fœda atque inficeta calumnia adspergere possent ? Sic ut non inepte huc adplicaveris illud Taciti : *Vetustissimi mortalium , nulla adhuc mala libidine , sine probro , scelere , eoque sine pœna aut coercitionibus agebant :*

*Et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. Atque haec ipsa probe intellecta viam pandere possunt ad amoven-
dam eam dubitationem; num igitur lex
diversa fuerit in statu naturæ integræ, an
vero eadem? Ubi paucis responderi po-
test; summa legis capita in utroque ita-
tu esse eadem: sed multa præcepta par-
ticularia propter diversitatem conditionis
humanæ variare; seu potius, eandem sum-
mam legis per diversa, (non tamen con-
traria) præcepta sese explicare, prout
diverso sese modo habuit homo, cui illa
lex observanda. Summam legis Salvator
noster ad duo capita redegit: dilige
DEUM, & dilige proximum. Ad haec
capita referri potest universa lex natura-
lis, tam in integro, quam in corrupto
statu hominum; (nisi quod in statu integro
nullum aut modicum videatur discriminem fu-
isse inter jus naturale, & Theologiam mo-
ralem.) Nam & socialitas, quam nos pro
fundamento juri naturali substravimus,
commode in dilectionem proximi resolvi
potest. Sed quando ad præcepta particu-
laria descenditur, sane discriminem non leve
emergit tam circa præcepta affirmativa
quam negativa. Et quidem affirmativa præ-
cepta quod attinet, eorum non pauca jam
in isthoc statu dantur, quibus in primævo
statu locus non fuisse videtur: idque par-
tim quia illa præsupponunt tale institutum,
quod an in felicissimam hominum conditio-*

nem cadat, non constat; partim quia si-
ne miseria & morte, quæ ab illo statu ex-
ulabat, non intelliguntur. v. g. Jam in-
ter præcepta legis naturalis est, ne quis
alterum in emtione aut venditione decipiatur, ne
falsa ulna, mensura, aut pondere utatur,
ut pecuniam creditam convento tempore
restituat. Ast illud nondum ad liquidum
est perductum, an si peccati expers ge-
nus humanum perstitisset, ejusmodi com-
mercia, qualia nunc agitantur, exercen-
da fuerint, & an aliquis usus pecuniae tunc
futurus fuerit. Sic si tales civitates, qua-
les nunc sunt, in statu innocentiae locum
non habuerunt; locus quoque ibidem non
sunt præceptis, quæ id genus civitatum,
iisque contentum imperium præsupponunt.
Jam quoque jure naturali jubemur succur-
rere egenis, subvenire iniqua calamitate
oppressis, curam habere viduarum, or-
phanorumque. Atqui hæc frustra præcipi-
untur iis, qui miseriæ, egestati, mor-
tique non sunt obnoxii. Ad condonandas
injurias, pacemque conciliandam pronus
esse nos jam jubet lex naturalis. Quæ fru-
stranea est inter eos, qui in leges socialita-
tis non peccant. Atque id ipsum manifeste
quoque perspicitur in præceptis negativis,
ad jus jam naturale (non positivum) spe-
ciantibus. Etsi enim quodvis præceptum
affirmativum virtualiter contineat interdi-
ctum omnis oppositi; (v. g. qui jubetur di-
ligere proximum, eo ipso vetatur inferre
illi

illi omnia, quæ dilectioni repugnant :) tamen ut expreſſis præceptis illa fanciantur, superfluum videtur, ubi nullæ pravæ cupidines ad talia patranda propellunt. Ad quod illustrandum accommodari potest, quod Solon parricidarum pœnam lege publica sancire noluit, quod tantum scelus in aliquem filium cadere non arbitraretur. Cui simile est, quod *Franc. Lopez, de Gomara hist. Gen. Ind. Occident. cap. 207.* refert de populis Nicaraguæ, apud illos nullam fuisse statutam pœnam in eum, qui regulum, (Cacique ipſi vocant) occidisset; quod nullus, aiebant, sit subditus, qui excogitare aut patrare tam dirum facinus velit. Vereor ne putidum videatur iſthæc tam aperta pluribus inculcare. Ad tironum tamen captum hoc exempli addam. Sunt alicujus informationi commissi duo pueri, sed dispare plane indole. Unus modestus est, verecundusque, & magno literarum amore flagrans. Alter dissolutus, petulans, fœdas potius libidines, quam libros amat. Summa officii utrique eadem, literas addiscere. Sed peculiaria præcepta disparia. Priori enim sufficit injunxit, quæ studia, quo tempore, quæ ratione tractare debeat. Alteri præter hæc acerrima sub comminatione vetandum, ne circumcursitet, ne alea ludat, ne libros vendat, ne in exercitiis componendis aliena vitula aret, ne pergræcetur, ne scorta consegetur. Eadem si quis prioris indolis puero operose declamare instituat, hic *ἐνθυμεῖν* ipsum

ipsum jubebit, & cuivis potius quam sibi ista canere, qui talium nulla cupidine tangatur. Ex quo manifestum arbitror esse, longe aliam fore juris naturalis faciem, si quis statum hominis integrum velit presupponere. Simul. que cum tam liquido limites hujus disciplinæ, quibus à Theologia morali sejungitur, designati sint; non deteriore hancce disciplinam conditione futuram, quam jurisprudentiam civilem, medicinam, scientiam naturalem, aut mathesin; in quas si aliquis ~~et~~ irrumpere audeat, sine populi suffragiis censuram sibi vindicans, non dubitant ipsi occidere, quod quondam Apelles Megabyzo, de arte pictoria nescio quid differere aggredienti: quæso, aiebat, tace, ne pueri, qui melidem terunt, te irrideant, loqui orsum de rebus, quas non didicisti. Sed cum bonis quidem cordatisque viris facile nobis conveniet. Malevolos autem, ineruditosque obtrectatores satius fuerit invidiæ suæ excruciantos commendare; siquidem utique constat, æterna positumque lege est, ut Æthiops cutem non mutet.

E L E N.

ELENCHUS CAPITUM LIBRI PRIMI.

CAPUT I.

D E actione humana.	p. I.
Cap. 2. <i>De Norma actionum humanarum, sue de lege in genere.</i>	12.
Cap. 3. <i>De lege naturali.</i>	18.
Cap. 4. <i>De officio hominis erga Deum, sue de religione naturali.</i>	24.
Cap. 5. <i>De officio hominis erga seipsum.</i>	31.
Cap. 6. <i>De officio quorumlibet erga quoslibet ; & primo, de non ledendis aliis.</i>	42.
Cap. 7. <i>De agnoscenda naturali hominum &- qualitate.</i>	47.
Cap. 8. <i>De promiscuis officiis humanitatis.</i>	50.
Cap. 9. <i>De officio paciscentium in genere.</i>	53.
Cap. 10. <i>De officio Sermocinantium.</i>	62.
Cap. 11. <i>De officio jurantium.</i>	66.
Cap. 12. <i>De officio circa adquirendum rerum Dominium.</i>	69.
Cap. 13. <i>De officiis, quae ex Dominio rerum per se resultant.</i>	76.
Cap. 14. <i>De pretio.</i>	78.
Cap. 15. <i>De contractibus, qui pretia rerum præ- supponunt, & fluentibus inde officiis.</i>	82.
Cap. 16. <i>Quibus modis solvantur obligationes, quae ex pactis oriuntur.</i>	91.
Cap. 17. <i>De interpretatione.</i>	93.

LIBRI

LIBRI SECUNDI.

C A P U T I.

D E statu hominum naturali.	98.
Cap.2. <i>De officiis conjugalibus.</i>	104.
Cap.3. <i>De officiis parentum & liberorum.</i>	108.
Cap.4. <i>De officiis Dominorum & servorum.</i>	112.
Cap.5. <i>De Causa impulsiva constituenda civitatis.</i>	115.
Cap.6. <i>De interna civitatum structura.</i>	118.
Cap.7. <i>De partibus summi imperii.</i>	123.
Cap.8. <i>De formis rerum publ.</i>	126.
Cap.9. <i>De affectionibus Imperii civilis.</i>	130.
Cap.10. <i>De modis adquirendi Imperium, in primis monarchicum.</i>	132.
Cap.11. <i>De Officio summorum Imperantium.</i>	135.
Cap.12. <i>De legibus civilibus in specie.</i>	140.
Cap.13. <i>De jure vita ac necis.</i>	143.
Cap.14. <i>De cxiſtimatione.</i>	148.
Cap.15. <i>De potestate summi Imperii in bona civitate contenta</i>	152.
Cap.16. <i>De bello & pace.</i>	154.
Cap.17. <i>De fæderibus.</i>	159.
Cap.18. <i>De officiis civium.</i>	161.

Samuelis

Samuelis Pufendorfii,
 DE OFFICIO
HOMINIS & CIVIS.
LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

De Actione Humana.

§. 1. **O**fficium nobis heic vocatur *actio hominis* pro ratione obligationis ad præscriptum legum recte attemperata. Ad quod intelligendum, necessarium est præmittere tum de natura actionis humanæ, tum de legibus in universum.

§. 2. Per humanam *actionem* intelligimus non quemvis motum à facultatibus hominis precedentem; sed illum duntaxat, qui provenit ac dirigitur ab iis facultatibus, quæ humano generi præ brutis Creator O. M. attribuit, nempe qui velut prælucente *intellectu*, ac decernente *voluntate* suscipitur.

§. 3. Datum quippe est homini, ut non solum varias res, quæ in hoc universo occurrunt, possit cognoscere, eas inter se conferre, & hanc occasione novas sibi notiones formare: sed ut etiam possit prospicere, quid acturus sit, ac ad id exsequendum sese mouere, idemque ad certam normam, certumque finem conformare, & quid inde proventurum sit colligere. Quin & quæ peracta jam sunt, an ad regulam congruant, judicare. Sed nec omnes hominis facultates sese perpetuo, aut

modo uniformi movent: verum aliquæ istarum intrinseco hominis impulsu excitantur, excitataeque temperantur, & diriguntur. Denique nec in omnia objecta promiscue homo fertur, sed quædam adpetit, quædam aversatur. Sæpe quoque licet objectum agendi adsit, motum suspendit; & pluribus objectis præsentibus unum eligit, cætera respuit.

§. 4. Circa facultatem ergo comprehendendi & di-judicandi res, quæ *intellectus* vocabulo venit, id ante omnia pro certo habendum est: cuilibet homini matura ætate & mente integra tantum superesse naturalis velut luminis, ut adhibita cultura, ac debita meditazione possit recte comprehendere saltem generalia illa præcepta & principia, quæ ad vitam hancce honeste & tranquille exigendam faciunt; simulque judicare, ista utique indoli humanæ congruere. Hoc enim nisi saltem intra sphæram fori humani admittatur, quibusvis suis delictis homines ignorantiam invincibilem obtendere possent: cum nemo in foro humano argui possit violasse regulam, quam capere supra ipsius vires est.

§. 5. *Intellectus* hominis, quando de eo, quod agendum vel omittendum est, recte informatus fuerit, & quidem ita, ut sententiæ suæ certas & indubias rationes norit reddere, solet vocari *conscientia recta*. Sed ubi quis veram quidem sententiam circa agenda vel omittenda fovet, quam tamen ipse per rationes demonstrare nequeat, sed eandem ex vitæ civilis tenore, ex assuetudine, aut superiorum autoritate hauserit; neque tamen ipsi suppetat ratio, quæ contrarium magis persuadeat, solet vocari *conscientia probabilis*. Qua maxima pars mortalium regitur: quippe cum paucis rerum cognoscere causas concessum sit.

§. 6. Solet tamen quibusdam non raro evenire, circa casus potissimum singulaires; ut ex utraque parte se se offerant rationes: nec illi ita polleant judicio, ut, utræ præponderent, liquido discernere queant. Id quod vocari suevit *conscientia dubia*. 'De qua hæc est regula: quamdiu in ancipiti hæret judicium, bonum quid sit, an malum, actio erit suspendenda. Näm nondum discussa

etessa dubitatione ad agendum sese determinare, propositum peccandi, aut saltem neglectum legis involvit.

§. 7. Sæpe etiam intellectus hominis pro vero falso adprehendit; & tunc in *errore* versari dicitur. Qui error *vincibilis* solet adpellari, quando quis adhibita attentione & diligentia debita cavere poterat, ne in eum incideret. *Invincibilis* autem, quando quis etiam adhibita omni diligentia, quam virtus communis ratio fert, istum evitare non poterat. Qualis error tamen saltem inter eos, queis rationis lumen excolere, & vitam ad honestatem componere cordi est, non circa communia vivendi præcepta, sed duntaxat circa singularia negotia incidere suavit. Nam & naturalis juris præcepta generalia plana sunt: & qui leges positivas fert, id ante omnia agere solet & debet, ut illæ subjectis innotescant. Unde citra supinam negligentiam heic error non nascitur. Sed in singularibus negotiis facile est, ut error invito & præter culpam obrepat circa objectum, aliisque actionis circumstantias.

§. 8. Ubi vero simpliciter cognitio abest, vocatur *ignorantia*. Quæ dupli modo consideratur; uno, prout ad actionem aliquid confert; altero, prout in invito, aut non citra culpam oborta fuit. Priori respectu ignorantia solet dividi in *efficacem* & *concomitantem*. Illa est, quæ si absuisset, præsens actio non fuisset suscepta. Hæc est, quæ licet absuisset, nihilominus actio suscepta fuisset. Posteriori respectu ignorantia est *voluntaria*, vel *involuntaria*. Illa est, quam quis vel ultro affectavit, rejectis veri cognoscendi mediis, aut debita diligentia non adhibita obrepere sibi passus est. Hæc est, quando quis ignorat, quæ nec scire poterat, nec tenebatur. Et hæc iterum *duplex* est. Vel enim quis in præsens quidem ignorantiam exuere non potuit, ut tamen in culpa sit, quare in tali statu veretur. Vel non solum in præsens ignorantiam vincere nequit, sed & in culpa non est, quare ad talem conditionem sic devolutus.

§. 9. Altera facultas, quæ in homine præ brutis peculiariter cernitur, *voluntas* vocatur; per quam velut intrinseco impulsu ad agendum sese homo movet, & eligit, quod sibi maxime arridet, aversatur, quod sibi non convenire videtur. Habet igitur homo a voluntate, tum quod *sponte* agat, i. e. ut per non intrinsecam aliquam necessitatem ad agendum determinetur, sed actionis suæ ipse autor sit: tum ut *libere* agat, i. e. ut uno objecto proposito possit agere vel non agere, idemque eligere vel respuere; aut pluribus objectis propositis unum eligere, cætera respuere. Porro cum actionum humanarum quædam propter se suscipiantur, quædam quatenus ad aliud consequendum inserviunt, i. e. quædam rationem *fines*, quædam *mediorum* habeant: circa finem quidem ita voluntas versatur, ut eum cognitum primo adprobet, dein ad eundem consequendum efficaciter sese moveat, & velut ad eum tendat, vehementius aut remissius; eoque obtento adquiescat, placideque fruatur. Media autem primo probantur, tum quæ maxime idonea fuerint visa eliguntur, ac demum usui applicantur.

§. 10. Quemadmodum autem hoc maxime nomine homo actionum suarum autor habetur, quia ipse voluntario eas suscepit: ita circa voluntatem id cum primis observandum, ejus spontaneitatem utique afferendam esse saltem circa illas actiones, de quibus ab homine in foro humano ratio solet exigi. Ubi autem homini nihil plane spontaneitatis relinquitur, ibi non ipse homo, sed qui eidem necessitatem adfert, autor habebitur actionis; ad quam homo invitus membra viresq; suas accommodat.

§. 11. Porro quanquam voluntas bonum in genere semper appetat, & malum in genere aversetur: magna tamen inter singulos homines tum appetitum tum actionum cernitur varietas. Idque inde provenit, quod non omnia bona & mala homini velut pura adpareant, sed invicem mixta, bona malis, mala bonis. Et quia diversa objecta diversas velut partes in homine peculiariter afficiunt, v. g. quædam estimationem illam, quam

quam homo de se ipso habet, quædam sensus ejus exteriores, quædam amorem sui, quo seipsum conservare studet. Ex quo est, quod illa quidem homo adprehendat tanquam *decora*, ista tanquam *jucunda*, hæc tanquam *utilia*. Et prout quodque horum validum motum homini impressit, ita eundem quoque versus se peculiariter propendere facit. Cui accedit in plerisque hominibus ad certa quædam peculiaris inclinatio, aut à certis aversatio. Hinc sit, ut circa quamlibet fere actionem sese simul offerant species bonorum & malorum, verorum aut adparentium, ad quas solide discernendas aliis major, aliis minor est perspicacia. Inde mirum non est, unum in id ferri, abs quo alter maxime abhorret.

§. 12. Sed nec semper voluntas hominis circa quamlibet actionem velut in æquilibrio posita deprehenditur, sic ut inclinatio in hanc aut illam partem unice ab impulsu ejusdem intrinseco post mature perpenfa omnia proveniat: sed frequentissime per extrinseca velut momenta versus unam magis quam alteram partem homo propellitur. Ut enim prætereamus communem illam mortalium in prava proclivitatem, cuius originem atque indolem alterius fori est excutere; primo voluntati singularem quandam vergentiam conciliat *peculiaris ingenii dispositio*, qua ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur. Quæ non in singulis tantum hominibus, sed & integris in nationibus deprehenditur. Eam autem producere videtur coeli nos ambientis, solumque genius, humorum in corporibus temperatura ex ipso semine, ætate, victu, valetudine, studiorum ratione, similibusque causis proveniens; item conformatio organorum, queis animus ad functiones suas obeundas utitur, & similia. Ubi notandum, præterquam quod homo abhilita cura temperamentum suum non parum retundere & alterare poslit; quantacunq; etiam vis eidem tribuatur, non tamen eousque illa valere judicanda est, ut hominem necessario in violationem legis naturalis rapiat, quoisque hæc in foro humano exercetur; ubi pravae cupidines, intra actum exterio-

rem subsistentes, non attenduntur. Adeoque si vel maxime natura recurrat, furcā licet expulsa; id tamen prohiberi potest, ne exteriores actiones vitiosas producat. Et quæ in superanda ejusmodi inclinatione occurrit difficultas, illam splendor laudis penfat, quæ heic victorem manet. Quod si autem ejusmodi stimuli animum concutiant, quos nulla ratio, quo minus erumpant, reprimere potest; via tamen est, ut citra peccatum velut depleri queant.

§. 13. Valde quoque in certas actiones voluntatem inclinat frequens ejusdem generis actionum repetitio, ex qua enata proclivitas *consuetudo* vocatur. Per hanc quippe efficitur, ut libenter & expedite actio aliqua suscipiatur, sic ut objecto praesente in id velut trahi animus videatur, aut idem absens vehementissime desideret. De qua id observandum; uti nulla videtur esse adsuetudo, quin eam adhibita diligentia iterum exuere possit homo: ita nulla quoque animum eosque detorquere valet, ut non exterioribus saltem actibus, in quos illa rapitur, heic & nunc cohibendis par homo sit. Et quia penes hominem fuit ejusmodi assuetudinem contrahere: inde utit hæc actiones facilitet, tamen neque inde bonarum actionum pretio aliquid decedit, neque pravarum malitia redditur levior. Quin uti bona assuetudo hominis laudem, ita prava ejusdem turpitudinem intendit.

§. 14. Plurimum quoque interest, an placida tranquillitas animo constet; an vero idem peculiaribus motibus, quos *affectus* vocant, concutiat. Circa quos illud tenendum; quantumcunque vehementes isti sint; tamen debito rationis usu hominem iisdem superiorem esse posse, ipsorumque impetum saltem intra ulimum actum sifere. Cum autem affectuum alii excitentur specie boni, alii specie mali, & stimulent, vel ad adquirendum aliquid gratum, vel declinandum molestum: naturæ humanæ congruens est, ut hos, quam illos, plus favoris aut veniæ mortales intet comiteur, eoque magis, quo infestius & intolerabilius fuit malum, quod eos excitavit. Longe quippe tolerabilius

hilius habetur carere bono, ad naturæ conservationem non adeo necessario, quam excipere malum, ad naturæ destructionem tendens.

§. 15. Denique uti dantur certi *morbi*, qui usum rationis in perpetuum, aut ad tempus plane tollunt: ita multas apud nationes frequens est, homines sibi ultro arcessere morbi quoddam genus brevi transiens, usum rationis non parum perturbans. Quo innuimus *ebrietatem*, ex certis potulentoium generibus, ac quibusdam fumis provenientem; quæ violento motu sanguinem ac spiritus impellit & turbat, ac ad libidinem imprimis, iram, temeritatem & enormem lætitiam homines proclives reddit; sic ut multi velut extra se per ebrietatem rapti videantur, & diversum plane genium induisse, quam quo sobrii conspiciebantur. Hæc tamen uti non semper omnem usum rationis sequestrat; ita quatenus ultro arcessita est, odium potius quam favorem actionibus per eandem susceptis conciliare apta est.

§. 16. Porro actiones humanæ uti *voluntariae* solent vocari, quatenus à voluntate proficiscuntur & diriguntur: ita si quæ reluctante voluntate scienter suscipiuntur, *invitæ* adpellantur, pressius sumpto hocce vocabulo. Nam latius id acceptum etiam illas comprehendit, quæ per *ignorantiam* patrantur. *Invitum* autem nobis hoc loco idem notat, quod *coactum*; quando nempe quis ab extrinseco principio validiore adigitur membra sua applicare, ita ut aversationem & dissersum suum signis ac præcipue renitentia corporis significet. Minus autem proprie *invita* & illa dicuntur, quando incumbente graviore necessitate aliquid tanquam minus malum eligitur, & suscipitur, abs quo alias homo extra necessitatem constitutus vehementer abhorrebat. Quales actiones vulgo *mixtas* vocant. Hæc cum spontaneis illud habent commune, quod voluntas pro præsenti statu eas utique eligat tanquam minus malum. Cum invitis autem aliquatenus quoad effectum convenient, quod vel plane non, vel non ita graviter, uti spontaneæ, soleant agenti imputari.

§. 17. Cæterum actionum humanarum, quæ ab intellectu & voluntate proficiscuntur & diriguntur, hæc est præcipua affectio, quod illæ homini possint imputari, seu quod homo pro earum autore recte possit haberi, ac ad reddendam de iisdem rationem adstringi; quodque in ipsum redundant effectus, qui ex ipsis proveniunt. Nulla enim propior ratio est, quare alicui actio quæpiam imputari possit, quam quia ab isto sciente & volente, mediate aut immediate, profecta est, seu quia penes ipsum fuit, ut fieret vel non fieret. Hinc axiomatis primarii loco in disciplinis moralibus ad forum humanum spectantibus habetur; quod de illis actionibus rationem posci queat homo, quæ ut fiant vel non fiant penes ipsum est. Seu quod eodem recidit; quod quælibet actio, directionis humanæ capax, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, ipsi queat imputari. Sic & contra nemo pro autore ejus actionis haberi potest, quæ penes ipsum neque in se neque in sua causa fuit.

§. 18. Ex hisce præmissis aliquot particulares formabimus propositiones, unde constet, quid cuique imputari, seu cuius actionis, eventusque autor quisque possit haberi. I. Actiones ab alio patratæ, ut & operationes quarumvis aliarum rerum, nec non quivis eventus, non possunt alteri imputari, nisi quatenus ille potest & tenetur istas moderari. Nihil quippe est frequentius inter homines, quam ut uni commissum sit alterius actiones dirigere. Heic igitur si actio aliqua ab altero sit patrata, circa quam iste omisit, quod penes se erat; actio illa imputabitur non solum ei, qui immediate ipsam patravit, sed etiam isti, qui ex debita & possibili directione aliquid omisit. Habet tamen ea res fere suum modum finemque sic ut illud possibile cum aliquo velut temperamento & moraliter sit intelligendum. Cum per quamcunque subjectionem unius sub altero subjecti tamen libertas non extinguatur, quin alterius directioni reniti, & in diversa tendere possit; nec vitæ humanæ indoles ferat, ut quis uni perpetuo velut affixus omnes istius motus observare queat,

queat. Igitur si quis omnia fecit, quæ directionis sibi injunctæ natura ferebat, ubi nihilominus quid ab altero patratum fuit, patranti soli imputabitur. Sic postquam in animalia homines dominium exercent, quæ per illa in alterius detrimentum facta sunt, domino imputabuntur, siquidem is ex debita custodia & circumspectione aliquid neglexit. Sic & quævis mala, quæ alteri obtinunt, imputari isti possent, qui eorum causam & occasionem, cum posset & deberet, non subtraxit. Sic cum multarum rerum naturalium operationes promovere aut suspendere sit penes homines, quod ab hisce commodi vel damni datum sit, istis imputabitur, quanti eorundem opera vel negleætus ad id momenti attulit. Aliquando etiam præter ordinem imputantur alicui eventus tales, qui alias supra humanam directionem sunt, quatenus intuitu certi hominis istos divinum Numen peculiariter procuravit. Extra hosce & similes casus sufficit, si de propriis actionibus rationem quis possit reddere.

§. 19. II. Quæcunque in quolibet homine sunt vel non sunt, quæ penes ipsum non fuit, ut adessent vel non adessent, non possunt ipsis imputari, nisi quatenus per industram naturalem defectum non supplavit, aut nativas vires non adjuvit. Sic cum perspicaciam ingenii, viresque corporis nemo sibi præstare possit, nemini quoque eo nomine imputari quid poterit, nisi quantum culturam adhibuit, aut adhibere neglexit. Sic non rustico, sed urbano atque aulico horridi mores vitio vertuntur. Unde & valde absurdæ sunt judicandæ exprobrationes ejusmodi qualitatum, quarum causa penes nos non fuit; v. g. brevis statura, formæ parum felicis, & similium.

§. 20. III. Quæ per ignorantiam invincibilem patruntur, imputari non possunt. Quia neque dirigere actionem possumus, ubi intellectus lumen non prælucet; & præsupponitur, tale lumen sibi hominem non potuisse comparare, neque quo minus posset, in culpa fuisse. Quin & in vita communi non posse moraliter accipitur pro illa facultate, solertia & circumspectiope, quæ

quæ vulgo sufficere judicatur, & quæ probabilibus rationibus subnixa fuit.

§. 21. IV. Ignorantia, ut & error, circa leges & officium cuique injunctum ab imputatione non liberat. Nam qui leges & officium alicui injungit, efficere solet & debet, ut in notitiam subjecti illæ perveniant. Et ad subjecti captum leges ac regulæ officii attemperari solent & debent, circa quas cognoscendas & retinendas quemlibet sollicitum esse oportet. Unde qui est causa ignorantia, respondere euam tenebitur de iis actionibus, quæ ex illa ignorantia promanant.

§. 22. V. Cui occasio agendi circa suam culpam decit, illi non imputatur, quod non egerit. Videtur autem occasio quatuor hæc complecti; ut objectum actionis sit in promptu; ut adsit commodus locus, ubi non possit ab aliis impediri, aut malo aliquo multari; ut adsit oportunum tempus, quo non sint obeunda negotia magis necessaria, quodque item aliis, qui ad actionem concurrunt, sic oportunum; ut denique naturales agendi vires suffpetant. Circa illæ enim cum actio fieri nequeat, etiam absurdum fuerit, si alicui imputetur, ad quod agendum occasio defuit. Sic medius segnitiae non potest argui, si nemo ægrotet. Sic liberali esse non conceditur, qui ipse indiget. Sic talentum suum defodisse argui nequit, cui rite ambienti statio denegata fuit. Et cui multum datum fuit, ab eo multum repetetur. Sic non possumus simul sorbere & flare.

§. 23. VI. Non potest quoque alicui imputari, quod non præstiterit ea, quæ vires ipsius excedunt, neque per eas prohiberi aut effici possunt. Inde vulgo impossibilium nulla esse obligatio dicitur. Addendum tamen, modo quis sua culpa vires præstandi non detriverit, aut perdiderit. Hic enim eodem modo tractari potest, atque si vires adhuc obtineret; cum alias facilis esset via quamvis obligationem paulo laboriosorem eludendi, ultro corruptis præstandi viribus.

§. 24. VII. Imputari quoque non possunt, quæ quis coacte patitur, aut agit. Talia enim amoliri aut de-

defugere supra ipsius vires possum intelligitur. Cogit autem dicimus dupli modo; uno, quando aliis valetior per violentiam nostra membra ad aliquid agendum aut patiendum applicat: altero, si potentior grave aliquid malum cominus intenter, (idque statim representandi facultatem habeat,) nisi ulti nos ad aliquid faciendum moveamus, aut a faciendo abstineamus. Tunc enim, nisi expresse obligemur, id quod alteri est inferendum nostro malo redimere, is qui eam nobis necessitatem adfert, pro autore facinoris habebitur; nobis autem non magis factum istud imputari poterit, quam gladio aut securi cædes.

§. 25. VIII. Eorum, qui rationis usu defluitur, actiones non imputantur. Quia quid agatur liquido dignoscere, & ad normam comparare nequeunt. Et hoc spectant actiones infantum, antequam usus rationis paulo distinctius sese incipiat exercere. Quod enim isti propter quasdam actiones increpantur aut verberrantur, id non ideo fit, quasi in foro humano poenam proprie dictam meriti sint, sed per modum nudæ emendationis, & disciplinæ, ne per talia molestiam aliis faceant, aut ne pravam adsuetudinem contrahant. Sic & furiosorum, mente motorum & delirorum actiones pro humanis non habentur, quibus quidem circa suam culpam iste morbus provenit.

§. 26. IX. Denique imputari non possunt, quæ quis in somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdiu cogitandis cum delectatione immoratus, eorum imagines animo alte impressit: etsi & hæc rarissime in foro humano attendantur. Alias enim phantasia in somno est veluti cymba sine rectore fluitans, sic ut penes hominem non sit præstare, qualia visa isthæc effingat.

§. 27. Circa imputationem autem actionum alterius paulo distinctius observandum, quod aliquando quidem contingat, ut actio ei, qui immediate eam patravit, plane non imputetur, sed alteri, qui hoc tantum velut instrumento usus est. Sed frequentius est, ut & ei, qui actionem patravit, & alteri, qui ad eandem agendo quid

quid vel omittendo concurrit, illa simul imputetur. Id quod sit triplici potissimum modo; vel ut alter principalis causa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut passu ambulet; vel ut alter minus principalis, patrator principalis causa sit. Ad primam classem pertinent, qui alterum auctoritate sua ad quid permoverunt; qui consensum requisitum adhibuerunt, citra quem alter agere non poterat; qui poterant & debebant prohibere, & non fecerunt. Ad secundam classem pertinent, qui mandant, aut ad facinus patrandum conducunt; qui adjuvant; qui receptum & defensionem praestant; qui cum opera ferre injuriam patienti possent & deberent, non fecerunt. Ad tertiam classem referuntur, qui consilium speciale dant; qui laudant & assentantur ante patratum facinus: qui exemplo suo ad peccandum accendunt, & similes.

CAPUT II.

*De Norma Actionum Humanarum, seu de
Lege in genere.*

S. 1. **Q**uia actiones humanæ à voluntate dependent, voluntates autem singulorum non semper sibi similes, & diversorum in diversa fere tendere solent; igitur ad ordinem & decorum in genere humano constituendum necessarium fuit normam aliquam existere, ad quam istæ componerentur. Alias enim si in tanta voluntatis libertate, tantaque inclinationum & studiorum diversitate quisque citra reflexionem ad certam normam ageret, quod ipsi in mentem veniet, non poterat non maxima confusio in genere humano existere.

S. 2. Norma illa vocatur *Lex*, quæ est decretum, quo superior sibi subjectum obligat, ut ad istius praescriptum actiones suas componat.

S. 3. Hæc

§. 3. Hæc definitio ut eo melius intelligatur, evolvendum est, quid sit obligatio; unde ea ostiatur; quis obligationem recipere; & quis eandem alteri injungere queat. Vulgo igitur *obligatio* dicitur *vinculum juris*, quo necessitate adstringimur alicujus rei præstandæ. Scilicet injicitur per eam quasi frænum aliquod nostræ libertati, ut quamquam de facto voluntas in diversum tendere queat; intrinseco tamen per eandem velut sensu imbutam se deprehendat, ut, ni præscriptæ normæ conformis sit *actio* edita, non recte se egisse cogatur agnoscere. Adeoque si quid mali eo nomine homini eveniat, non immerito id sibi accidere judicet; cum normam prout par erat sequenti istud evitasse licuerit.

§. 4. Quod autem *homo aptus sit ad recipiendam obligationem*, duplex causa est: una quidem, quia is voluntatem habet, quæ sese in diversas partes flectere, adeoque & ad normam componere potest: altera, quia homo à potestate superioris non est immunis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum sunt alligatae, ibi libera actio frustra exspectatur: istique incassum præscribitur aliqua norma, qui eam neque intelligere, neque ad eandem sese componere potest. Si quis autem non agnoscat superiorem, eo ipso nemo existit, qui necessitatem eidem jure queat injicere. Et si maxime is in agendo certam rationem observet, & à quibusdam actionibus constanter abstineat; id tamen non obligatione aliqua, sed ex proprio beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis sit capax, qui & superiorem habet, & normam præscriptam potest cognoscere, & voluntatem habet in diversa flexilem; quæ tamen ubi norma per superiorem fuerit præscripta, sentiat se ab ipsa non recte discedere. Quali natura hominem præditum adparet.

§. 5. *Introducitur obligatio in animum hominis proprio à superiore*, i. e. tali, cui non solum vires sunt malum aliquod repræsentandi contranitentibus; sed & cui justæ sunt causæ, quare postulare queat, ex suo arbitrio

bitrio voluntatis nostræ libertatem circumscribi. **Talix** enim ubi in aliquo fuerint, postquam quid velit significavit, necessum est in animo hominis oriri metum reverentia temperatum: illum quidem ex potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quæ etiam remoto metu allicere aliquem debebant ad istius voluntatem amplectendam. Qui enim nullam rationem allegare novit, quare mihi in *vito* obligationem velit impingere, præter solas vites, is terrere quidem me potest, ut effugiendo majori malo ipsi tantisper parere satius ducam. Sed eo metu remoto nihil amplius obstat, quo minus meo potius, quam illius arbitrio agam. **Contra** qui rationes quidem habet, quare ego ipsi parere debeam, à viribus tamen malum aliquod mihi imponendi destituitur, ejus jussa impune à me possunt neglegi, ni potentior aliquis hujus auctoritatem protrulcatam adsertum eat. Rationes autem, quare quis recte postulare queat, ut ab altero sibi obtemperetur, sunt, si ab isto in hunc insignia quædam bona sint profecta, si constiterit, istum & bene huic velle, & rectius, quam ipse valet, eidem prospicere posse, simulque si actu iste hujus directionem sibi vindicet; & denique si quis ulro alteri sese subjicerit, & in ipsius directionem confenserit.

S. 6. Cæterum tñ lex vim suam in animis eorum, quibus fertur, exferere possit, requiritur *cognitio tum legislatoris, tum ipsius legis*. Nemo enim obedientiam præstare valebit, si neque cui parere debeat, neque ad quod teneatur noverit. Et legislatoris quidem *cognitio* est facillima. Legum quippe naturalium eundem esse auctorem, qui universi, ex lumine rationis constat. Nec civis ignorare potest, quis in ipsis imperium obtineat. Leges porro naturales quomodo innotescant, paulo post exponetur. **Civiles** autem leges per *promulgationem* publice & perspicue factam in subjectorum notitiam pervenient. In qua de duobus constare debet; tum quod lex eum habeat auctorem, penes quem summum in civitate est imperium; tum quæ sit legis sententia. **Prius cognoscitur**, si vel ipse legem sua

vera voce promulget, vel autographo consignet; vel si in fiat per ipsius delegatos. Quorum auctoritas frustra in dubium vocatur, si constet, hoc cum munere, quod in civitate gerunt, esse conjunctum, & ipsos regulariter ad idem adhiberi; si istae leges in usum judiciorum deducantur; si nihil contineant, quod summo imperio deroget. Ut autem sententia legis iuste percipiatur, promulgantibus incumbit quanta fieri potest perspicuitate uti. Si quid in legibus obscurum occurrat, ejus declaratio petenda abs legislatore, aut illis, qui ad ius secundum leges dicendum publice sunt constituti.

S. 7. Cujuslibet legis perfectæ due partes sunt: una, per quam definitur quid sit faciendum, quidvè omitendum: altera, per quam indicatur, quodnam malum sit propositum ei, qui præceptum intermitit, & interdictum facit. Nam uti propter pravitatem ingenii hamani, in vetita tendere amantis, supervacuum est dicere, *hoc fac*, si non facientem nil mali sit mansurum: ita absurdum est dicere, *pænas dabis*, ni causa, quæ poenam mereatur, præcesserit. Sic igitur omnis vis legis consistit in significando eo, quid superior à nobis fieri velit vel non velit, & quæ poena violatoribus legis sit constituta. Vis autem obliganda, i. e. intrinsecam necessitatem adferendi & vis cogendi, seu per poenas ad observationem legum adigendi proprie est in legislatore, & cui legum custodia atque exsecutio est commissa.

S. 8. Illud quod per leges alicui injungitur, debet non solum intra vires esse illius, cui leges feruntur, sed & utilitatent aliquam afferre sive illi ipsi, sive aliis. Nam uti sub comminatione poenæ aliquid exigere velle ab aliquo, quod est & semper fuit supra ipsius vires positum, absurdum & crudele fuerit: ita supervacuum est naturalem voluntatis libertatem constringere, si nulla in quenquam utilitas inde proveniat.

S. 9. Quanquam autem regulariter lex omnes legislatoris subditos complectatur, in quos materia legis quadrat, & quos legislator ab initio exeritos non voluit: interdum tamen contingit, ut ab obligatione legis

legis aliquis peculiariter solvatur. Id quod *dispensare* vocant. Uti tamen dispensare ille tantum potest, cui legem ferendi & abrogandi potestas competit: ita *cavendum*, ne promiscua, & citra gravissimas causas facta dispensatione autoritas legum convellatur, & invidiae atque indignationis inter subiectos ansa præbeatur.

§. 10. A dispensatione tamen multum differt *æquitas*, quæ est correctio ejus, in quo lex deficit ob universalitatem; seu dextra legis interpretatio, qua ex naturali ratione ostenditur, calum aliquem peculiarem sub lege universalis non comprehendi, eo quod alias absurdum quid inde foret secuturum. Nam quia ob infinitam varietatem omnes casus neque prævideri, neque exprimi possunt; ideo judices, quorum est generalia legum decreta ad speciales casus adplicare, debent à lege excipere ejusmodi casus, quos excepturus fuerat ipse legislator, si præfens adesset, aut tales casus prævidisset.

§. 11. Porro à relatione & congruentia ad normam moralem actiones humanæ certas sortiuntur qualitates & denominations. Et illæ quidem actiones, de quibus in neutram partem quid disponit lex, vocantur *licitæ* sive *permisæ*. Etsi quandoque in vita civili, ubi non omnia ad vivum possunt resecari, illa etiam licita dicantur, in quæ poena fori humani non est constituta, etsi in te honestati naturali repugnant. Quæ porro actiones cum lege congruunt, *bonæ*, quæ discrepant, *malæ* vocantur. Sed ut aliqua actio bona sit, necessarium est, ut ex omni parte cum lege congruat; ut mala sit, sufficit, si in una duntaxat parte deficit.

§. 12. *Justitia* autem quandoque est attributum *actionum*, quandoque *personarum*. Quando *justitia personæ* tribuitur, solet vulgo definiri, quod sit constans & perpetua voluntas suum cuique tribuendi. *Justus* quippe vir dicitur, qui justa faciendo delectatur, qui *justitiae* studet, seu in omni re conatur facere id, quod *justum* est. *Injustus* contra, qui negligit cuique suum

sum tribuere, vel id non debito suo, sed præsente commodo mensurandum existimat. Sic ut justi hominis non paucæ possint esse actiones injustæ, & vice versa. Justus quippe justa facit propter præceptum legis, injusta non nisi per infirmitatem: injustus autem justa facit propter poenam legi adjunctam, injusta per animi malitiam.

§. 13. Quando vero *justitia actionibus* tribuitur, tunc nihil aliqd est, quam recta applicatio earundem ad personam. Et justa actio, quæ ex proæresi, seu à sciente & volente applicatur ad personam, cui illa debetur. Sic ut *justitia actionum à bonitate* in hoc potissimum differat, quod hæc simpliciter notet convenientiam cum lege; *justitia* autem præterea involvat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Quo nomine etiam *justitia virtus* adversus alium dicitur.

§. 14. *Justitiae* divisionem non omnes eodem modo instituunt. Receptissima est divisio in *universalem* & *particularem*. Illa dicitur, quando quodcunque officium exercetur erga alios, etiam quod per vim, aut intentatæ in foro actione exigi non poterat. Hæc autem est, quando alicui potissimum exhibentur, quæ ille suo jure postulare poterat; & hæc iterum solet dividi in *distributivam* & *commutativam*. Illa nititur pacto inter societatem & membra inito circa participandum pro rata damnum & lucrum. Hæc autem nititur contractu bilatere potissimum circa res & actiones in commercium venientes.

§. 15. Cognito quid *justitia* sit, facile etiam quid *injustitia* sit colligitur. Ubi observandum, quod actio injusta, quæ destinato ex consilio suscipitur, & per quam violatur, quod alteri perfecto jure debebatur, aut quod tali jure undecunque partum is possidebat, proprie *injuria* vocetur. Quæ triplici modo sit, vel si alicui denegetur, quod suo jure postulare poterat, (non si quid duntaxat ex humanitate aut simili virtute debebatur;) vel si auferatur, quod suo jure, adversus auferentem valente, tenebat; vel si malum aliquod alteri inferatur, quod inferendi potestatem

non habebamus. Ad injuriam præterea requiritur destinatum consilium, & malitia ejus, qui facit. Quæ ubi absuerit, læsio alterius *infortunium* aut *culpa* vocatur, gravior aut levior, prout gravis aut levis fuerit socordia & negligentia, ex qua quis in alterum velut incurrit.

§. 16. Lex respectu auctoris dividitur in *divinam* & *humanam*; illa abs Deo, hæc ab hominibus lata est. Sed si lex consideretur, prout necessariam & universalem congruentiam cum hominibus, vel minus, habet, dividitur in *naturalem* & *positivam*. Illa est, quæ cum rationali ac sociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honesta & pacifica societas citra eandem constare nequeat. Unde & illa per rationis homini congenitæ lumen, & ex consideratione humanæ naturæ in universum investigari & cognosci potest. Hæc est, quæ ex communi conditione humanæ naturæ haud quidquam fluit, sed abs solo legislatoris placito proficiuntur: et si nec ipsa sua ratione, ac usu, quem certis hominibus, aut peculiari societati generat, carere debeat. Est autem *lex divina* alia *naturalis*, alia *positiva*. *Humana* autem omnis, pressæ accepta, *positiva* est.

CAPUT III.

De Lege Naturali.

§. 1. **Q**uænam legis naturalis sit in doles, quæ necessitas, & quibus eadem præceptis in isthac mortalium conditione constet, planissime perspicitur, si quis naturam & ingenium hominis penitus perscrutatus fuerit. Sicuti enim ad accuratam legum civilium cognitionem plurimum facit, statum civitatis, moresque & studia civium probe intellexisse: ita perspecto communi mortalium ingenio, statuque facile patebit, quibus legibus eorundem incolumentas continetur.

§. 2. Id

§. 2. Id igitur homo habet commune cum omnibus animalibus, queis sensus sui inest, ut seipso nihil habeat carius, seipsum studeat omnibus modis conservare; ut quæ bona sibi videntur adquirere, mala repellere nitatur. Qui quidem affectus regulariter tantus est, ut reliqui omnes eidem cedant. Et qui-cunque hominis salutem impugnat, eum non potest non iste aversari eousque, ut etiam depulso malo intentato plerumque odium, & cupiditas vindictæ adhuc remaneat.

§. 3. At in eo præ brutis homo deteriorè ja n conditione videtur, quod vix ullum aliud animal tanta à nativitate imbecillitas prosequatur; sic ut miraculi sit instar futurum, si quis ad maturam ætatem pervenerit, nisi aliorum hominum auxilium accedat. Cum nunc inter tot inventa humanæ necessitatis adminicula plurium annorum solicita informatio requiratur, ut proprio quis marte victum & amictum sibi parare queat. Fingamus hominem, citra omnem ab aliis hominibus accidentem curam & culturam ad robustam ætatem proiectum, cui nihil sit scientiæ, nisi quod ex proprio ingenio velut ultro pullulavit, eundemq; ab omni aliorum hominum ope atq; consortio in solitudine destitutum. Sane vix miserabilius animal deprehendetur. Elingue nimirum ac nudum, cui nihil aliud relictum, quam herbas radicefsq; vellere, aut sponte natos fructus legere, sicutim fonte, flumine, aut lacuna obvia levare, repellendis aëris injuriis antra subire, aut musco graminéve corpus utcunq; tegere, tempus tædiosissimum per otium exigere, ad quemvis strepitum aut alterius animantis occursum exhorrescere, deniq; fame, frigore, aut per feram bestiam demum perire. Contra quidquid jam commodatum vitam humanam comitatur, id omnes ex mutua hominum ope redundavit. Sic ut post Deum O. M. nihil in hoc orbe sit, ex quo major utilitas homini provenire queat, quam ex ipso homine.

§. 4. Isthoc tamen tam utile invicem animal non paucis laborat vitiis, & non minore noceundi facultate

præditum est; quæ conjunctionem cum ipso reddunt
fatis ancipitem, magnamq; requirunt cautionem, ne
pro bono malum quis ab illo sortiatur. Jam pri-
mum major fere ad nocendum proclivitas in homine,
quam in quovis brutorum deprehenditur. Nam bruta
fere cibi desiderio & Veneris efferantur, quorum
utriq; tamen facili negotio ipsa satisfacere possunt.
Et eo desiderio sopropter non temere in iras aut ad
lædendum alios concitantur, nisi quis irritaverit.
Ast homo animal est nullo non tempore in libidinem
paratum, cuius stimulis longe frequentius vellicatur,
quam conservandæ speciei necessarium videbatur. E-
jusdem quoq; venter non satiari duntaxat, sed &
titillari vult; & saepe plura adpetit, quam natura
digerere valet. Vestibus ne indigerent bruta natura
prospexit. Ast homo non ad necessitatem tantum,
sed & ad ostentationem vestiri gaudet. Multi præ-
terea affectus atq; cupidines, brutis ignoti, in mor-
talium genere deprehenduntur. Superflua habendi
libido, avaritia, gloria & alios eminendi cupiditas,
invidia, æmulatio, ingeniorumq; contentio. Indicio
est, quod pleraque bella, quibus genus mortalium
colliditur, ob causas gerantur brutis ignotas. Atque
ista omnia stimulare homines possunt & solent, ut
sibi mutuo nocere velint. Accedit in multis eximia
quædam petulantia, & aliis insultandi libido; qui-
bus cæteri, etiam modesto ingenio prædicti, studio se
ac suam libertatem conservandi, ac tuendi non possunt
non offendit, ac ad resistendum accingi. Quandoque
etiam homines ad mutuas læsiones incitat inopia, &
quod præsens rerum copia cupiditatibus aut indi-
gentiæ eorum non sufficiat.

S. 5. Sed & maxima vis inest hominibus ad noxas
mutuo inferendas. Nam etsi neque dentibus, neque
unguis aut cornibus sint formidabiles, ut multa
brutorum: tamen habilitas manus in efficacissimum
nocendi instrumentum evalescere potest; & solertia
ingenii astu & per insidias grassandi facultatem dat,
qua aperta vi pertingere non licet. Sic ut facillimum
sit.

sit, hominem homini gravissimum malorum natura-
lium, nempe mortem, inferre.

§. 6. Denique & in genere humano consideranda est insignis illa ingeniorum varietas, qualis in singulis brutorum speciebus non cernitur; quippe quæ consumiles fere inclinationes habent, parique affectu & appetitu ducuntur. Ast inter homines quot capita tot sensus, & suum cuique pulchrum. Nec simplici aut uniformi cupidine omnes agitantur, sed multiplici & varie inter se mixto. Imo unus & idem homo sæpe sibi dissimilis cernitur, & quod uno tempore concupivit, ab eodem alio tempore valde abhorret. Nec minor in studiis, institutis, & ad exserendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus conspicitur. Per quæ ne mutuo collidantur homines, sollicita temperatura & moderatione opus est.

§. 7. Sic igitur homo jam est animal sui conservandi studiosissimum, per se egenum, sine auxilio sui similium servari impotens, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum; idem tamen juxta malitiosum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam alteri inferendam primum non minus quam validum. Unde colligitur, eidem ut sit salvus, necessum esse ut si, sociabilis, i. e. ut cum sui similibus conjungatur, & adversus illos ita se gerat, ut ne isti probabilem causam accipient eum loedendi, sed potius ejusdem commoda servare & promovere velint.

§. 8 Hujus ergo socialitatis leges, seu quæ docent, quomodo quis sese debeat gerere, ut commodum societatis humanæ membrum existat, vocantur *leges naturales*.

§. 9. His positis adparet, *fundamentalem legem naturalem* esse hanc: Cuilibet homini quantum in se colendam & servandam esse socialitatem. Ex quo consequitur, quia qui vult finem, vult etiam media, sive quibus finis obtineri nequit: omnia, quæ ad istam socialitatem necessario & in universum faciunt, jure naturali præcepta; quæ eisdem turbant aut abrumunt, vetita intelligi. Reliqua autem præcepta sunt

tantum velut subsumiones sub hacce generali lege, quorum evidentiam lumen illud naturale hominibus insitum insinuat.

§. 10. Isthæc porro præcepta et si manifestam habeant utilitatem: tamen ut eadem vim legis obtineant, necessum est præsupponi, Deum esse, & sua providentia omnia regere; eundemque mortalium generi injunxit, ut ita rationis dictamina tanquam leges, ab ipso vi congeniti luminis, promulgatas, observent. Alias enim possent ea quidem fortasse observari intuitu utilitatis, sicut quæ à medicis regendæ valetudini præscribuntur, non autem tanquam leges; quippe quæ necessario ponunt superiorem, & quidem talem, qui alterius gubernationem actu suscepit.

§. 11. Esse autem Deum legis naturalis auctorem, ex ratione naturali ita demonstratur, si præcise præsenti mortalium conditioni inhæreamus, non attendendo, an primæva conditio diversa ab hac fuerit, & unde ista mutatio provenerit. Cum natura hominis ita sit constituta, ut citra sociabilem vitam humanum genus incolume esse nequeat, hominisque animus notionum huc inservientium capax deprehendatur; & vero pateat, non solum genus humanum, uti aliæ creaturæ, originem suam Deo debere, sed & eundem istud utcumque jam constitutum providentiaæ suæ modestramine complecti: inde consequitur, Deum velle, ut homo iis viribus, quas sibi præ brutis peculiares inesse sentit, ad naturæ suæ incolumentatem utatur, utque adeo à brutorum exlege vita, humana vita sit distincta. Id quod cum aliter, quam servata lege naturali obtineri nequeat; intelligitur quoque à Deo obligatum hominem ad isthanc servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, & ex eorum libidine mutabile, sed expresse ab ipso Deo huic fini procurando constitutum. Qui enim obligat ad finem, censetur quoque eundem obligasse ad usurpanda media fini necessaria. Sed & socialem vitam à Deo hominibus pro imperio injunctam esse, indicio

indicio est, quod in nullo præterea animante sensus religionis, aut metus Numinis deprehendatur, qui in animali exlege intelligi non posse videtur. Abs quo generatur tener admodum sensus in animis hominum non plane corruptorum, quo convincuntur, in legem naturalem peccando offendit illum, cui in animos hominum imperium est, & qui meruendus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impendet.

§. 12. Quod vulgo dicitur, isthanc legem naturam notam esse, id non ita capiendum videtur, quasi in animis hominum jam nascentium inhærent actuales & distinctæ propositiones circa agenda & fugienda. Sed partim quod illa per lumen rationis investigari possit, partim quod fâltem communia & præcipua capita legis naturalis ita plana & liquida sint, ut statim assensum inveniant, & ita animis inolescant, ut nunquam inde iterum deleri queant, utut forte homo impius ad sopiendas conscientiæ vellicationes eorundem sensum plane studeat extinguere. Quo nomine etiam in Sacris Literis cordibus hominum inscripta dicitur. Inde & cum à puero ex vitæ civilis disciplina eorundem sensu imbuamur; & vero recordari non possimus id tempus, quando primum eadem hauserimus, non aliter de ea cognitione cogitamus, ac si illa nobis nascentibus jam adfuisse. Id quod cuilibet etiam circa linguam ipsi vernaculam contingit.

§. 13. *Divisio officiorum*, quæ ex lege naturali homini incumbunt, commodissime videtur institui secundum obiecta, erga quæ ista sunt exercenda. Quo intuitu illa in tres principales partes dispescuntur; quarum prima tradit, quomodo ex solo rectâ rationis dictamine quis sese debeat gerere adversus *Deum*; altera quomodo adversus *seipsum*; tertia quomodo adversus *alios homines*. Quanquam autem primario & directe ea præcepta legis naturalis, quæ ad alios homines spectant, ex socialitate, quam fundamenti loco substravimus, deriventur: tamen etiam indirecte officia hominis erga *Deum* tanquam Creatorem inde deduci possunt, quatenus ultimum firmamentum officiis

erga alios homines à religione & metu Numinis accedit; sic ut sociabilis quoque non esset homo, nisi religione foret imbutus. Et quia sola ratio in religione ulterius progredi nequit, quam quousque illa interficit promovendæ tranquillitati & socialitati hujus vitæ. Nam prout religio salutem animarum procurat, ex peculiari revelatione divina provenit. Officia autem hominis erga seipsum ex religione & socialitate conjunctim promanant. Ideo enim quædam non pro absoluto suo lubitu homo circa seipsum disponere potest, partim ut cultor idoneus divini Numinis, partim ut commodum & utile membrum societatis humanæ esse queat.

C A P U T . IV.

De Officio Hominis erga Deum, seu de Religione Naturali.

§. 1. **O**fficium hominis erga Deum, quantum quidem ex naturali ratione investigari potest, duabus partibus absolvitur: tum ut de Deo recte sentiamus, tum ut actiones nostras ad ipsius voluntatem componamus. Inde religio naturalis constat propositionibus tum *theoreticis*, tum *præticis*.

§. 2. Inter ea, quæ de Deo cuivis homini sentienda sunt, primum omnium est, ut certo persuasus sit *Deum existere*, i. e. revera dari summum aliquid & primum Ens, abs quo hoc universum dependeat. Id quod sapientes ex subordinatione causarum, quæ demum in primo aliquo sisti volunt, ex motu, & ex contemplatione machinæ hujus universi, & similibus argumentis liquidissimo demonstrarunt. Quæ si quis neget abs se capi posse, non ideo atheismi sui excusationem invenit. Cum enim universum genus humanum in perpetua velut possessione istius persuasionis fuerit; necessum erat, si quis eandem oppugnare velit, ut non solum omnia argumenta, quibus Deus esse probatur, solide destruat, sed & plausibiliores rationes pro assertione sua proferat. Simulque cum generis humani salutem ea persuasione contineri hactenus creditum

creditum sit, ostendendum ipsi præterea fuerit, generi humano per atheismum melius consuli, quam retento fano cultu Numinis. Quod cum fieri nullo modo queat, omnium eorum, qui isthac convellere quocunque modo aggrediuntur, impietas maxime est detestanda, & gravissimis poenis coercenda.

§. 3. Alterum est, *Deum esse universi hujus conditorem*. Cum enim ex ratione manifestum sit, isthac omnia non extitisse à seipsis, oportet ut eadem summam aliquam causam habeant. Quæ ipsa est id, quod Deum adpellamus. Ex quo consequitur, falli eos, qui subinde *Naturam* tanquam ultimam omnium rerum & effectuum causam crepant. Nam si per id vocabulum intelligitur efficacia illa & vis agendi, quæ in rebus conspicitur, illa ipsa utique autorem sui, i. e. Deum arguit: tantum abest, ut ejus vis ad negandum Deum quid valere possit. Si autem per *Naturam* intelligatur summa rerum omnium causa, ex profano quodam fastidio defugitur plana & recepta Dei adpellatio. Errant quoque illi, qui credunt, Deum esse aliquid eorum, quæ in sensu incurruunt, & præcipue *sidera*. Nam hæc omnia substantia ipsorum arguit non esse primum aliquid, sed ab alio ortum. Nec minus indigne de Deo sentiunt, qui eum *mundi animam* dicunt. Anima enim mundi, qualisunque illa deum sit, partem mundi, notat. Pars autem rei quomodo ejusdem causa, i. e. prius aliquid esse potuit? Quod si autem per animam mundi intelligatur primum illud & invisibile, à quo omnium rerum vis & motus dependet, pro *plano* vocabulo obscurum & figuratum nomen substituitur. Ex hoc ipso quoque adpareat, mundum non esse æternum. Id enim abhorret à natura ejus, quod causam habet. Et qui mundum æternum asserit, aliquam ejus causam negat, & sic ipsum Deum negat.

§. 4. Tertium est, *Deum tum in universum mundum, tam in genus humanum regumen exercere*. Id quod ex admirabili & constanti ordine, qui in hoc universo cernitur, liquido adparet. Quoad effectum autem moralem

moralem perinde est, utrum quis neget, Deum existere, an ab eodem humana curari; cum utrumque omnem religionem plane tollat. Frustra enim metuitur aut colitur, ut in se sit præstantissimus, qui nulla plane nostri cura tangitur, & nihil boni malique in nos vult aut potest conferre.

S. 5. *Quatum est, nullum attributum in Deum cadere, quod aliquam imperfectionem involvat.* Cum enim ille omnium rerum causa sit & origo, absurdum foret, creaturam ipsius aliquam sibi posse perfectionem animo concipere, quæ abs Deo abesset. Imo cum istius perfectio infinitis modis exsuperet captum tantillæ creaturæ, eandem terminis potius negativis quam positivis exprimere par erit. Inde Deo haudquam sunt tribuenda, quæ *finitum aut determinatum* quid notant; quia finito majus semper attribui potest. Et omnis determinatio ac figura terminos ac circumscriptionem involvit. *Quin nec dicendus est distincte & plene comprehendi aut concipi nostra imaginatione, vel quacunque facultate animæ nostræ; quia quicquid animo distincte & plene concipere valemus, id finitum est.* Neque vero ideo, quia Deum infinitum dicimus, ejus conceptum plenum animo tenemus: cum infinitum proprie non notet aliquid in ipsa re, sed imponentiam in animo nostro; ac si diceremus, non capere nos magnitudinem ejus essentiæ. Inde nec recte dicitur; quod *partes* habeat, aut sit *totum* aliquid; quia hæc attributa finitorum sunt. Neque quod *in loco* aliquo continetur; quia hoc innuit fines & terminos magnitudinis. Neque quod *moveatur*, aut *quiescat*; utrumque enim supponit esse in loco. Sic nec Deo proprie attribui possunt, quæ *dolorem* aliquem aut *passionem* notant; (*proprie* dico. Nam ubi talia Deo attributa leguntur, id sit *avspersio* *misericordia*, pro *effectu*, non *affectu*:) ut est *ira*, *pœnitentia*, *misericordia*. Item, quæ *egestatem* & *absentiam* alicujus boni notant: ut est *adpetitus*, *spes*, *concupiscentia*, *amor cupidinis*. Nam hæc involvunt indigentiam, adeoque & imperfectionem: cum intelligi non possit, ut quis adpetat, speret,

speret, cupiatvē, nisi quibus indiget, caretvē. Sic & quando Deo tribuitur *intellectus, voluntas, scientia, & actus sensuum, visio, auditio* : illa longe sublimiori modo sunt capienda, quam quo nobis insunt. Nam voluntas est adpetitus rationalis : adpetitus autem presupponit absentiam & indigentiam rei congruentis. Et intellectio ac sensus in hominibus involvit passionem per objecta in organa corporis, & potentias animae impressam. Quod est indicium potentiae ab alio dependentis, & consequenter non perfectissimae. Denique & illud à perfectione divina abhorret, si dicantur *plures uno Dī.* Nam præterquam quod admiranda mundi harmonia unum duntaxat ejus moderatorem arguit, etiam finitus tunc foret Deus, si plures essent paris potestatis ab ipso non dependentes. Sic ut contradictionem involvat, plura dari infinita. Quæcum ita sint, maxime rationi congruum est, circa attributa Dei utcunque exprimenda uti nominibus vel *negativis*, ut *infinitus, incomprehensibilis, immensus, æternus*, i. e. principio & fine carens : vel *superlativis*, ut *optimus, maximus, potentissimus, sapientissimus, &c.* vel *indefinitis*, ut *bonus, justus, creator, rex, dominus, &c.* eo sensu ut non tam velimus, quid sit, distinete dicere, quam nostram admirationem & obedientiam qualicunque expressione profiteri ; quod est signum animi humilis, & animi honorantis quantum potest.

§. 6 Propositiones practice religionis naturalis versantur partim *circa internum*, partim *circa externum cultum Dei.* *Internus cultus Dei* consilit in ejus honore. Honor autem est opinio alienæ potentiae conjunctæ cum bonitate. Debet scilicet animus hominis ex consideratione potentiae & bonitatis Dei quantam potest animo venerationem adversus ipsum concipere. Ex quo fluit, ut eundem debeat *amare*, tanquam omnis boni autorem & datorem ; in eum *spērare*, tanquam abs quo in futurum quoque omnis nostra felicitas dependeat ; ejus voluntate *adquiescere*, tanquam qui pro sua bonitate *omnia optime faciat*,

nobisque der, quæ maxime expedient; eum timere, tanquam potentissimum, & cuius offensa maximum sit malum conciliare apta; ei denique in omnibus humillime obsequi tanquam creatori, domino ac rectori optimo maximo.

§. 7. *Externus Dei cultus* in hisce potissimum consistit, ut homo Deo gratias agat pro tot bonis ab eo acceptis. Ut ipsius voluntatem per actiones suas, quantum fieri potest, exprimat, seu ei obtemperet. Ut ejus magnitudinem admiretur & celebret. Ut preces ad ipsum fundat pro obtainendis bonis & averruncandis malis; preces enim sunt signa spei, spes vero bonitatis & potentiae divinæ agnitus est. Ut si res tulerit per solum Deum juret & juramentum religiosissime observet. hoc enim postulat omniscientia & potentia Dei. Ut de Deo considerate loquatur: id enim est signum timoris; timor autem potentiae confessio est. Ex quo consequitur, non esse utendum Dei nomine temere & frustra; utrumque enim inconsideratum. Non esse jurandum, ubi non est opus; est enim frustra. Non esse curiose & petulanter disputationem circa naturam & gubernationem Dei: ex hoc enim nihil aliud sequitur, quam ut Deum exigere velimus ad modulum nostræ rationis. Item ut quicquid Deo præstandum est, in suo genere sit eximum, & honorem exprimere aptum. Item, ut homo Deum non solum secreto, sed & palam & publice in conpectu hominum colat. Occultare enim aliquid est, quasi quis eo exercendo erubesceret. Contra publicus cultus non solum de nostra devotione testatur, sed & alios exemplo incitat. Denique ut summo conatu leges naturales observet. Nam uti imperium Dei parvi pendere superat omnes contumelias; ita e' contrario omnibus sacrificiis est acceptior obedientia.

§. 8. Enimvero id certum est, effectum hujus religionis naturalis, præcise & pro præsenti hominum conditione consideratæ, intra sphæram hujus vitæ terminari: ad æternam autem salutem nascendam nequam valere. Ratio quippe humana sibi relieta jam ignorat, pravitatem, quæ in facultatibus & in-

clinationibus hominis cernitur per culpam humanam provenisse, Deique offenditam & æternum exitium mereri: coque & necessitas Salvatoris, ejusque officium & meritum, nec non promissa Dei humano generi facta, & quæ alia inde dependent, eandem latent: per quæ sola salutem æternam hominibus provenire, ex divinis literis constat.

§. 9 Operæ pretium porro fuerit paulo distinctius expendisse usum, quem in vita humana religio gignit; ut constet, eam revera esse ultimum & firmissimum humanae societatis vinculum. Nam in libertate naturali, si metum divini Numinis removeas, ubi quis propriis viribus fisis fuerit, quælibet imbecillioribus pro libitu inferet, ac honestatem, pudorem, fidem inter inania vocabula reputabit, nec ad recte faciendum aliter, quam sensu propriæ imbecillitatis adigetur. Porro, religione remota, civitatum firmitas intrinseca semper in incerto foret, ac ad cives in officio continendos hædum quidquam sufficeret metus temporalis poenæ, fides superioribus data, ejusque servandæ gloria, & gratitudo, quod ope summi imperii à miseriis status naturalis defendantur. Tunc enim revera locum haberet; qui mori scit, cogi nescit: quippe cum Deum non metuentibus nihil magis quam mors metui possit. Huic contemnendæ qui sufficeret, in imperantes quævis tentare posset. Ut autem id vellet, vix causa defutura foret; puta ut declinaret incommoda, quæ sibi ab alterius imperio videntur incumbere; aut ut ipse potiretur commodis, quæ imperij possessorem comitantur. Præsertim cum facile judicare possit, jure se id facere, vel quod, qui in præsens rerum potitur, prave remp. videatur gerere, vel quod ipse longe melius imperaturum sese speret. Occasio autem ad talia tentanda facile offerri posset, rege vitam suam non satis caute circumseidente, (& quis tali rerum statu custodes ipsos custodiet?) vel multis cospirantibus, vel bello externo ingruente adscitis in partes hostibus. Præterea cives ad injuriæ mutuo inferendas futuri essent pronissimi. Cum enim in foro civili pro-

pronuncietur secundum acta & probata, omnia scelera & flagitia, ex quibus lucrum provenire aptum est, si occulte patrari & sine arbitris possent, pro dexteritate ingenii, in qua placere sibi quis posset, haberentur. Nemo quoque opera misericordiae aut amicitiae foret exercitus, nisi gloriae aut emolumenti explorata spe. Ex quo & illud consequeretur, ut dum nemo in alterius fide, remotis poenis divinis, solidam fiduciam collocare posset, singuli perpetuo metu & suspicionibus anxii viverent, ne ab aliis deciperentur, aut laderentur. Sed & tam imperantes quam subjecti parum proclives futuri essent ad praecclara & gloriofa opera patranda. Nam imperantes, nullo conscientiae vinculo constricti, omnia munia, ipsamque justitiam venalia essent habituri, & in omnibus privatum commodum quæsitiuri cum oppressione civium: à quorum rebellione uti sibi semper metuerent; ita suam salutem unice in eo positam inteligerent, ut istos quam maxime enerves redderent. Cives contra, oppressionem imperantium formidantes, nunquam non circumspecturi forent occasiones rebellandi; nec minus tamen ipsi inter se diffisuri, seque mutuo formidaturi erant. Quin & conjuges, oborta vel levi querela, se invicem essent suspectaturi, ne veneno, aut alio clandestino modo necarentur. Par periculum à familia immineret. Cum enim sine religione nulla quoque futura foret conscientia, non facile esset occulta ejusmodi scelera deprehendere; quippe quæplerumque per inquietudinem conscientiae, & terrores, in exteriora indicia erumpentes, prodantur. Unde adparet, quantopere intersit generis humani, atheismo omnes vias, ne invalescat, præcludere; simulque quinta vecordia eos agitat, qui ad opinionem prudenteræ politicæ conciliandam facere autument, si in impietatem proclives videantur.

CAPUT V.

De Officio Hominis erga seipsum.

§. 1. **Q**uanquam hominem amor sui penitus in-
fixus subigat, solicitam sui curam agere,
suaque commoda omnibus modis procurare, sic ut hoc
intuitu aliquam obligationem comminisci supervacuum
videatur; alio tamen respectu homo utique certa
quædam circa seipsum observare tenetur. Cum enim
non sibi soli sit natus homo, sed ideo tam eximiis
dotibus à Creatore sit ornatus, ut & ipsius gloriam
celebret, & idoneum societatis humanæ membrum ex-
istat: inde ita sese componere homo tenetur, ut ne
dona Creatoris in cultu perire patiatur, & ad socie-
tatem humanam aliquid pro virili conferat. Sic etsi
sua cuique ruditas maximo sit probro & damno: recte
tamen a magistro vapulat discipulus, si, quarum capax
erat, artes addiscere neglitat.

§. 2. Porro cum homo constet duabus partibus,
anima & *corpore*, quarum illa rectoris, hoc ministri
aut instrumenti vicem subit, sic ut animi imperio,
corporis servitio magis utamur: utriusque quidem
cura, sed illius tamen præcipue agenda. Et *animus*
quidem ante omnia ad commode tolerandam vitam
socialem est formandus, officiique & honesti sensu &
amore imbuendus. Tum pro cuiusque capacitate &
fortuna aliquid addiscendum ne quis inutile terræ
pondus sit, sibi inutilis, aliis molestus. Sed & tem-
pestive eligendum honestum viræ genus, prout im-
pulsus genii, corporis atque ingenii habilitas, natalium
conditio, fortunæ bona, parentum autoritas, impe-
rantium civilium iussa, occasio, aut necessitas fert.

§. 3. Cum autem animus fulturis *corporis* sustineatur,
inde vires ejus congruentibus alimentis ac laboribus
erunt firmandæ & conservandæ, nec intemperantia cibi
potusque, intempestivo ac non necessario labore, aliavè
ratione

ratione affigendæ. Quo nomine vitanda ingluvies, ebrietas, immodica venus, & similia. Cum etiam inordinati & vehementes affectus non solum ad perturbandam societatem stimulos moveant, sed & ipsi homini plurimum noceant: inde danda opera, ut quis affectus suos quantum fieri potest compescat. Et quia multa pericula repelli possunt, ubi animose iis obviam eatur, mollities animi ejicienda, idemque contra periculorum terrores obfirmandus.

§. 4. Quia autem nemo sibi ipse vitam dedit, sed illa pro Dei beneficio est habenda: adparet quoque homini nequidquam competere potestatem in propriam vitam haec tenus, ut eandem pro lubitu possit abrumpere; sed exspectandum utique esse, quoad quis evocetur ab eo, qui nos in hacce statione collocavit. Evidem id utique recte fieri posse videtur, cum homo possit & debeat sua opera aliis inservire & vero certum genus laborum, aut eorum intensio vires hominis ita atterat, ut senium vitæque terminus matutius ingruat, quam si quis moliliter ætatem exegisset; ut quis eligat probabilem occasionem brevioris vitæ, quo talenti sui usum aliis eo largius dispenseat. Sed & cum sepe multorum vita servari nequeat, nisi pro iis alii probabili sese vitæ periculo exponant; per imperantem legitimum posse civi sub comminatione gravissimarum pænarum injungi, ne ejusmodi periculum fuga declinet. Imo & ultro tale periculum subire licebit, modo graviores causæ non ietrahant, & spes sit isthuc in aliorum salutem cessurum; & hi digni sint, qui tam care redimantur. Nam id stolidum fuerit, alteri perituro frustra sese comitem addere, aut egregium virum pro nauci homine mortem operere. De cætero tamen per legem naturæ haud quidquam præcipi videtur, ut quivis cuiusvis alterius vitam suæ vitæ præferat; sed cæteris paribus sibi quisque proximus esse permittitur. Ast vero, qui vel tædio molestiarum, quæ vitam humanam communiter comitantur, vel indignatione malorum quæ humanæ ipsos societati erubescendos non erant redditura,

tura, vel metu dolorum, queis fortiter toleratis exemplo suo prodeesse aliis poterant, vel per vanam jactantiam fidei aut fortitudinis vitam ultro abrum-
punt & projiciunt, utique in legem naturalem pec-
care sunt censendi.

§. 5. Cæterum quia sæpen numero conservatio sui, quam & tenerrimus affectus, & ratio homini commendat, cum præcepto de socialitate collidi videtur, dum nempe salus nostra ab alio homine in periculum conjicitur, sic ut aut nobis sit pereundum, vel grave incommodum subeundum, aut alter cum læsione pro-
pulsandus: igitur quali cum moderamine defensio nostri contra alios homines sit temperanda jam tradendum. Instituitur igitur defensio nostri vel *sine læsione ejus*, abs quo malum nobis imminebat, dum efficimus, ut ei anceps aut formidolosa nostri invasio videatur; vel *cum istius læsione* aut pernicie. Prior modus quin sit licitus, omnique peccato vacet, dubium non ha-
bet.

§. 6. Enimvero circa posteriorem modum scrupulus moveri potest; quod parem jacturam videatur facere genus humanum occiso invasore, quam si ipse peream; & quod utique perdendus sit mei similis, quicum ad colendam vitam socialem adstringor. Et quod majo-
res turbas videatur parere violenta defensio, quam si vel fugam arripiam, vel corpus patienter invasori præbeam. Verum ista hoc defensionis genus haut-
quidquam faciunt illicitum. Nam ut adversus aliquem pacifice & amice agam, requiritur, ut ipse se-
talem erga me præbeat, qui ejusmodi officia à me recipere idoneus sit. Et quia socialitatis lex ad sa-
lutem mortalium spectat, ideo ejusdem talis est fa-
cienda interpretatio, quæ singulorum salutem non
pessumdet. Inde ubi alter exitio meo imminet, nulla
est lex, quæ meam me salutem prodere jubeat, ut
alterius malitia impune grassari queat. Et qui ex
tali occasione læditur aut occiditur, habet quod suæ
pravitati imputet, quæ mihi isthanc necessitatem im-
posuit. Alias quippe omnia bona, quæ natura aut

industria nobis peperit, frustra forent concessa, si alteri injuste illa invadenti vim non liceret opponere; & parata præda improbis expositi forent probi, si quidem hi istis nunquam deberent vim opponere. Sic ut violentam sui defensionem plane proscribere, exitio generi humano sit futurum.

§. 7. Non tamen semper, quando injuria intentatur, ad extrema licet provolare; sed *tutiora prius remedia tentanda*; puta ut aditum invasori intercludam, ut intra munita loca me contineam, ut invasorem moneam à furore desistere. Sicut & hoc prudentis est, *levis injuriæ patientia*, si commode fieri possit, defungi, & de suo jure aliquid remittere potius, quam intempestiva violentiæ oppositione majori sese periculo exponere; præsertim ubi impetratur id, quod facile reparari aut pensari queat. Verum ubi hoc aut simili modo *salus mea in tuto locari nequeat*, pro eadem expedienda vel extrema tentare licebit.

§. 8. Sed ut liquido judicari possit, an quis intra *limites inculpæ defensionis* substiterit, despiciendum prius est; utrum quis in *naturali libertate*, nulli mortaliū subiectus, an vero *imperio civili* obnoxius degat. Priori statu, ubi alter injuriam inferre portendat nec *pœnitentia* pravi conatus ductus ad pacem mecum colendam redire velit, hunc vel cum cæde repellere potero. Idque non solum si vitam meam impetat, sed & si vulnerare, aut lacerare duntaxat, aut etiam res, salvo corpore, eripere conetur. Nam neque cautum est mihi, quod ab istis injuriis ad majores non sit transitus; & qui sese hostem profitetur, nullo amplius jure munitur, quo minus quovis modo à me repellatur. Ac revera tunc insociabilis esset hominum vita, si contra eum, qui modicas injurias continuare non desistit, extrema non liceret adhibere. Hoc modo enim modestissimus quisque deterrimo cuique perpetuum ludibrium deberet. In hoc porro statu non solum in *præsens intentatum* periculum repellere, sed & hoc depulso invasorem eo usque persequi possum, quoad ab illo in futurum

fatis

satis mihi cautum sit. Super qua *cautione* ita habendum. Si quis, *injuria intentata*, ultro *poenitentia ductus* *veniam* petat, & *damni restitutionem* offerat, in *gratiam* cum ipso, *fide accepta*, redire debo. Nam *firmum* est *signum* *animi emendati*, *sponte* *poenitere*, & *veniam* petere. Ast qui tunc demum *poenitentiam* *p̄ræ* se fert, quando *resistendi* *vires* deficiunt, ejus *nudo* *promissio* *fidere* parum *tutum* *videtur*. Igitur tali vel *vires* *nocendi* *subtrahendæ*, vel aliud *vinculum* *injiciendum*, ne *deinceps* *nobis* *existat* *formidabilis*.

§. 9. Qui autem *imperio* *civili* *subjecti* degunt, tunc demum *violentam* *sui* *defensionem* *licite* *adhibent*, quando *tempus* ac *locus* non fert *auxilium* *magistratus* *implorari* ad *repellendam* *eam* *injuriam*, *qua* *vita*, *vitæque* *æquipollens*, aut *irreparabile* *bonum* in *præsentaneum* *periculum* *conjicitur*. Et quidem ut *periculum* *tantummodo* *depellatur*: *vindictæ* autem & *cautio* de non *offendendo* in *posterum* *magistratus* *arbitrio* *relinquatur*.

§. 10. Licet autem *defensionem* *susciperet* tam *adversus* *eum*, qui *dolo* *malo*, quam qui *per errorem* *exitium* *mihi* *intentat*; puta, si quis *insania* *agitatus* *me* *invaserit*, aut *quia* *me* *alium*, qui *cum* *inimicitiae* *ipſi* *intercedunt*, *crediderit*. Nam *sufficit*, *quod* *alteri* *non* *sit* *jus* *ad* *me* *invadendum*, *aut* *occidendum*, *neque* *in* *me* *sit* *obligatio* *ad* *mortem* *frustra* *subeundam*.

§. 11. Circa *tempus*, *intra* *quod* *defensio* *recte* *fieri* *poteſt*, *ita* *habendum* *est*. Qui *in* *naturali* *libertate* *utrinque* *degunt*, *etsi* *possint* ac *debeant* *præsumere*, *alios* *adversus* *se* *officia* *legis* *naturalis* *observaturos*: *tamen* *propter* *malitiam* *ingenii* *humani* *nunquam* *ita* *securi* *esse* *debent*, *quin* *sibi* *mature* *innoxia* *mutimenta* *circumponant*; puta, *aditum* *præſtruendo* *hostilia* *molientibus*, *arma* *virosque* *comparando*, *socios* *adjungendo*, *aliorum* *conatus* *vigilanter* *observando*, & *qua* *sunt* *similia*. Verum *ista* *suspicio*, *orta* *ex* *communi* *hominum* *malitia*, *non* *sufficit*, *ut* *sub* *ob-*

rentu defensionis meæ alterum ultro armis opprimere possim, ne quidem si potentiam ipsius nimis gliscere videam; præsertim ubi eandem innoxia industria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppressionem adauxerit. **Quin** & si quis præter facultatem nocendi etiam voluntatem ostendat, non quidem aduersus me, sed alium, non ideo statim meo nomine eum invadere ultro possum; nisi ad auxilium alteri, qui inuste à potentiore invaditur, ex foedere teneat. **Quod** eo promptius facere expedīt, si probabile sit, ictum altero oppresso in me quoque transiit, & priore victoria pro instrumento sequentis usurum. **Ait** ubi liquido adparet, alterum circa inferendam mihi vim jam occupari, licet conatus suos nondum piene expromserit, statim licebit violentam sui defensionem auspicari, & noxam adparantem occupare; siquidem nulla spes sit fore, ut amicè admonitus hostilem animalm exuat, aut ejusmodi admonitio rebus nostris noxia sit futura. **Unde** heic pro aggressore eūt habendus, qui prior voluntatem nocendi alteri concepit, & ad eandem exsequendam se comparavit; defensionis autem favor illum comitabitur, qui celeritate usus tardius molientem oppresserit. **Neque** enim ad defensionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus, qui intentantur, eludere duntaxat & repellere.

§. 12. **Ait** in civitatibus hautquidquam tam laxum spatiū ad sui defensionem indulgetur. **Nam** heic licet quis intellexerit, civem sese comparare, ad vim ipsi inferendam, aut atroces minas spargere; nequaque occupare ictum licebit; sed ad communem imperantem erit deferendus, & ab eodem cautio petenda. **Verum** ubi quis ab altero jam invaditur, & in eas redigitur angustias, ut magistratus, aut aliorum civium implorandi subsidium facultas non sit, tunc demum ad repellendam vim vel extrema invasori licebit intentare; non quidem ea intentione, ut per cædem vindicta ob injuriam exigatur, sed quatenus vita citra ejusmodi cædem è præsenti periculo nequit eripi. **Initium** autem temporis illius, quo quis in sui defensionem

sionem alium impune potest occidere, inde sumitur; quando aggressor voluntatem impetendi vitam meam præ se ferens, & à viribus instrumentisque nocendi instructus, jam intra illum locum extiterit, ex quo re ipsa nocere possit, computato quoque illo spatio, quo opus est, si ego prævenire, quam præveniri malim. Etsi propter perturbationem animi, quam tantum periculum excitat, modicus excessus in foro humano non curetur. *Perdurat autem spatum inculpatæ tutelæ*, quoad aggressor fuerit depulsus, aut ultro recesserit, vel poenitentia in ipso facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus destituerit; ita ut in præsens nocere amplius nequeat, nobisq; sit facultas in loca tuta nos recipiendi. Nam ultio injuriaæ & cautio in futurum ad imperii civilis curam & potestatem spectat.

§. 13. Quanquam autem dictum sit, non recte ad cædem provolari, ubi commodiore via periculum deppelli potest: tamen propter perturbationem animi, quam imminens periculum parere solet, non omnia ad vivum refecari solent; cum in tali periculo trepidanti non ita accurate omnes evadendi vias liceat circumspicere, sicut ei qui tranquillo animo rem considerat. Inde uti ex loco tuto ad provocantem ultro descendere temerarium est; ita si in aperto me loco constitutum alter invadat, non præcise ad fugam obligor; nisi forte in propinquo sit tale suffugium, id quod me citra periculum possim recipere: neque semper cessim ire teneor. Nam & ibi nudum tergum ostendendum, & utrinque periculum lapsus imminet, ac ubi semel gradu sis depulsus, eundem iterum compонere haut facile est. Uti autem aliquis favore defensionis non excluditur, quod ultro in publicum ad sua negotia obeunda prodiit, cum si domi mansisset, à periculo immunis erat futurus: ita eodem non fruatur qui ab altero in *dænum* provocatus, ubi compa рuerit, ita premitur, ut mi illum transfodiat, ipsi sit pereundum. Nam cum leges id periculum subire ventent, ejus quoque ad excusandam cædem nulla habetur ratio.

§. 14. *Quod pro defensione vitæ, idem & pro defensione membrorum conceditur, sic ut & ille innocens habeatur, qui violentum invasorem occidit, cui fortasse intentio fuit membro eum duntaxat mutilandū, aut grave vulnus infligendi. Nam & natura à mutilatione, & gravi læsione maxime abhorremus; & mutilatio membra, præcipue nobilioris, quandoque non multo minoris quam ipsa vita æstimatur. Quin in antecessum non constat, an non ex mutilatione ac vulnere mors sit secutura: ac talis patientia communem hominum constantiam superat, ad quam leges regulariter non solent obligare, in gratiam præsertim hominis malitiosi.*

§. 15. *Sed & quod pro vita, id & pro pudicitia licere judicatur: quippe cum nulla major contumelia honestæ fœminæ inferri queat, quam si quis invitæ eripere aggrediatur, cuius integritate ejus sexus decus maxime æstimatur; & efficiat, ut hosti ex suo sanguine prolem suscitare cogatur.*

§. 16. *Defensio autem rerum inter eos quidem, qui in naturali libertate vivunt, etiam ad cædem usque invasoris procedere potest; modo res non sit ejusmodi, ut contemni mereatur. Nam citra res utique vita nostra servari nequit; & æque hostilem animum declarat, qui res, quam qui vitam per injuriam impedit. Verum in civitatibus, ubi erupta subsidio magistratus recuperari possunt, id regulariter non conceditur; nisi in eo casu, ubi qui res nostras eruptum venit, in judicium adduci non potest. Quo intuitu licitum est occidere prædones, & fures nocturnos.*

§. 17. *Atque hæc de defensione ab iis facta, qui ultro ab aliis per injuriam invaduntur. Qui autem prior alterum læsit, tunc demum recte se defendere, eaque defensione istum denuo lædere potest, postquam poenitentia tactus reparationem damni dati, & cautionem de non lædere in posterum obtulit, & læsus eandem per asperitatem animi respuit, ac manu sibi vindictam facere pertendit.*

§. 18. De-

§. 18. Denique & tanti habetur conservatio sui, ut si ea obtineri aliter nequeat, in plurimis casibus ab obligatione communium legum eximere censeatur. Quo nomine *necessitas* lege carere dicitur. Scilicet cum tanto ardore ad sui conservationem homo rapitur, non facile præsumitur talem isti obligationem impositam, cui propria salus cedere debeat. Quanquam enim non Deus solum, sed & ubi materiae gravitas requirit, imperium civile tam rigidam nobis obligationem injungere queat, ut mors sit potius appetenda, quam latum unguem ab illa discedamus: tamen non semper tam rigida legum præsumitur obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui instituta quædam inter homines introduxerunt, cum utique salutem aut commoditatem hominum per ea promovere voluerint, regulariter quoque ob oculos censentur habuisse conditionem naturæ humanæ, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quæ ad sui destructionem tendunt. Inde regulariter leges in primis positivæ, & quævis instituta humana judicantur excipere casum necessitatis, seu non obligare, quando ipsarum observationem comitaturum esset malum, humanam naturam destruens, aut communi hominum constantia superius; nisi expresse, aut propter negotii naturam iste quoque casus sit comprehensus. Unde necessitas non id quidem efficit, ut directe lex possit violari, & peccatum admitti: sed ex benevolâ legislatorum mente, simulque naturæ humanæ consideratione præsumitur, casum necessitatis sub lege generaliter concepta non contineri. Exemplo uno & altero res erit declaranda.

§. 19. Quanquam alias homini non sit jus in sua membra, ut illa pro lubitu mutilet, perdativè; licebit tamen *abscindere membrum insanabili vitio correptum*, ne totum corpus pereat, aut partes adhuc sinceræ trahantur, aut inutili appendice aliorum usus membrorum impediatur.

§. 20. Si in naufragio plures in scapham insiluerint, quam illa ferre possit, neque ad unum peculiari jure

scapha pertineat: videntur sorte ducendi, qui propria-
ciantur: & si quis fortis periculum subire detrecta-
verit, tanquam qui omnium interitum quærat, extra
sortem præcipitari poterit.

§. 21. Si *duo in præfens vita periculum* incident, in
quo utriusque sit pereundum, uni quid facere licet, ex
quo alteri, alias perituro, fata admoveantur, ut ipse
salvus sit. v. g. Si ego natandi peritus cum altero
natandi imperito in profundas aquas incidissem, &
ille me circumplexus teneret, neque mihi tantæ sint
vires, ut ipsum mecum aquis efferre valeam: potero
talem à me violenter amoliri, ne cum ipso simul
suffocer, etsi is per exiguum tempus à me utcunque
sustentari potuerit. Sic in naufragio, ubi ego tabu-
lam occupavi duorum non capacem, si quis adnatans
eidem quoque se velit injicere, me simul secum per-
diturus, potero eum quavis violentia à tabula repel-
lere. Sic quando duobus fugientibus hostis necem
intentans instat, unus vel porta post se clausa, vel
ponte dejecto alterum in periculo vita destituere po-
test, si uterque simul servari nequeat.

§. 22. Ex necessitate potest alteri *periculum mortis*
aut *magnæ læsionis intentari indirecte*, ita ut nobis non
sit propositum ipsi nocere, sed duntaxat pro nostra
conservatione talem aëtum suscipere, ex quo proba-
biliter noxa ipsi possit inferri; ut tamen malleum
quavis potius alia ratione necessitate nostra defungi,
& ipsam læsionem quantum in nobis temperemus. Sic
si robustior mortem intentans me persequatur, ac in
angusta via, qua fugiendum, forte quis occurrat;
ubi admonitus non cesserit, aut id temporis locivé
angustia non admiserit, licebit illum prosternere, &
per eum jacentem fugam persequi, etsi probabiliter
ex eo impulsu vehementer videatur affligendus. Nisi
forte illi peculiari obligatione teneat, ut etiam ultro
pro ipso periculum subire debeam. Quod si fugæ
interpositus, admonitus licet, decedere via nequeat,
puta si infans sit, aut claudus; saltem excusationem
merebitur, qui super eundem saltum molitur potius,
quam

quam moras necundo corpus hosti præbet. At vero si quis petulanter vel inhumane mihi obstiterit, & viam fugiendi concedere noluerit, etiam directe impelli ac prosterni potest. Cæterum quibus per istos casus læsio conciliatur, eam tanquam fatalem calamitatem ferre debent.

§. 23. Si quis præter propriam culpam *in extrema inopia vietus aut vestium* adversus frigus necessiarum versetur, neque ab aliis locupletioribus atque abundantibus precibus, pretio, aut oblata sua opera, ut ulro sibi illas concederent, impetrare potuit; citra crimen furti aut rapinæ vi vel clanculum illas subducere poterit, præsertim si intentionem habuerit eorum æstimationem præstandi, quando occasio oblata fuerit. Nam locuples in ejusmodi necessitate constituto ex officio humanitatis debebat succurrere. Quanquam autem regulariter, quæ ex humanitate debentur, hautquam vi possint eripi: tamen extrema necessitas efficit, ut talia non minus asseri queant, quam quæ ex obligatione perfecta debentur. Necessum tamen est, ut egenus omnes prius vias tentet, quo volente domino necessitatibus suis succurrere queat; nevè dominus pari necessitate teneatur, aut mox in eandem sit devolvendus. Et ut restitutio fiat, præsertim ubi alterius fortunæ non ferant, gratis tale quid condonare.

§. 24. Denique videtur & necessitas, circa res nostras versans, veniam indulgere *res alienas perdendi*; ita tamen ut citra nostram culpam id periculum rei nostræ extiterit; ut idem commodiore via dispelli nequeat; ut ne pro viliori nostra re alterius pretiosiorem perdamus; ut æstimationem ejusdem præstemos, si quidem ista alias peritura non fuerat, aut in partem damni veniamus, si alterius res una cum nostra alias peritura erat, quæ nunc sua jactura nostram servat. Quam æquitatem fere *leges nauticæ* sequuntur: Sic & orto incendio, eoque ædibus meis imminentे licet vicini ædes diruere, ita tamen, ut quorum ædes hoc modo servatæ sunt, pro rata vicini damnum sarciant.

CAPUT VI

*De Officio quorumlibet erga quoslibet,
& primo, de non lædendis aliis.*

§. 1. **S**equuntur *officia*, quæ homini *adversus* *alios* *homines* sunt *exercenda*. Eorum aliqua *proveniunt ex communi obligatione*, quæ *Creator* *omnes homines* *ut tales* *inter se* *devinctos* *volut*: aliqua autem *ex certo instituto* *per homines* *introducta* *aut recepto*, *vel ex certo hominum statu adventitio* *promanant*. Illa cuilibet erga quemlibet *exercenda*, hæc autem non nisi erga certos, posita *certa conditione* *aut statu*. Inde & illa possit *vocare* *absoluta*, hæc *hypothetica*.

§. 2. Inter *officia* *absoluta* *seu* *quorumlibet* *erga* *quoslibet* *primum* *locum* *obtinet*: *ne quis alterum lædat*; *Est* *quippe* *hoc officium* *omnium latissimum*, *omnes homines* *ut tales* *complexum*. *Idemque* *facillimum*, *utpote* *nuda actionis intermissione* *conitans*, *nisi* *qua* *obluctantes rationi libidines* *quandoque* *compescendæ* *sunt*. *Quin & maxime* *necessarium* *idem* *est*, *quod* *citra* *illud* *socialis hominum* *vita* *nullo modo* *confistere* *queat*. *Qui enim* *nihil boni* *in me* *confert*, *qui* *ne vulgaria* *quidem* *officia* *mecum* *miscent*, *cum eo* *tamen* *tranquille* *vivere* *possim*, *modo* *nulla ratione* *me* *lædat*. *Imo à maxima parte* *mortalium* *nihil amplius* *quam illicet* *desideramus*; *bona fere* *inter paucos* *invicem* *communicantur*. *Ast* *cum eo*, *qui* *me* *lædit*, *nullo modo* *pacifice* *possim vivere*; *cum natura* *cuique* *tam tenerum* *amorem* *sui*, *rerumque suarum* *inseverit*, *ut non possit* *non omnibus modis* *repellere* *eum*, *qui* *istis* *noxam* *inferre* *aggreditur*.

§. 3. *Hoc ipso autem officio* *velut muniuntur* *non illa tantum*, *quæ* *per ipsam* *naturam* *alicui* *adsunt*; *uri* *est* *vita*, *corpus*, *membra*, *pudicitia*, *libertas*; *sed & quæcunque* *instituto* *aliquo* *atque conventione* *humana* *sunt* *quæsita*. *Sic ut* *quocunque* *legitimo* *titulo* *ali-*
quid

quid nostrum sit, hoc præcepto idem auferri, corrupti. lædi, usibus nostris ex toto aut parte subtrahi vetetur. Unde hoc ipso interdicta intelliguntur quævis crima, quibus aliis noxa infertur; uti est cædes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis, directe aut indirecte, immediate aut immediate illata, & quæ sunt similia.

§. 4. Ex hoc porro consequitur: *Si cui sit ab altero læsio illata, damnum vè datum ullo modo, qui ipsi reæste potest imputari, id quantum fieri potest ab eodem esse sarcendum.* Alias enim vanum erit præceprium, ne quis lædatur, neve cui damnum detur, si ubi de facto læsus fuerit, damnum ipsi gratis sit devorandum, & qui lædit fructu suæ injuriæ secure & citra re-fusionem gaudere queat. Neque etiam citra necessitatem restitutionis abs se invicem lædendis abstinebit unquam mortuum pravitas; nec ei, qui damnum pa-sus est, facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

§. 5. *Damnum et si propriæ ad rerum læsionem per-tinere videatur; ita tamen late a nobis heic accipitur, ut notet omnem læsionem, corruptionem, diminutio-nem, aut sublationem, ejus quod nostrum jam est, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto de-bebamus habere; sive id datum sit à natura, sive accidente factò humano aut lege attributum; aut denique omissionem ac denegationem alicujus præ-stationis, quam alter nobis ex obligatione perfecta exhibere tenebatur.* Aut si intercipiantur, quæ ex obligatione duntaxat imperfecta debebantur, non cen-setur damnum datum, quod pensari debeat. Incon-veniens enim fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensationem eorum postulare, quæ ab altero non nisi in locum ultronei beneficii expectare poteram, & quæ inter mea, antequam ea accepero, censere non possum.

§. 6. Sub damni porro nomine venit non modo res nostra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut intercipitur; sed & fructus, qui ex ipsa re proveniunt,

sive jam sint percepti, sive adhuc sperentur, si modo dominus eos percepturus fuerat: deductis tamen impenis, quæ ad fructuum perceptionem fuerunt necessarii. Æstimatio autem fructuum speratorum intenditur aut remittitur, prout proprius aut longius à fine incerti proventus remoti fuerint. Denique & pro uno damno habetur, quicquid ex aliqua læsione velut naturali necessitate deinceps profluxit.

§. 7. Potest autem quis alteri damnum dare non solum immediate & *per se*, sed & *per alios*. Potest & damnum immediate ab aliquo datum alteri imputari, quia ad istud factum aliquid contulit vel faciendo, vel non faciendo, quod debebat facere. Quandoque inter plures, qui ad idem factum concurrerunt, unus *principalis* causa habetur, alter *accessori* in loco est: quandoque omnes *pari passu* ambulant. Circa quos obliervandum, illos ita teneri ad reparationem damni, si revera causa damni fuerint, & momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut ejus partem. Ubi autem quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut iste susciperetur antecedenter effecit, neque in partem emolumenti venit; is licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur; uti sunt, quæ alienis malis lætantur, qui patratum damnum laudant, excusant; qui antequam fiat optant, dum sit favent aut assentantur.

§. 8 Ubi plures ad unum actum, ex quo damnum profluxerit, concurrerunt, primo loco tenebitur, qui imperio, aut alio modo necessitatis quid habente, ad factum alios impulit. Patrator facinoris, cui ministerium detrectare non licuit, in rumenti tantum rationem habebit. Qui citra necessitatem ad facinus accessit, ipse primo loco tenebitur, tum cæteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut si à prioribus reparatio damni fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes. (quod in pœnis secus est.) Si plures per conspirationem aliquod facinus patraverint, omnes pro singulis, & singuli pro omnibus tenentur; sic

sic ut si omnes comprehendantur, singuli ratam partem ad damnum sarcinandum conferre debeant. **Ubi** reliquis elapsis unus tantum deprehendatur, hic pro omnibus solvere tenebitur. **Ubi** autem ex deprehensis aliqui non sint solvendo, locupletes in solidum tenebuntur. **Quod** si plures citra conspirationem ad idem facinas concurrerint, ac discerni liquido posse, quantum quisque ad damnum contulerit; quisque tantum tenebitur ad id pensandum, quod ab ipso processit. **Quod** si unus solidum solverit, reliqui à reparatione damni liberantur.

§. 9. Ad reparationem damni tenetur non solum, qui dolo malo alteri nocuit; sed & qui præter directam intentionem per *negligentiam seu culpam*, quam evitare facile erat. **Hæc** enim non minima pars est socialitatis, ita circumspecte agere; ut nostra conservatio. aliis non fiat formidolosa aut intolerabilis. **Quin** & sæpe ex peculiari obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adstringitur. **Imo** & levissima culpa ad reparationis necessitatem sufficere potest, si modo negotii natura exactissimam diligentiam non ultro velut adspernetur, aut ejus magis, quidamnum accipit, quam qui dat, culpa versetur: aut nisi magna perturbatio vel negotii circumstantia accuratam circumspectionem non admittat: puta si quis in fervore pugnæ, dum arma quatir, proxime sibi adstantem lædat.

§. 10. Verum qui per *casum fortuitum* & citra suam culpam læsit, ad reparationem non tenerur. **Quia** cum nihil sit admissum, quod imputari ipsi queat, nulla ratio est, quare potius is, qui invitus fecit, fatale malum luere debeat, quam alter, qui passus est.

§. 11. Illud quoque naturali æquitati congruum est, ut si *homo noster* citra culpam nostram alteri damnum dedit, id vel ipsi pensamus, vel istum læso dedamus. **Nam** servus utique naturaliter reparationi damni à se dati est obnoxius. **Cum** autem ipse non habeat bona, unde reparatio fieri queat, ejusque corpus

pus domini sit ; æquum sane est, ut dominus aut damnum farciat, aut istum dederat. Alias enim servo daretur licentia omnes pro libidine lædendi, si neque ab ipso, qui nihil, ac ne seipsum quidem habet, neque à domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime ob læsionem dominus ipsum verberibus aut carcere velit plectere, læso inde hautquidquam satisfieri potest.

§. 12. Quin & idem circa *animalia nostra* æquum esse videtur, ut quando illa etiam citra nostram culpam, & contra naturam generis sponte commota, alteri damnum dederint, dominus vel damnum farciat, vel animal dederat. Nam si ab animali, quod in libertate naturali degebat, læsus fuisset, poterat utique qualitercumque damnum meum reparare illud capiendo vel occidendo : quod jus sane per alterius dominium tolli non potuisse videtur. Et cum dominus ex eo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem senserim ; reparatio autem damni longe sit favorabilior, quam lucri adquisitio : adparet recte à domino animalis postulari, ut damnum datum reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxæ dederat.

§. 13. Sic igitur qui *damnum a' teri citra dolum malum* dedit, ultro reparationem debet offerre, testarique malitiam abs se absuisse, ne læsus ipsum pro hoste habeat, ac vicissim hostilia intentet. Qui autem per malitiam alterum læsit, is non solum ultro reparationem damni debet offerre, sed & poenitentiam sui facti ostendere, veniamque petere. Vicissim læsus reparatione obtenta poenitenti ac petenti *veniam dare*, & cum ipso in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni & poenitentia adquiescere non vult, sed vindictam utiq; manu sibi quæsิตum it, nihil aliud agit, quam ut *acerbitati animi* sui obsequatur, adeoq; ex causa supervacua pacem inter homines abrumpat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege *vindicta*, quæ nullum alium finem habet propositum, quam ægre facere illis, qui nos læserunt, corumque dolore nostrum animum satiare. Eo pro-

proniores autem mortales ad condonandas mutuas offendicas esse decet, quo frequentius ipsi supremi Numinis leges violant, eoque & ipsi venia quotidie opus habent.

*De agnoscenda naturali Hominum
equalitate.*

§. 1. **E**st homo animal non modo sui conservandi studiosissimum, sed & cui insita sit delicata quædam sui æstimatio, cui si quid detrahatur, non minus sæpe commoveri solet, quam illata corpori aut rebus noxa. Quin in ipso hominis vocabulo judicatur inesse aliqua dignatio, sic ut ultimum simul atque efficacissimum argumentum, quo aliorum insolens insultatio retunditur, isthac habeatur: utique non canis sum, sed æque homo atque tu. Cum igitur natura humana omnibus æque competit, & nemo libenter velit aut possit illi sociari, abs quo non saltem tanquam æque homo, & communis naturæ particeps æstimatur: ideo secundo loco inter officia quorumlibet in quoilibet habetur: *ut quisque alterum hominem æstimes atque tractet, tanquam naturaliter sibi æqualem, seu ut æque hominem.*

§. 2. Consistit autem isthæc hominum æqualitas non in eo solum, quod hominum adulorum *vires* fere sint æquales, hactenus, ut etiam imbecillior robustiori mortem adferre possit, per insidias, aut adjuvante dexteritate, armorumque habilitate: sed & in eo, quod licet unus præ altero variis dotibus animi corporisque à natura sit dotatus, non eo minus tamen legis naturalis præcepta adversus alios ei sint exercenda, atque ipse ab aliis idem expectat; nec ideo plus licentiae ipsi concedatur alios injuriis afficiendi. Sicuti & contra neminem parca in ipsum natura, aut tenuis fortuna per se ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris sit, quam alii.

alii. Sed quæ unus ab altero postulare aut expectare potest, eadem alii quoque, cæteris paribus, ab eodem debent; & quod juris quis in alios statuit, eo ipsum uti maxime convenit. *Obligatio* quippe ad colendam cum alijs hominibus vitam socialem omnes homines æqualiter stringit; nec uni magis licet leges naturales in alio violare, quam alteri. Etsi nec desunt populares rationes eam æqualitatem illustrantes; puta quod ex eadem stirpe omnes descendamus, eodem modo na- scamur, nutriamur, moriamur; quodque Deus nemini de stabili & inconcussa fortuna caverit. Sicut & scita religionis Christianæ parando Numinis favori non nobilitatem, potentiam, divitiasvę, sed pietatis sinceritatem commendant, quæ æque in humilem, quam illustri positum loco cadere potest.

§. 3. Ex hacce porro æqualitate consequitur: eum, qui aliorum opera ad commodum suum uti vult, vicissim quoque in eorundem usus sese dispensare debere. Nam qui postulat, ut alii quidem sibi inserviant, ipse contra semper immunis esse cupit, is alios utique sibi inæquales ducit. Inde uti ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittant, quæ sibi: ita plane insociabiles sunt, qui dum aliis superiores sese existimant, omnia licere sibi solis volunt, & ante cæteros honorem sibi arrogant, partemque præcipuam ex rebus in medio positis, ubi nullo præ reliquis eximio jure pollent. Unde & id inter communia legis naturalis officia est: *ut ne quis, cui peculiare jus non est quæsum plus sibi, quam reliquis arroget, sed alios æquo secum jure frui permittat.*

§. 4. Eadem æqualitas quoque ostendit, quomodo quis sese debeat gerei, ubi *jus inter alios ipsi sit distribuendum*; nempe ut tanquam æquales eos tractet, & neutri præter merita causæ quid præ altero indulgeat. Secus enim si sit, is qui posthabetur contumelia simul & injuria afficitur, & dignatio à natura data eidem detrahitur. Unde consequitur, ut res communis æquajibus portionibus inter æquales jure sit

sit dividenda. Ubi divisionem res non admittit, eadem communiter uti debent, qui æquale jus habent; idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin res istud non ferat, ut tunc utantur ea re præficto modo, & proportionate ad numerum utensium. Alius enim modus excogitari non potest æqualitatem observandi. Quod si autem neque dividi res, neque communiter haberi possit, usus ejus sit vel alternus, vel si ne hoc quidem succedat, aut reliquis æquipollens præstari nequeat, per sortem unius erit adjudicanda. Nam in ejusmodi casibus commodius quam sors remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contemtus removet, & cui non fayet, de dignatione nihil detrahit.

§. 5. Contra hoc officium peccatur per *superbiam*, qua quis nulla de causa aut non sufficiente aliis se præfert, & velut inæquales eosdem præ se despicit. *Nulla de causa* dicimus. Nam ubi quis sibi rite jus quæsivit, quod ipsi præ aliis prælationem dat, recte illud exercere & tueri potest, citra tamen inanem fastum, aut aliorum contemtum. Sicuti & contra quilibet alteri prælationem, honoremque, qui ipsi debetur, merito præstat. De cætero veræ generositati semper comes est honesta quædam *humilitas*, quæ consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate naturæ nostræ, & erroribus, quos olim potuimus commississe, aut deinceps possimus committere, qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt. Per quam efficitur, ut nos nemini præferamus, reputantes cæteros æque bene suo libero arbitrio, ac nos, uti posse, quo æque pollent; cuius *lægitimus* usus unicum illud est, quod homo pro suo reputare possit, & quo sese æstimare aut despicere queat. Nulla autem de causa sese efferre revera ridiculum est vitium, quia & per se stultum, propter nihil se magni facere; & quia alios omnes pro stultis habet, quasi ipsum citra rationem effent æstimaturi.

§. 6. Magis adhuc peccatur, si quis contemtum adversus alios ostendat signis exterioribus, factis, verbis,

vultu, risu, ac quacunque contumelia. Quod peccatum eo deterius est censendum, quo asperius aliorum animi in iras ac ulciscendi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui vitam malint praesenti periculo exponere, multo magis pacem adversus alios abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur gloria & estimatio, cuius integritate & vigore omnis animi voluptas constat.

CAPUT VIII.

De promiscuis Officiis Humanitatis.

§. 1. Inter officia quorumlibet erga quoslibet, & quæ propter communem socialitatem sunt exercenda, tertio loco id ponitur: ut quilibet alterius utilitatem, quantum commode potest, promoveat. Cum enim cognationem quandam inter homines natura constituerit, parum fuerit alios non laesisse aut contempsisse, sed talia quoque in alios conferenda, aut invicem communica, ex quibus mutua inter homines benevolentia alatur. Profumus autem aliis vel *indefinite*, vel *definite*; idque ut vel *nihil* nobis vel *aliquid* decedat.

§. 2 *Indefinite* aliorum commoda promotum it, qui animam, ac corpus suum probe excolit, ut utiles abs se actiones in alios proficiunt queant; aut si per solertiam ingenii talia inveniat, quibus vita humana redditur instructior. Unde contra hoc officium peccare sunt censendi, qui nullam honestam artem addiscunt, vitaque per silentium transita animam pro sale habent, ne putrefcant, numerus tantum & fruges consumere nati. Et qui opibus per majores relictis contenti, ideo impune abs se ignaviae litari credunt, quod aliorum industria jam sit partum, unde vivitent. Et qui divitiis soli incubuere repertis, nec partem posuere suis. Item qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. Et id farinæ alia otiosa terræ pondera.

C A P U T VIII.

§ 1

§. 3. Vicissim illis qui de mortalium genere bene mereri instituunt, cæteri hoc debent, ut ipsis ne invideant, nec præclaris eorundem conatibus remoram injiciant. Tum si alia non sit via paria cum istis faciendi, saltem celebritatem memorie famæque eorum, qui præcipuus laborum fructus est, promotum eant.

§. 4. Inprimis autem illa bona quæ citra nostrum detrimentum, molestiamque aut laborem præstari possunt, non libenter in alios dispensare, detestanda malignitas & inhumanitas habetur. Quæ vocari solent *res innoxiae utilitatis*, seu quæ accipienti profundunt, præstantem non gravant. Uti sunt non prohibere æquam profluentem; pati ab igne ignem capere, consilium fidele deliberanti dare, erranti comiter monstrare viam. Sic si quis rem aliquam amplius possidere nolit, propter nimiam copiam, aut quia aſſervatio ejus ipſi moleſta eſt; cur non malit eam potius integrum relinquere, ut aliis non hostibus uſum præbere possit, quam eandem corrumpere? Sic non fas nutrimentum perdere, ubi nos saturati ſumus, neque fontem obturare, aut occultare, ubi nos affatim bibimus, neque signa navigationis itinerisque abolere, postquam iis uſi ſumus. Huc pertinent modicæ ſtipes locupletum in egenos collatæ; item illa humanitas, quæ iusta de cauſa peregrinantibus exhibetur, præſertim ubi aliqua ipſos calamitas oppreſſerit: & ejus generis alia.

§. 5. Sublimior gradus humanitatis eſt, ex singulari benevolentia gratis quid in alterum conferre, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipſius necessitatibus subveniatur, aut eidem insignis quæpiam utilitas concilietur. Quæ *γενικὴ καὶ ἔχοντα* vocantur *beneficia*, aptissima materia insignem laudem parandi, si magnitudo animi & prudenter eadem rite temperaverit. Eorum dispensationem ac modum fere conducio dantis atque accipientis moderatur. In quibus id cumprimis obliuandum, ne obſit benignitas & iis ipsis, quibus benigne videtur fieri, & cæteris: deinde ne major benignitas ſit, quam facultas; tum ut pro dignitate

cuique tribuatur, & quidem ante omnia bene meritis, tum ut quisque nostræ opis indiget, observatis quoque conjunctionis gradibus inter homines. Videndum quoque quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum, aut sine nobis possit consequi aut non possit. Modus quoque dandi multum gratiæ beneficiis addit, si hilari fronte, promte, & cum contestatione benevolentia demus.

§. 6. Vicissim in eo, qui beneficium accepit, existere debet *gratus animus*, quo is ostendit, istud sibi acceptum fuisse, dantique eam ob causam favet, & occasionem querit paria reponendi, aut amplius, quantum ejus fieri potest. Nam id non necessarium est, ut præcise tantum reddamus, quanti id fuit, quod datum est; sed saepe studium & conatus obligationem explent. Modo tamen nihil sit, quod ei, qui beneficium se dedisse prætendit, recte opponi possit. Nam qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo, si me in eas prius conjecerat.

§. 7. Cæterum quo magis ad devinciendos hominum animos apta sunt beneficia, eo acrius ad gratiam referendam incumbere decet, qui ista accepit. Saltem ne eum, qui fiducia nostri prior nobis benefecit, ob eam rem deteriore esse conditione patiamur; nevè beneficium accipiamus, nisi animo nitendi, ne dantem merito dati poeniteat. Nam si certam ob causam peculiariter alicui nolimus obligari, licebat oblatum beneficium dextre recusare. Et sane si absque necessitate gratiæ referendæ foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere jactaverit, & quod peritum prospicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis colleretur inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnis benevolentia, neque esset inter eos quidquam gratiæ opis nec ullum gratiæ conciliandæ initium.

§. 8. Quanquam autem in animo ingrato per se nulla sit *injuria*: foedius tamen & magis odiosum ac detestabile habetur nomen ingrati quam injulti. Censetur enim animi valde abjecti & degeneris, scipsum indignum declarare eo judicio, quod alter de ipsius pro-

probitate tulit; ac ne beneficiis quidem, quæ etiam bruta demulcent, moveri posse ad concipiendum humanitatis sensum. In foro tamen civili ob simplicem ingratitudinem, seu ubi quis nudus beneficii obliviscitur, & occasione id data referre negligit, *actio* non solet dari. Pars enim optima beneficium perit, si *actio*, uti certæ pecunia, detur; jam enim creditum esse incipiet. Et cum res honestissima sit referre gratiam, desinet esse ita splendide honesta, si sit necessaria. Denique huic uni legi vix omnia fora essent sufficienda, ob difficillimam æstimationem circumstantiarum, quæ beneficium vel intendunt, vel elevant. Et eam ipsam ob causam beneficium dedi, i. e. ejus quod dedi refusum mihi stipulatus non sum, ut & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu poenæ humanæ aut coactionis gratiam retulisse; utque ipse non spe lucri, sed ob humanitatem exercendam videar erogasse, de quo recipiendo mihi caveri noluerim. Enim vero qui non solum beneficium non rependit, sed & benefactori insuper malum reponit, ille ob hocce factum eo graviore poena est afficiendus, quo fædiorem animi malignitatem sibi inesse ostendit.

C A P U T I X.

De Officio Paciscentium in genere.

§. 1. **A**b officiis absolutis ad hypothetica sit velut transitus per pacta intermedia, quippe cum omnia officia, præter jam enumerata, paetum expressum aut tacitum videantur præsupponere. Igitur hoc loco agendum erit *de natura pactorum*, & quid illa ineuntibus observandum sit.

§. 2. Fuisse autem necessarium pacta inter homines iniri, satis manifestum est. Quanquam enim officia humanitatis late sese per vitam humanam diffundant: haut quidquam tamen ex eo solo fonte deduci omnia possunt, quæ hominibus ab se invicem utiliter percipere licebat.

Nam neque quibusvis ea est ingenii bonitas, ut omnia quibus aliis prodesse possunt, ex sola humanitate velint præstare citra exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quæ ab aliis in nos proficiunt queunt, ejusmodi sunt, ut gratis eadem nobis exhiberi salva fronte postulare nequeamus. Sæpe quoque nostram fortunam aut personam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non potest, sæpe nos accipere nolumus, nisi iste paria à nobis recipiat. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis nostris infervire queant. Igitur ut mutua inter homines officia, qui fructus est socialitatis, eo crebrius & ad certas velut regulas exerceantur, necessum fuit homines ipsos inter se convenire super ejusmodi rebus invicem præstandis, quæ ex sola humanitatis lege certo sibi polliceri ab aliis non poterant. Adeoque in antecessum determinandum fuit, quid alteri quis præstare, quidque ab eodem iterum expectare, suoque jure exigere deberet. Id ipsum autem fit per *promissa*, & *pacta*.

§. 3. Circa isthæc generale officium ex lege naturali debitum est: *ut quilibet fidem datam servet*, seu *promissa* & *pacta* expleat. Citra hoc enim si esset, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi communicatis invicem operis ac rebus enasci apta est. Et ni *promissa* servandi necessitas foret, hautquidquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subsidiis superstruere. Quin & ex *decepta fide* *justissimæ* *querelarum* *bellique* *causæ* *pullulare* sunt *idoneæ*. Nam ubi ego ex *pacto* *aliquid* *præstiterim*, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera frustra periit. Sin vero nihil adhuc *præstisti*, rationes tamen, & destinata mea turbari molestum est; cum *alio modo* *rebus meis* *potuisset* *consulere*, nisi iste se mihi *obtulisset*. Et *indignum* est *ludibrio* *haberi*, quia *alterum* *cordatum* ac *bonum virum* *credi*.

§. 4. *Observandum* autem, ea quæ ex solo humanitatis officio debentur, in eo potissimum differre ab iis, quæ ex *pacto* aut *promisso* *perfecto* debentur; quod ista quidem recte *petantur*, & *honeste* *præstentur*; sed ub.

ubi alter ea ultro præstare neglexerit, de inhumanitate duntaxat, feritate, aut duritia ejusdem queri possum, non tamen per violentiam propriam aut superioris eundem ad præstandum cogere. Id quod tamen licet, ubi ultro non præstantur, quæ ex promisso perfecto aut pacto debentur. Inde etiam ad illa *jus imperfectum*, ad hæc *jus perfectum* habere: sicut & ad illa *imperfecte*, ad hæc *perfecte obligari* dicimur.

§. 5. Fidem damus vel per actum solitarium seu *euovōm°v*, vel per actum reciprocum seu *Sm°v*. Quandoque enim unus sed duntaxat ad quid præstandum obstringit; quandoque autem duo pluresvè mutuo se ad quid præstandum obligant. Prior actus vocatur *promissum gratuitum*, posterior *pactum*.

§. 6. *Promissio* potest dividi in *imperfectam* & *perfectam*. Illa est, quando ipsi quidem, sibi promittimus, utique obligari volumus; ut tamen alteri *jus* ad exigendum non demus, seu ut nolimus ad promissum nostrum implendum violenter compelli. v. g. Si ita concipiam promissum; ergo serio destinavi hoc vel illud tibi præstare, & peto, ut mihi credas. Sic enim videor obligatus magis ex lege veritatis, quam iustitiae, maloque videri propriæ constantiae & gravitatis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter *jus* alterius. Huc spectant pollicitationes virorum potentum aut gratosorum, quibus alicui non per verba honoris, sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent: quæ tamen hautquam velut jure aliquo abs se volunt exigi, sed in solidum suæ humanitati ac veritati cupiunt imputari: ut officii sui gratia eo major sit, quo longius ab eodem coactio absuerit.

§. 7. *Perfecta* autem *promissio* est, quando non solum ipse utique obligari volo, sed & simul *jus* in alterum confero, ut rem *promissam* velut debitam plene me poscere queat.

§. 8. Porro ut *promissa* & *pacta* nos obligent ad aliquid dandum aut faciendum, quod antea non debebamus, aut omittendum, quod antea jure poteramus

facere, maxime requiritur *ultroneus noster consensus*. Nam cum cuiusvis promissi & pacti impletio cum aliquo onere sit *conuncta*, nulla propior ratio est, quare super eo conqueri recte nequeamus, quam quia ultiro in id *consensimus*, quod evitare penes nos erat.

S. 9. *Consensus* et si regulariter per *signa*, puta voces, literas, natusque exprimi soleat; aliquando tamen contingit, ut ille citra isthac *signa* ex ipsa negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligatur. Sicuti interdum *silentium*, cum certis circumstantiis consideratum, loco signi *consensum* exprimentis valet. Unde & dantur *pacta tacita*, quando nempe *consensus noster* non per ejusmodi *signa*, quae regulatiter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur, sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligitur. Sic & principali *pacto* saepe adhæret *pactum tacitum*, quod ex ipsa negotii natura profluit. Sicut & usitatissimum, ut in *pactis tacitæ quædam exceptiones & conditiones necessariae* sint subintelligendæ.

S. 10. Ut autem aliquis liquido consentire possit, requiritur *usus rationis* hactenus, ut *præsens negotium* intelligat, an sibi conveniat, & abs se *præstari* queat, eoque perpenso *consensum* suum sufficientibus signis exprimere possit. Unde sequitur, *promissa & pacta infantum*, ut & *amentium ac furiosorum*, (nisi ubi dilucidis intervallis furor distinguitur,) nulla esse. Id quod & de *promissis ebriorum* est pronunciandum, si ebrietas jam eousque processerit, ut ratio sit plane obruta & sopita. Nam pro vero & deliberato *consensu* haberi nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquid inclinet, aut signa quædam edat *consensum* alias exprimentia, eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale *promissum*, *præsertim* cum magno onere *conunctum*, exigere velle. Quia si quis ebrietatem eam captavit, & observata alterius facilitate *promissum* astute elicuit, ne abs doli

doli quidem fraudisque crimine immunis erit. Ast qui, discussa crapula per ebrietatem acta rata habuerit, utique obligabitur, non tam ex eo quod ebrius, quam quod sobrius egit.

§. 11. Cæterum quoisque in *pueris* duret imbecillitas rationis, contrahendam obligationem impediens, in universum adeo accurate definiri nequit; cum in aliis citius, in aliis tardius judicium maturescat. Sed illud est ex cuiusvis quotidianis actionibus judicandum. Etsi in plerisque civitatibus leges civiles certum hec temporis terminum constituerint. Sicuti & *allicubi* salutariter est receptum, ut aliorum prudentiorum autoritatem adhibere necessum haberet in contrahendis obligationibus, quoisque inconsultus ille juventæ impetus deferuisse censeretur. Quippe cum ea ætas, etiam quando negotium quod geritur intelligit, vehementi fere ac parum provido impetu feratur, ac in promissa sit facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitione colendas prona, ac diffidere nescia. Unde & dolo vix caret, qui istius ætatis facilitati imminet; & aliorum dispendiis locupletari vult, quæ isti per judicii imbecillitatem piaevide aut æstimare non norunt.

§. 12. Consensum quoque impedit *error*. Circa quem hæ regulæ sunt observandæ. 1. Ubi in promissione aliquid tanquam conditionem supposuerim, citra cuius intuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nulla erit vis. Nam promissor consensit non absolute, sed sub conditione: qua non adparente, promissio quoque nulla est. 2. Si ex errore ad paciscendum aut contrahendum fuerim impulsus, eumque re integra & quando nihil adhuc fuit præstitum deprehendero, æquum sane fuerit, ut facultas poenitendi mihi concedatur: præsertim ubi præ me tulero, dum ad paciscendum accedo, quæ me causa impellat, nec alter ex mea poenitentia detrimentum patiatur, aut id pensare ego paratus sim. Verum ubi res non amplius est integra, & ubi error tunc demum patuerit, quando jam pacium est impletum, ex toto aut ex parte;

parte; qui erravit à pacto resilire non poterit, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere. 3. Ubi error contigerit circa ipsam rem, de qua convenitur, pactum vitiatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit satisfactum. Nam in pactis ipsa res, de qua convenitur, ejusque qualitates debent esse cognitæ; citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Unde defectu deprehenso, qui lædendus fuerat vel à contractu resilire potest, vel alterum ad defectum supplendum adigere, vel etiam ad præstandum id quod interest, ubi ipsius dolus aut culpa intervenit.

§. 13. Quod si quis *dolo* & *malitiosa* *fraudulentia* alterius inductus fuit ad promittendum aut pacificandum, ita est habendum. 1. Si tertius dolum adhibuerit, non colludente eo, quicum paciscimur, negotium erit firmum: ab eo samen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id quod intererat, nos non fuisse deceptos. 2. Qui dolo suo malo causam dedit, ut ipsi quid promitterem, cum eovè pacisceret, ei ex isthac actu hautquidquam obligor. 3. Si quis ultro quidem & liquida cum destinatione animi ad pacificandum accesserit, in ipso tamen negotio, puta, circa objectum, ejusve qualitates & estimationem dolus intercesserit; hactenus pactum erit vitiosum, ut in arbitrio decepti sit illud penitus dissolvere, aut læsionis pensionem exigere. 4. Quæ ad essentiam negotii non faciunt, nec expiisse fuerunt designata, actum de cætero rite concepium non vitiant; licet forte alter de iis, dum paciscitur, tacite cogitavit; aut ejus opinio astu fuit confirmata, quoisque contractus conclusus foret.

§. 14. *Metus* qui circa promissa & pacta intervenit, *dupliciter* sumitur, vel pro *suspitione* probabili fore, ut ab altero decipiatur, idque vel quia ejusmodi vitium in animo ipsius hæret, aut quia malignam suam voluntatem sat perspicue significavit: vel pro *vehementi animi terrore*, orto ex intentato gravi malo, ni promissum aut pactum inire velimus. Circa priorem speciem

speciem metus ita habendum. 1. Qui confidit illius promissis & pactis, cui fidei religio in universum nihili fit, imprudenter quidem facit sed eam solam ob causam pactum non redditur irritum. 2. Ubi pactum jam sit initium, ac nulla nova emergant indicia intentatæ deceptionis, non licebit à pacto resilire ex obtentu vitorum, quæ ante pactum erant cognita. Nam quæ causa aliquem non prohibuit, quo minus pacisceretur, eadem quoque prohibere non debet, ne pactum impleat. 3. Ubi post pactum initum certissima emergant indicia, alterum id agere, ut mihi, quando meum priore loco præstitero, illudat, non prius ad prællandum adigi potero, quam contra eam deceptionem mihi cautum sit.

§. 15. Circa alteram speciem metus hæ regulæ observandæ. 1. Pacta, quæ ineuntur propter metum à tertio incussum, valida sunt. Nam in hoc utique nullum residet vitium, quo minus jus ex pacto sibi adversus me adquirere queat; & metum ab altero intentatum discussisse, pensatione utique dignum est. 2. Quæ pacta ex metu aut reverentia imperii legitimæ ineuntur, aut ob auctoritatem eorum, quibus magnopere devincti sumus, valida sunt. 3. Pacta, ad quæ ab illo ipso, cui promittit aut quicunq; paciscitur, injusta ejusdem vi quis compellitur, invalida sunt. Nam injuria, quam alter incusso metu injusto mihi infert, incapacem eum reddit, ut jus sibi adversus me ex illo actu quærere possit. Et cum quis alias teneatur pensare damnum abs se se datum, per compensationem velut tolli obligatio intelligitur, si non solvit id, quod statim restitui debebat.

§. 16. Præterea oportet *consensum* non in pactis solum, sed & promissis esse *mutuum*; sic ut consentire debeat non solum qui promittit, sed & cui promittitur. Quando enim hujus consensus abest, seu quando is oblatum promissum acceptare detrectaverit, res promissa penes promissorem manet. Qui enim alteri rem suam offert, neque *invito* eam vult impingere, neque pro derelicta habere. Ergo si alter non acceptet, juri pro-

promittentis in rem oblatam nihil decedit. Quod si rogatio antecessit, censabitur ea durare, nisi expresse fuerit revocata; eoque casu in antecessum acceptatio facta intelligitur. Ita tamen ut rogationi respondeat oblatio. Nam si haec discrepet, expressa requiritur acceptatio; quia saepe mihi non consulitur, nisi tantum quantum rogavi accepero.

§. 17. Circa *materiam* promissorum & pactorum requiritur, ut quod promittimus aut paciscimur *non sit supra nostras vires*, neve id patrare lege aliqua prohibeamur: alias enim aut stolidae aut improbe promittimus. Exinde consequitur; neminem sese obligare posse ad id, quod ipsi est impossibile. Quod si autem res quae tempore pacti initi possibilis habebatur, post impossibilis aliquo casu circa paciscentis culpam facta sit, re integra pactum erit nullum. Ubi quid praestitum ab altero jam fuit, id restituendum, aut aequipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri possit, summus erit conatus adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis primario respicimus ad id, de quo expresse fuit convenitum; ubi hoc obtinere non possumus, sufficit aequipollens exhiberi: saltem ne damnum sentiamus omnimodo cavendum est. Qui vero dolo aut gravi culpa sibi ipse vires praestandi detraxit, non solum ad summum conatum tenetur, sed & velut in supplementi vicem malo insuper poterit macctari.

§. 18. Patet quoque ad *rem illicitam* praestandam obligari nos non posse. Nam nemo valide se potest obstringere ulterius, quam ipsi est potestas. Aut qui legem actionem prohibet, admittit utique potestatem eam suscipiendi, & de eadem praestanda obligationem admittendi. Contradictorium quippe est, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Unde peccat quidem, qui illicita promittit; sed bis peccat, qui eadem praestat. Unde & hoc colligitur; non servari debere promissa, quae illi, cui fiunt, noxae sunt futura; cum naturali lege prohibitum sit, ne quis alteri, etiam

etiam stolide volenti, malum inferat. Si igitur pactum circa rem turpem fuerit initum, neuter ad id explendum tenebitur. Quin & ubi turpe facinus ab uno fuit praestitum, alter ad solvendam conventam mercedem non obligabitur. Quod tamen illo intuitu jam est datum, repeti nequit, nisi forte dolus aut enormis læsio accesserit.

§. 19. Denique & hoc manifestum est, frustra promittere nos aut pacisci circa res *alienas*, in quantum illæ non nostræ, sed alterius directioni & arbitrio sunt subiectæ. Quod si autem ita promiserò; me operam daturum, ut alter, (cui pro imperio me quid imperare non posse presupponitur,) praestet: tunc teneor omni modo moraliter possibili, (i. e. quantum alter honeste à me postulare potest, & quantum vitæ civilis ratio fert,) laborare, ut ad eandem præstandam alter permoveatur. Sed & super rebus aut actionibus nostris, in quas jam alterius jus fuit quæsumum, tertio valide promittere non possum, nisi forte in eum casum, quo alterius jus expraverit. Nam qui prioribus promissis aut pactis jus suum in alterum jam translulit, ipse utique nullum tale jus reliquum amplius habet, quod in tertium possit conferre. Ac nullo negotio omnia promissa & pacta possent fieri iurita, si liceret aliud inire, in quo contraria priori disponerentur, ac quicum prius simul expleri nequit. In quo fundatur tritum illud: qui prior tempore, potior jure.

§. 20. Est præterea circa promissa potissimum observandum, illa concipi solere vel *pure & absolute*, vel sub *conditione*, ut scilicet validitas promissionis conferatur in aliquem eventum, à casu aut arbitrio humano pendentem. Sunt autem *conditiones* vel *possibles*, vel *impossibles*. Illæ subdividuntur in *casuales* seu *fortuitas*, quæ ut existant vel non existant penes nos non est: *potestivas* seu *arbitrarias*, quæ ut existant vel non existant, penes eum est, cui promittitur: & *mixtas*, quarum impletio partim ab arbitrio ejus, in quem confertur, partim à casu dependet. *Impossibles* autem

autem sunt vel *physice* tales, vel *moraliter*; i. e. quædam per rerum naturam fieri à nobis non possunt, quædam per leges & honestatem fieri non debent. Et impossibilis quidem conditiones, si naturalem interpretandi simplicitatem sequamur, orationem promittentem faciunt negativam. Etsi per leges fieri possit, ut si adjectæ sint negotijs alicui serio, habeantur pro non adjectis; ne per actus nullum eventum fortituros hominibus illudatur.

§. 21. Denique promittimus & paciscimur non solum per nosmetipos, sed etiam aliorum hominum interventu, quos ipsi voluntatis nostræ *internuncios* atque interpretes constituimus. Per quos, ubi bona fide egerint, quod à nobis in mandatis habebant, valide obligamur apud eos, qui cum ipsis velut nostras vices gerentibus egerunt.

§. 22. Atque hæc sunt officia hominis absoluta, ut & per quæ velut transitus ad alia fit. Reliqua præsupponunt aliquod *institutum* humanum, generali pacto subnixum, & in genus humanum introductum; vel etiam statum aliquem peculiarem. Institutorum istorum deprehenduntur potissimum *tria*; *sermo*, *dominium rerum*, earundemque *pretium*, & *imperium* humanum. De singulis, ut & quæ inde resultant officiis, deinceps exponendum.

C A P U T X.

De Officio sermocinantium.

§. 1. **Q**uam utile ac plane necessarium sit instrumentum societatis humanæ *sermo*, nemo est qui ignorat: cum multi vel ea sola facultate collegerint, hominem ad agendam vitam socialem à natura destinatum. Circa hujus ergo legitimum & societati humanæ proficuum usum id officii lex naturalis hominibus dicitat: *ut ne quis sermone, aut aliis signis ad exprimenda animi sensa institutis alterum decipiat.*

§. 2. Sed

§. 2. Sed ut īdoleſ ſermonis penitiuſ intelligatur, ſcienduſ eſt, circa ſermonem, voce viva aut literis expreſſum, dupliſem obligationem occurrere. *Una* eſt, qua iſti, qui eadem lingua utuntur, certa rei certum vocabulum, prout uſuſ eujusque linguaſ fert, adplicare tenentur. Cum enim neque voceſ, neque certi literarum ductuſ certam rem natura notent: (alias enim oameſ linguaſ aut ſcripturae genera coincidere deberent,) inde ne uſuſ linguaſ foret inanis, ſi quique quo velleſ vocabulo quamlibet rem nuncupareſ: neceſſum eſt inter eos, qui eadem lingua utuntur, tacitam interceſſiſe conventionem, ut certam rem certo, & non alio vocabulo denotent. Ni enim in uniformem vocum applicationem fuerit conſpiratum, imposſibile eſt, ex ſermoni alterius ſenſa animi colligere. Unde vi illius paſti quilibet tenetur ita adhibere in ſermoni communi vocabula, prout recep- tuſ ejus linguaſ uſuſ fert. Ex quo etiam hoc co- ſequitur, ut quanquam ſenſa animi à ſermoni diſcrepare queant, id tamen in vita humana quique voluſiſe ceneſatur, quod verba ejus prä ſe ferunt, eſi fortaſſe intriñſeca mentis destinatio ab iſtiſ diſcedat. De hoc enim cum niſi per ſigna conſtare nequeat, omniſ uſu ſermoniſ redderetur iſtituſ, ſi interna animi cogitatio, quam ſibi quique pro lubitu fingere poſſet, id quod ſigna prä ſe ferunt in communi vita elideſ poſſet.

§. 3. Altera obligatio, quæ in ſermoni intervenit, in eo conſiſtit, ut quiſ alicui per ſermonem animi ſui ſenſa ita debeat pandere, ut hæc ex illo liquido cognoscere queat. Cum enim non loqui tantum, ſed & tacere homo queat, & cum non ſemper, quod quiſ in animo volvit, id coram quibusviſ aperire teneatur: igitur neceſſum eſt, ut peculiariſ exiſtae obligatio, quæ alicui neceſſitatē adferat tum ad loquendum, tum ad ita loquendum, ut alter ſenſa animi noſtri intelligat. Oritur autem illa obligatio vel ex peculiari paſto, vel ex communi präcepto legi naturaliſ, vel ex präſentis negotii indole, cui contrahendo ſermo adhibetur. Saþe enim expreſſe cum aliquo con-

convenitur, ut quis animi sui sensa super aliquo negotio mihi aperiat; ut, si quem informatorem mihi in aliqua disciplina adsciscam. Sæpe quoque præcep-
tum aliquod legis naturalis meam scientiam alteri communicare jubet, ut hoc modo ipsi prosim, vel noxam ab eodem avertam, aut ad noxam accipien-
dam causam vel occasionem non præbeam. Aliquando denique præfens negotium, quod cum alio suscep-
tum est, aliter expediri nequit, ni judicium meum super eo pandam; uti circa celebrandos contractus con-
tingit.

S. 4. Quia autem non semper usu venit, ut ex aliquo horum capitum quævis cogitata mea alteri sint significanda; patet, me non alia teneri alteri sermone meo indicare, quam ad quæ ex me intelligenda *jus perfectum aut imperfectum* habet. Adeoque recte tacendo dissimulare me posse, utut maxime interroger, quæ ex me sciat alter *jus non habet*, neque ad id aliqua obligatione ego teneor.

S. 5. Imo quia sermo *non solum* est inventus *propter alios*, sed & *propter nos ipsos*: Ideo ubi aliqua mea in eo versatur utilitas, neque cujusquam alterius *jus* læditur, licebit mihi sermonem ita formare, ut diversum ab eo, quod in animo volvo, exprimat.

S. 6. Denique quia sæpe isti, ad quos loquimur, ita sunt dispositi, ut si sermone simplici & aperto rem ipsam perciperent, detimento hoc ipsis futurum esset, nec nobis bonum quem intendimus finem adsequi liceret: igitur hisce in casibus licebit uti ficto coloratoque sermone, & qui nostram sententiam & intentionem audientibus directe non repræsentet. Nam qui alicui prodeesse vult & debet, non utique id tenetur facere eo modo, quo finem suum non erat obtenturus.

S. 7. Ex hisce colligitur, in quonam consistat *veritas*, cuius studio boni viri tantopere commendan-
tur: nempe ut verba animi nostri sensa commode repræsentent alteri, cui eadem intelligendi *jus* quæque ut ipsis aperiamus, nobis obligatio perfecta aut im-
per-

perfecta incumbit, idque eo fine, ut vel idem ex intellectis animi nostri sensis debitum aliquod commodum nanciscatur, vel ne, ubi diversum fuerit significatum, damno praeter meritum multetur. Ex quo & hoc obiter patet, non semper mendacium admitti, quando etiam data opera non dicitur, quod vel cum ipsa re, vel cum cogitatis nostris examissim congruit: adeoque veritatem quasi logicam, quae in congruentia verborum cum rebus consitit, cum veritate morali non per omnia coincidere.

§. 8. *Mendacium contra est*, ubi de industria sermo aliam prae se fert sententiam animi nostri, quam quae revera est, cum tamen hanc ipsam is, ad quem sermo dirigitur, intelligendi jus haberet, nobisque obligatio incumbet efficiendi, ut ille nostram sententiam utique intelligeret.

§. 9. Ex dictis igitur constat, mendacii notam hauc quicquam contrahere, qui fictis sermonibus, fabulisque utuntur adversus pueros aut similes, ad eorum meliorem informationem, quatenus nudae veritatis non sunt capaces. Et qui alii fictum sermonem bono fine adhibent, quem plano adsequi non licebat; puta, si innocens protegendas, iratus placandas, moeetus demulcendas, meticuloso animus addendas, fastidiosus ad medicamenta capienda movendas, pertinacia aliquujus frangendas, aut malum propositum alterius intervertendas, aut si arcana reip. & consilia, quae interest aliorum notitiae subtrahi, fictis rumoribus velut obvelandas, & aliorum importuna curiositas sit amolienda; aut si hosti, quem aperta ratione laderet poteramus, fabulis in strategematis vicem illudamus.

§. 10. Contra si aliquis utique tenebatur alteri sensa animi sui liquido significare, culpam non effugit, si vel partem duntaxat veri dicat, aut ambiguo sermone alteri illudat, aut tacitam quandam restrictionem, a communi usu abhorrentem, in mente reservet.

CAPUT XI.

De Officio Jurantium.

S. 1. Per *jusjurandum* sermoni nostro, omnibusque actibus, circa quos sermo intervaneat, insigne accedere firmamentum judicatur. Est quippe illud *assertio religiosa*, qua *divinæ misericordiæ renunciamus*, aut *divinam pœnam in nos depositam*, nisi verum dicamus. Dum autem omniscius & omnipotens testis simul & vindicis invocatur, præsumtio veritatis ideo excitatur, quod nemo temere tam impius credatur, ut ita petulanter gravissimam Numinis indignationem in se depositare sit ausurus. Inde officium jurantium hoc esse intelligitur, ut & ad jurandum cum reverentia accedant, & quod juratum est religiose observent.

S. 2. Finis porro & usus juramenti in hoc maxime vertitur, ut homines ad enunciandum verum, aut servandum promissum pactumve eo firmius adstringantur metu divini Numinis omnisci & omnipotentis; cuius vindictam si scientes fallant, per *jusjurandum* in se invocant, ubi alias metus ab hominibus imminentis non satis efficax videbatur; quippe quorum vires contemnere aut declinare, vel scientiam fallere se posse sperabant.

S. 3. Quia vero præter Numen nihil est omniscium aut omnipotens, inde absurde juramentum concipitur per rem aliquam quæ opinione divinitatis destitutur, hoc sensu, ut ea res testis atque ultrix perjurii invocetur. Etsi hoc frequens sit, ut in juramentis certa res nominetur, per quam juretur, hoc sensu, ut Deus, si jurans fefellerit, vindictam suam in illam potissimum rem exferat tanquam juranti carissimam & maximi æstimatam.

S. 4. In juramentis formula illa, qua Deus, dum testis & vindicis invocatur, describitur, accommodanda est ad persuasionem seu religionem, quam circa Deum foyet,

fovet, *qui jurat*. Frustra quippe jurando quis adigitur per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. At nemo per Deum jurare se putat alia sub formula, aut alio sub nomine, quam quod suæ, i. e. ex opinione jurantis, veræ religionis præceptis continetur. Inde quoque est, quod qui *per falsos Deos* jurat, quos ipse tamen pro veris habet, utique obligetur, & si sefellerit, revera perjurium admittat. Quia sub quocunque speciali conceptu generalem Numinis notiōnem ante oculos habuit; adeoque dum sciens pejeravit, divinæ majestatis reverentiam, quantum in se, violavit.

§. 5. Ad juramenti obligationem requiritur, ut *animo deliberato* id suscepitum sit. Unde juramento hautquidquam obstrictus erit, qui simpliciter juramentum *recitando* prorulerit, aut ejusdem verba concepta in prima persona alteri præiverit. Ast qui speciem serio juraturi præ se tulit, is utique obligabitur, quicquid demum in animo suo dum jurat agitaverit. Nam alias omnis usus juramentorum, imo omnis ratio intervenientibus signis sese obligandi ex humana vita tolleretur, si quis tacita sua intentione posset impedire, ne effectus ille actum aliquem sequatur, cui producendo idem est institutus.

§. 6. Juramenta in se non producunt novam & peculiarem obligationem; sed obligationi in se validæ velut *accessorium quoddam vinculum* superveniunt. Semper enim dum juramus supponimus aliquid, quo non præstito divinam poenam in nos provocamus. Quod ineptum esset, nisi illicitum foret non præstare id, quod supponitur; adeoque nisi jam antea obligaremur. Ex quo sequitur, quod actus, quibus in se vitium adhæret, obligationem impediens, per juramentum accedens obligatorii non fiant. Sicuti nec per subsequens juramentum antegressa obligatio valida eliditur, aut jus per eandem quæsitionem alteri tollitur. Inde frustra quis juraverit, sese alteri debitum non soluturum. Nec obligabit juramentum, ubi constat, eum qui juravit factum aliquod suppōsuisse, quoī

revera ita se non habebat, ac nisi id credidisset, non fuisse juraturum; in primis ubi per dolum ejus, cui juratur, in errorem fuerit adductus. Nec qui injusto metu me ad jurandum adigit, ex eo juramento jus sibi adquirit, ad aliquid a me recte postulandum. Nullas quoque habebit vires jusjurandum super praestanda re quapiam illicita; imo & super omitendo aliquo bono, quod legibus divinis aut humanis præcipitur. Denique juramentum non immutat naturam & substantiam promissi pactivè, cui accedit. Inde frustra jurantur impossibilia. Et promissio conditionata per juramentum non mutatur in absolutam, seu puram. Et æque in jurato promisso requiritur acceptatio.

§. 7. Hoc autem efficiunt juramenta propter interpositam Dei invocationem, quem neque astu quis deceperit, & cui nemo impune illuserit, ut non solum atrocior pena censeatur manere eum, qui juratam, quam qui injuratam fidem fecellit; sed & ut a negotiis, quibus adjiciuntur, omnis dolus & cavillatio sit excludenda.

§. 8. Non tamen semper late, sed & strictè quandoque juramenta sunt interpretanda, siquidem subjecta materia id requirere videatur; puta si juratum sit in odium alterius, & non tam promissio, quam minis juramentum sit adjectum. Quin nec juramentum excludit tacitas conditiones & limitationes, quæ ex ipsa rei natura rite fluunt. Puta, si alicui quicquid velit petendi optionem jurato concessi, ubi ille iniqua aut absurdâ petierit, hautquidquam tenebor. Qui enim aliquid indefinite alteri roganti promittit, antequam noverit, quid iste sic petiturus, præsupponit alterum petitum honesta, moraliter possibilia, non absurdâ, non sibi aut aliis perniciosa.

§. 9. Id quoque notandum, in juramentis sensum totius orationis valere, prout capere se illum profitetur, qui juramentum defert, seu cui juratur. Hujus enim præcipue, non jurantis causa juramentum præstatetur. Unde ejusdem quoque est concipere verba juramenti, & quidem quantum fieri potest plamissime; sic

sic ut ipse significet, quomodo illa intelligat, & jurans annuat, se istius sensum probe percipere; ea-que mox ab hoc liquido sunt exprimenda, sic ut nulla ratione eadem cavillari & eludere queat.

§. 10. *Divisio juramentorum commode desumitur ab usu*, cui illa in vita communi adhibentur. Quædam enim promissis pactisque adduntur, ut eo ma-jore cum religione observentur. Quædam autem adhibentur ad confirmandam alicujus assertionem, circa factum illiquidum, & ubi veritas aliis rationi-bus commodius investigari nequit. Quale exigitur a testibus, sive qui alieni facti consciū habentur. Quandoque etiam ipsis, qui inter se disceptant, de-ferente judge, aut altera parte, suo juramento litem solvunt.

CAPUT XII.

*De Officio circa acquirendum Rerum
Dominium.*

§. 1. **C**UM ea conditio corporis humani, ut adsumtis extrinsecus rebus indigeat, queis nutriatur, & contra ea, quæ ipsis compagem destruētum eunt, muniatur; per complures quoque res isthæc vita commodior & mollior reddi possit: inde tuto colligitur, volente utique summo universi Moderatore fieri, quod homo alias creaturas ad usus suos adhibeat; quin ut etiam multas earundem de-structuat. Neque id solum obtinet circa vegetabilia, & quæ citra sensum corrumpuntur: sed & circa innoxia animalia, quæ utut cum dolore moriantur, citra peccatum tamen ab homine cibi causa occi-duntur & consumuntur.

§. 2. Cæterum ab initio omnes istæ res intelli-guntur abs Deo *velut in medio hominibus expositæ*, ita ut non magis ad hunc, quam ad alterum pertine-
F 3 rent.

rent. Ita tamen ut sic circa eas disponerent homines, prout conditio humani generis, & ratio pacis ac tranquillitatis, bonique ordinis in eodem conservandi videretur exigere. Inde cum adhuc intra paucos genus mortalium subsisteret, placuit, *ut illa quidem cuiusque fierent, nec ab altero ipsi eripi deberent, quæ quis adprehendisset hac intentione, ut eadem ad usus suos applicaret; ipsa tamen corpora, ex quibus illæ res provenirent, in medio ad neminem peculiariter spectantia manerent.* Sed postea multiplicatis hominibus, & cum cultura cœpisset adhiberi rebus, *ex quibus homini alimenta & tegumenta proveniunt, ad evitandas rixas, & introducendo bono ordinis ipsa quoque corpora rerum inter homines divisa, & cuilibet sua portio propria assignata, hac addita conventione, ut quæ in prima rerum divisione in medio forent relicta, deinceps ejus possent fieri, qui primus eadem sibi asservisset.* Sic igitur volente Numine, prævio consensu hominum, pactoque saltem tacito, *proprietas rerum sive dominium* fuit introductum.

§. 3. Est autem *dominium* jus, quo alicujus rei vel ut substantia ita ad aliquem pertinet, ut eodem modo in solidum non pertineat ad alium. Ex quo consequitur, ut de rebus, quæ tanquam propriæ ad nos pertinent, pro arbitrio nostro disponere, & ab eorundem usu quosvis alias arcere possimus; nisi quatenus per pæta singulare jus à nobis sibi quæsiverint. Etsi in civitatibus contingere soleat, ut dominium non semper penes quosvis sit illibatum, sed certis limitibus circumscripsum per imperium civile, aut ex dispositione & conventione hominum inter se. Quando autem res una ad plures indivisim eodem modo pertinet, illa istis pluribus vocatur *communis*.

§. 4. Sicuti autem res non simul & semel in proprietatem iverunt, sed successive, & prout usus humani generis postulare visus est: ita non necessum fuit, ut omnes & singulæ res propriæ fierent, sed salva pace generis humani aliquæ potuerant; aliquæ de-

debuerunt intra primævam velut communionem permanere. Nam quæ utilia licet hominibus, *inexhausta* tamen sunt, sic ut omnium usibus possint patere, nec tamen singulis usus iste reddatur malignior; ea dividere velle supervacuum simul ac inepium foret. *Uti est lumen calorque solis, aëris, aqua profluens, & si quæ sunt similia.* Quo refertur etiam vastus Oceanus, magnis continentibus interjectus, quoad partes à litoribus remotissimas. Quippe cum ille non solum omnium usibus promiscuis sufficientissimus, sed & uni alicui populo ejus *custodia moraliter sit impossibilis.* Ubi enim aliqua res ita sit comparata, ut nullo modo alii ab ejus usu arceri queant, illam dividi, aut propriam cuiuspiam fieri non supervacuum solum est, sed & inanibus litigiis materiam præbere aptum.

§. 5. *Modi adquirendi dominii* sunt vel *originarii* vel *derivativi*. Per illos ab initio in rem aliquam proprietas introducitur. Per hos dominium jam constitutum ab uno in alterum transit. *Priores modi iterum* sunt vel *simpliciter tales*, quibus dominium in corpus alicujus rei adquiritur; vel *secundum quid*, queis incrementum aliquod ad rem nostram adjungitur.

§. 6. Post recepta inter homines divisa rerum dominia ita inter homines conventum; ut quæcumque sub primævam divisionem non venerunt, ea cederent occupanti, i. e. ei qui primus eadem corporaliter adprehendisset animo sibi habendi. Sic ut hodie originarius modus dominium in corpus alicujus rei adquirendi sit sola *occupatio*. Hoc igitur modo adquiruntur regiones desertæ, quas nullus unquam homo sibi asseruit: quæ sunt illius, qui primus eas ingreditur animo sibi habendi, ita ut culturam eis adhibeat, & certos limites constituat, quoisque eas suas esse velit. Ubi autem coetus multorum hominum junctim occupaverit partem quampiam terræ, usitatisimum est, ut singulis ex eo coetu aliqua portio adsignetur; quæ supersunt, ad totum coetum

pertinere censeantur. Per occupationem quoque adquiruntur feræ bestiæ, aves, pisces, in mari, fluminibus aut lacubus versantes; item si quæ à mari in littus solent ejici; modo tamen per imperium civile promiscua ejusmodi rerum capture non sit interdicta, aut certo alicui assignata. Quas necessum est, si nostræ debent fieri, ut corporaliter adprehendamus, & in nostram potestatem redigamus. Occupatione quoque adquiruntur res, in quibus dominium, cui ante subjectæ fuerant, plane est extinctum. Puta, si quæ abjiciuntur ea intentione, ne amplius ea sint nostra; aut quæ ab initio inviti amittimus, sed post pro derelictis habemus. Quo etiam pertinet thesaurus, seu pecunia, cuius dominus ignoratur; qui inventori cedit, ubi per leges civiles aliter non est dispositum.

§. 7. Cæterum plurimæ res, quæ dominio subjectæ sunt, non in eodem semper statu persistunt, sed variis aëtibus suam substantiam dilatant; quibusdam extrinseca incrementa accedunt; aliæ fructus proferunt; multis per formam industria humana superinductam pretium accrescit. Quæ omnia vocabulo accessionum comprehendendi possunt; & in duas classes dividuntur. Quædam enim citra factum hominis ex sola natura istarum rerum proveniunt: quædam facto & industria hominum in solidum, aut ex parte procurantur. Circa quas ista est regula; ut qui est dominus rei, ad eundem quoque pertineant accessiones & quævis emolumenta; Et qui ex sua materia speciem fecit, speciei sit dominus.

§. 8. Frequenter tamen contingit, ut alii ex contractu, aut alia via jus sibi quæsiverint ex re nostra certum commodum percipiendi, aut etiam impediendi, ne nostra re omni modo utamur. Quæ jura solent vocari servitutes. Ac dividuntur in personales, ubi utilitas ex re aliena ipsi personæ immediate obvenit; & reales, ubi ex re aliena mediante re nostra utilitas capitur. Inter illas numerantur ususfructus, usus, habitatio, operæ servorum. Reales iterum dividuntur

viduntur in servitutes prædiorum urbanorum, & rusticorum. Illæ sunt v. g. servitus oneris ferendi, lumen, ne luminibus officiatur, prospectus, stillicidii recipiendi, &c. Hæ sunt, v. g. iter, actus, via, aquæductus, aquæ haultus, pecoris ad aquam appulsus, jus pascendi, &c. Quæ omnes fere ex occasione viciniæ introductæ sunt.

§. 9. Inter modos adquirendi derivativos, alii sunt, quibus res devolvitur in aliū ex dispositione legis; alii quibus factio prioris domini. Et quidem ut vel bonorum alicujus universitas, vel certa eorundem portio transferatur.

§. 10. Universitas bonorum lege transit per mortem prioris domini in successionibus ab intestato. Cum enim & communi hominum inclinationi repugnet, & ad pacem generis humani minime omnium conducat, bona, quæ quis tanto cum labore, dum viveret, quæsivisset, à domini morte haberi pro derelictis, & cuivis occupanti patere: inde suadente ratione apud omnes populos receptum, ut, si quis de suis bonis ipse nihil disposuisset, ejus bona devolvantur ad eos, quos pro communi hominum affectu carissimos habere judicatur. Quales sunt regulariter, qui ex nobis descendunt, & juxta hos alii sanguine nobis juncti, pro gradu quisque propinquitatis. Et licet aliqui homines dentur, qui vel propter accepta beneficia, vel ob peculiarem affectum alienos quosdam magis ament, quam suos consanguineos: tamen pacis interfuit, non considerato paucorum quorundam affectu communem potius mortalium inclinationem sequi, modumque succedendi observare planissimum, & nullis impeditis disceptationibus obnoxium. Quæ emersuræ erant, si benefactores & amici cum iis, qui sanguinis jure nituntur, possent concurrere. Et si quis omnino benefactores aut amicos cognatis volebat præferre, debebat expresse super ea re disposuisse.

§. 11. Ex his consequitur, proximos cuique hæredes esse suos libertos, quos & natura parentibus alienos edu-

educandoisque sollicite commendavit, & quibus quisque parentum censetur quam lautissime voluisse prospicere, ac quæ fibi supersunt ipsis potissimum relinquent. Per liberos autem intelliguntur præcipue, qui ex legitimo matrimonio nati sunt. His enim & ipsa ratio, & decor vitæ civilis, & leges populorum cultiorum præ naturalibus favent. Ista tamen ita demum obtinent, nisi pater aliquem pro suo filio ob sufficientes rationes noluerit agnoscere, aut nisi ob atrocissimam malitiam eundem abdicaverit. Sub liberis etiam comprehenduntur ii, qui sunt ulteriorum graduum, quos uti alere, ipsis parentibus defunctis, avus tenetur: ita ut & ipsis cum patruis & avunculis ad hæreditatem avi concurrant æquissimum est, ne super calamitatem mature defuncti patris etiam avi hæreditate excludantur. Ubi descendentes defunt, pars est ad parentes defunctorum liberorum bona devolvi. Quibus liberi & parentes non sunt superstites, iis *fratres* succendent. Ubi & hi deficiunt, hæres erit, prout quisque defunctum sanguine proprius contingit. Etsi ad lites evitandas, quæ heic exoriri possunt frequentissimæ, simulque ut ea res ad usum reip. probe attemperetur, in plerisque civitatibus super ordine successionis accurate deprehenditur dispositum. Et hunc ordinem ut sequantur privati tutissimum est, nisi graves causæ peculiariter disponere subigant.

§. 12. Facto domini prioris universitas rerum mortis causa transit per *testamentum*. Nam & illud in qualicunque solarium mortalitatis apud plerosque est receptum, ut quis vivus sua bona transferre posset in eventum mortis, in eum, quem maxime amaret. Cæterum cum antiquissimis temporibus usitatum fuisse videatur, ut imminente jam fato palam suos hæredes nuncuparent, & patrimonium de manu in manum ipsis traderent; postea graves ob rationes multis popul's aliud testamenti genus magis arrisit. Ut nempe quocunque tempore placeret ultimam suam voluntatem vel palam significare, vel literis tacite con-

consignare possent ; quam mutare pro libitu licet. & ex qua hæredibus nuncupatis aut scriptis tunc demum jus nasceretur, quando testator expiraret. Atque tales ultimæ voluntates licet merito magnum habeant favorem ; ita tamen temperandæ erunt, prout necessitudinum ratio, & utilitas civitatum requirit. Quæ & inde legibus sueverunt cavere, quomodo cuique testamenta sint ordinanda. A quarum dispositione qui discesserit, queri non potest, suæ voluntatis non fuisse habitam rationem.

§. 13. Inter vivos facta prioris domini res trans-eunt vel *gratis*, vel *interposito contractu*. Prioris generis translationes vocantur *donationes*. De contractibus infra erit agendum.

§. 14. Quandoque etiam *invito priore domino* res transferuntur ; & quidem in civitatibus potissimum per modum poenæ, dum ob delicta damnatis interdum omnia bona, interdum certa eorum portio eripiuntur, & vel publico, vel læso adplicantur. Sic & in bello invitis res per hostem viribus superiorem eripiuntur, raptorique adquiruntur ; ad quas tamen recuperandas pari violentia prior dominus jus non amittit, quoisque per subsequentes pacis tractatus omni prætensioni ad easdem renunciaverit.

§. 15. Peculiaris denique nodus adquirendi est *usucapio* ; per quam is, qui bona fide justoque titulo rei alicujus possessionem nactus est, eamque diu quietam & non interruptam obtinuit, demum pro perfecto domino ejus rei habetur, ita ut antiquum dominum, si postea rem eam vindicare velit, repellere queat. Cujus juris introducti ratio fuit, partim quod pro reliquo rem habere judicaretur, qui diu eandem vindicare neglexerit, cum longo tempore ad id occasionses vix deesse judicentur : partim quod tranquillitatis & pacis interesset, aliquando possessiones rerum extra controversiam collocari. Præsertim cum longe gravius videatur post diuturnam possessionem re bona fide parta privari, quam olim amissa, & cuius desiderium dudum erat digestum, in perpetuum carere. Ut

tamen in civitatibus certi termini, prout ratio & utilitas civitatis suggererit, definitur intra quos usucapio compleatur, tranquillitatis & pacis interest.

CAPUT XIII.

*De Officiis, que ex Dominio rerum
per se resultant.*

§. 1. Ex introducto rerum dominio ista officia inter homines provenerunt. I. ut quilibet teneatur alterum (non hostem) pati rebus suis quiete frui, neque vi aut per fraudem illas corrumpere, intervertere, aut ad se trahere sustineat. Quo ipso furta, rapioꝝ, & similia crimina, in res alienas tendentia, vetantur.

§. 2. II. Quando res aliena ad nos pervenit sine nostro crimen, & bona nostra fide, eamque adhuc in nostra potestate habemus, tenemur efficere, quantum in nobis est, ut illa in potestatem legitimi sui domini redeat. Non tamen tenemur illam rem restituere nostris impensis, & si quas in eam servandam fecimus, recte possumus repetere, aut rem tantisper, quoad illæ solvantur, retinere. Et ad restituendum tunc demum actu tenemur, quando innotuit nobis, illam rem esse alterius. Tunc enim debemus significare, rem eam penes nos esse, nec per nos stare, quo minus dominus suum possit recipere. Quod tamen justo titulo adquisivimus, non tenemur ipsi in dubium revocare, & velut publice denunciare, an quis eam rem sibi velit vindicare. Atque isthac officium præponderat contractibus particularibus, iisq; exceptionem dat. v. g. Si fur apud me inscium furti rem furtivam deposuerit, & post verus ejusdem dominus adparuerit, huic, non furi, eadem erit restituenda.

§. 3. III. Quod si autem res aliena, bona fide parta, sit consumta, officii est tantum restituere domino, quantum facti

facti sumus locupletiores: ne ex immerito alterius damno lucrum capiamus.

§. 4. Ex hisce porro sequentes conclusiones deducuntur. I. Possessor bonæ fidei non tenetur ad ullam restitutionem, *si res periit*; quia nec res ipsa penes eum est, nec lucrum ex ea re.

§. 5. II. Bonæ fidei possessor tenetur ad restituendum non solum rem, sed & *fructus adhuc extantes*. Naturaliter enim ad quem pertinet res, ad eundem quoque fructus pertinent. Licebit tamen possessori detrahere omnes impensas in rem ejusque culturam, quo fructus provenirent, factas.

§. 6. III. B. f. possessor tenetur ad restitutionem rei & fructuum *consumtorum*; si modo alias tantundem consumpturus fuerat, & possit rei evictæ pretium ab autore suo recuperare. Nam in hoc factus est lucupletior, dum rem alienam consumendo suæ pepercit.

§. 7. IV. B. f. possessor non tenetur pensare fructus, quos *neglexerit*. Quia nec rem habet, nec quidquam rei successit.

§. 8. V. Si b. f. possessor rem alienam sibi donatam alii *donaverit*, non tenetur; nisi omnino ex officio aliquo tantundem donatus fuerat. Tunc enim lucrum erit rei suæ pepercisse.

§. 9. VI. Si b. f. possessor rem alienam oneroso titulo partam quocunque modo *alienaverit*, non tenetur, nisi quatenus ex ea lucrum fecit.

§. 10. VII. B. f. possessor etiam *oneroso partam titulo* rem alienam tenetur restituere, neque dominum id, quod erogavit, reposcere potest, sed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit. Nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine aliquo impendio probabiliter non potuit, aut *ulnus* utro pollicitus fuerit.

§. 11. Qui rem alienam *invenit*, quam domino invito excidisse probabile sit, non potest eam colligere *hoc animo*, ut eandem domino requirenti subtrahat. Ubi autem dominus non adparet, recte eandem sibi retinere potest.

CAPUT XIV.

De Pretio.

§. 1. Post introducta rerum dominia cum nec omnes res ejusdem essent naturæ, nec eundem usum humanis necessitatibus præberent, nec cuivis ista rerum copia adesset, quam ad usus suos desideraret, mature inter homines receptum res invicem *permutare*. Sed quia sœpissime continget, ut res disparis naturæ aut usus essent transferendæ, ne alteruter ejusmodi permutatione läderet, nœcessum erat conventione hominum rebus assignari aliquam quantitatem, juxta quam res invicem comparari, exæquarique possent. Quod itidem contigit circa actiones, quas in aliorum usum non gratis adplicare placuit. Ea quantitas nomine *pretii* venire solet.

§. 2. Dividitur pretium in *vulgare* & *eminens*. Illud spectatur in rebus, & actionibus seu operis in commercium venientibus, quatenus usum aliquem & delectationem hominibus afferuunt. Hoc autem cernitur in *nummo*, quatenus is omnium rerum & operarum pretium virtualiter continere, & communem iisdem mensuram præbere intelligitur.

§. 3. Vulgaris pretii *fundamentum* in se est aptitudo illa rei vel operæ, qua aliquid mediate aut immediate conferre potest ad vitæ humanæ necessitates, & ad eandem comodiorem aut jucundioram reddendam. Unde & res nullum plane usum præbentes nullius pretii solemnus vocare. Dantur tamen res quædam, vitæ humanæ utilissimæ, quibus nullum certum pretium impositum intelligitur; vel quia dominio sunt inceptæ, & inde à commerciis sepositæ, vel quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei considerantur. Sed & dum lex divina aut humana quædam actiones extra commercium removit, seu pro-

mercede obire vetuit, pretium quoque iisdem detra-
xisse intelligitur. Sic quia superiores partes aëris,
æther, ac cœlestia corpora, vastusque oceanus à do-
minio humano sunt exenta, nullum quoque pretium
iisdem tribui potest. Sic liberi capitibus nullum est
pretium, quia liberi homines in commercium non
veniunt. Sic apricum solis lumen, liquidus & purus
aer, amæna facies terræ, quatenus oculos duntaxat
pascit, ventus, umbra, & similia in se & seorsim con-
siderata pretium non habent; cum homines talibus
sine usu terræ frui nequeant. Quibus ipsis tamen
magnum momentum inest circa augendum aut minu-
endum pretium regionum, fundorum, atque prædio-
rum. Sic illicitum est pretio addicere actiones sacras,
quibus effectus aliquis moralis ex instituto divino est
assignatus; quod crimen simoniam vocant. Et im-
probe iustitiam venalem habet judex.

§. 4. Causæ autem cur unius & ejusdem rei pre-
tium intendatur vel remittatur, quodque adeo una res
alteri præferatur, licet hæc æqualem aut majorem
usum in vita humana videatur obtinere, sunt variae.
Heic enim usque adeo necessitas rei aut nobilitas usus
primas semper non tenet; ut potius vilissima esse
cernamus, quibus vita humana minime carere potest:
ideo quod non sine singulari Dei providentia uberem
eorum proventum natura profundat. Ad intensionem
igitur p'etii in primis facit raritas; quæ non parum
commendatur, ubi ex locis remotis res afferuntur.
Inde ambitionis hominum luxuria multis rebus, queis
vita humana commodissime carere poterat, enormia
pretia posuit; puta unionibus & gemmis. Rerum
vero quotidiani usus pretia potissimum intenduntur,
quando raritas earundem conjungitur cum necessitate
sue indigentia. Pretia rerum artificialium præter ra-
ritatem maxime solent intendere subtilitas & elegantia
artis, quam præ se ferunt, quandoque & fama artificis,
nec non operis difficultas, artificum & operariorum ra-
ritas, & similia. Operarum & actionum pretia intendit
earundem difficultas, dexteritas, utilitas, necessitas;
agentium

sionem in plurimas minutis particulas admittant. Nec minus custodiæ & tractationi eadem sunt habilia; & propter raritatem multis aliis rebus æquivalere possunt. Et si quandoque ex necessitate, & apud quasdam gentes ex defectu metallorum, aliæ res in vicem nummorum sint adhibitæ.

S. 9. In civitatibus porro *valorem nummi definire* est penes summos imperantes; & inde publica signa iisdem solent imprimi. Est tamen in eo definiendo respicienda communis gentium vicinarum, aut quibuscum nobis commercia exercentur, *estimatio*. Alias enim, si nimis magnum nummis suis *valorem posuerit* civitas, aut si materiam eorum rite non temperaverit, commercia civium suorum cum extraneis, quæ quidem sola rerum permutatione absolvi non possunt, valde sufflaminabit. Et ob eam ipsam causam non temere in valore nummorum fieri debet mutatio, nisi summa reip. necessitas id exigat. Et si gliscente auri argenteque copia paulatim nummorum *valor in comparatione ad pretium fundorum*, & quæ inde dependent, soleat velut ultiro decrescere.

CAPUT XV.

De Contractibus, qui pretia rerum præsupponunt, & fluentibus inde officiis.

S. 1. *Præsum in genere est consensus & conventione* duorum pluriumve in idem placitum. Sed quia frequenter simplicia *pacta contractibus* contradistinguuntur, id *discrimen* in hoc potissimum videtur consistere, quod *contractus* vocentur *pacta*, quæ circa res & actiones in commercium venientes versantur, adeoque dominia & pretia rerum præsupponunt. Sed quæ circa alia ineuntur conventiones, *communi pactorum* vocabulo insigniuntur. Et si ex hisce quibus-

quibusdam promiscue pactorum & contractuum non
men tribuatur.

§. 2. Contractus dividi possunt in *beneficos* & *onerosos*. Illi alteri contrahentium parti gratis commodum aliquod afferunt; uti est mandatum, commodatum, depositum. Hi utramque partem ad æquale onus adstringunt; quippe in quibus eo fine præstatur aut datur aliquid, ut tantundem recipiatur.

§. 3. Habent autem hoc omnes contractus onerosi, ut in illis versari *æqualitas* debeat, seu ut uterque contrahentium tantundem nanciscatur; & ubi inæqualitas intervenerit, alteri, qui minus accepit, nascatur jus ad postulandum, ut suppleatur, quo si sibi deest, aut ad contractum plane abrumpendum. Id quod tamen in civitatibus potissimum obtinet, ubi usu fori, aut lege pretia rerum definiuntur. Ad hanc autem æqualitatem inveniendam & determinandam requiritur, ut utrique contrahentium res ipsa, circa quam contrahitur, cum suis qualitatibus, quæ aliquod momentum heic habent, sint *cognitæ*. Unde &, qui per contractum rem in alterum est translaturus, indicare debet non solum qualitates rei æstimabiles, sed & earundem privationes, & vitia. Citra hoc enim justum pretium constitui non quid. Etsi illas circumstantias, quæ per se rem non contingunt, indicare non sit necessum. Vitia autem utrinque jam nota non opus est indicari. Et qui sciens vitiosi quid comparat, habet quod sibi imputet.

§. 4. Eousque autem in hisce contractibus æqualitas est adhibenda, ut licet nihil dissimulatum sit; tamen si postea inæqualitas deprehendatur etiam circa culpam contrahentium, puta quod vitium latebat, aut in pretio sit erratum, ea corrigenda sit, & demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Etsi ad declinandam multitudinem litiuum leges civiles vix aliis quam enoribus læsionibus

heic medeantur; de cætero quemque rerum suarum satagere jubeant.

§. 5. *Contractus beneficij* sunt præcipue tres, mandatum, commodatum, & depositum. *Mandatum* est, quando quis gratis alterius negotia ipso requirente & committente expedienda suscipit. Idque contingit dupli ratione; vel ut præscribatur ipsi modus rei expediendæ, vel ut is ejusdem judicio ac dexteritatæ relinquatur. In hoc contractu uti summa cum fide & industria versandum est; quippe cum nemo fere nisi amico, & de quo optime sentit, mandet: ita contra mandatarius indemnus præstari debet à sumptibus in rem sibi commissam factis; nec non à damnis, in quæ ex causa mandati incidit, & quæ proprie ex ipsa re mandata profluxerunt.

§. 6. *Commodatum* est, quo rei nostræ usum aliqui gratis concedimus. In quo observandum, ut quis eandem rem sollicite & summa cum diligentia servet, tractetque: neque ipsam ad alios usus adhibeat, aut ulterius, quam commodans concessit: ac illæsam & prout accepta fuit restituat, nisi quantum per ordinarium usum eidem decessit. Quod si res ad certum tempus fuerit concessa, & interea dominus eadem valde indigere incipiat, ex casu aliquo tempore commodationis factæ non præviso, repetenti eademi citra tergiversationem erit restituenda. Quod si autem res commodata casu fortuito & improviso citra omnem commodatarii culpam pefierit, ejus æstimatio non eit solvenda, ubi eadem apud dominum quoque peritura fuerat. Alias æquum videtur commodatarium æstimationem rei præstare, quippe quam dominus amissurus non fuerat, ni adversus alterum benignus fuisset. Vice versa si quid utilium aut necessiarum impensarum in rem commodatam factum sit extra eas, quæ alias usum rei regulariter comitantur, id à domino refundendum erit.

§. 7. *Depositum* est, quo rem nostram, aut ad nos

nos quoquaque modo spectantem alterius fidei committimus, ut eandem gratis custodiat. In quo requiritur, ut res concredita diligenter custodiatur, & quandocunque deponenti placuerit restituatur; nisi ea restitutio domino aut aliis noxia sit futura, eoque intuitu differenda sit. Neque licebit re deposita citia consensum domino uti, siquidem ea ullo modo per usum fiat deterior, aut domini interfit, ne ea conspiciatur. Ac si quis hoc ausus fuerit, quævis pericula, in quæ res ob usum incidit, præstabit. Sed nec licet rem depositam exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus à deponente fuit inclusa. Cum autem valde turpe sit, & foedius furto depositum abnegare; tum id multo est turpis, si quis inficiatus fuerit depositum miserabile, seu quod ob periculum incendi, ruinæ, tumultus deponitur. Vicissim à deponente sumitus in rem depositam facti sunt refundendi.

§. 8. Inter *contractus onerosos* antiquissimus fere, & quo ante inventum nummum commercia expediabantur, est *permutatio*, qua utrinque res pro re æquivalence datur. Etsi & hodie post inventam pecuniam inter mercatores cumprimis usitatum sit genus permutationis, quo non simpliciter res inter se comparantur, sed prius pecunia taxantur, & deinde loco pecuniae invicem traduntur. Diversum tamen negotii genus à *contractu permutationis* est *reciproca donatio*; in qua ut æqualitas observetur necessum non est.

§. 9. *Emptio venditio* est, qua pro pecunia rei aliquius dominium, aut eidem æquipollens jus adquiritur. Ejus simplicissimum genus est, si, ubi in pretium fuit consensum, emtor statim pretium, venditor metcem offerat, tradatque. Frequenter tamen ita convenit, ut merc' quidem statim tradatur, pretium autem post certum intervallum sit solvendum. Aliquando super pretio quidem convenit, sed ut traditio rei seu mercis ad certum terminum debeat fieri. Ubi æquitati conveniens videtur, ut ante elap-

sum eum terminum res sit periculo venditoris : sed si post eum elapsum emtof in mora fuerit, quo minus eam sibi tradi curarit, emtori deinceps res peribit. Solent & emtionis venditionis contractui varia pacta adjici : uti est *addictio in diem*, qua res ita venditur, ut liceat venditori meliorem conditio-
nem, ab altero intra certum tempus oblatam, accep-
tare. Item *lex commissoria*, quando ita convenit, ut si ad certum diem premium non solvatur, res sit in-
emta. Item *retractus*, seu pactum de retro venden-
do, quod vel ita concipitur, ut si premium intra cer-
tum tempus, aut quandocunque offeratur, emtor
rem teneatur venditori restituere : vel ut si res offe-
ratur, venditor premium teneatur restituere ; vel ut si
emtor ultro sit iterum venditus, prior venditor
ad emendum præ cæteris admittatur : quod etiam
dicitur jus protimiseos, Sic & frequens est, ut ex
prædiis venditis aliquam sibi particulam, aut cer-
tum ejus usum recipiat venditor. Est quoque em-
tionis genus, quod vocant *per aversionem*, quando
multæ res disparis pretii non sigillatim æstimatæ,
sed conjunctim & velut confuse taxatae emuntur. In
eo modo venditionis, quæ vocatur *auctio*, res de-
num illi addicitur, qui ex pluribus licitantibus plu-
rimum obtulerit. Est denique & genus emtionis
quo non certa res, sed probabilis tantum *spes* emi-
tur ; cui aleæ quid est admixtum : sic ut neque em-
tor, si spes refellerit, neque venditor, si ea multum su-
pra fuerit, queri debeat.

S. 10. *Locatio conductio* est, qua pro mercede a-
licui usus rei, aut opera addicitur. In qua licet re-
gulariter in antecessum de mercede soleat conveniri :
tamen si quis citra definitam prius mercedem alteri
operam aut usum suæ rei addixerit, censetur id ex-
pectare, quantum communis usus, aut conductoris
æquitas tulerit. Circa hunc contractum observan-
dum, si res locata, plane perierit, ex eo tempore
conductorem ad mercedem seu pensionem non amplius teneri. Quod si res locata certum ac definitum
habeat

habeat usum, uti dominus eam præstare debet, quo ei usui sit idonea: ita si illa detrimenti quid ceperit, conductor de pensione detrahit, quantum usui rei decesserit. Sed si rei locatæ proventus sit incertus, & aliquid aleæ contineat, uti exuberans proventus conductoris lucro, ita malignus ejusdem damno est: nec stricto jure de pensione ob sterilitatem quidquam detrahiendum; præsertim cum unius anni sterilitas alterius ubertate soleat pensari. Nisi casus, qui proventum interceperint, rariores fuerint, & de quorum alea in se suscipienda conductor non cogitasse præsumitur. Hos enim ad pensionem minuendam aut remittendam valere utique æquum est. Cæterum uti qui rem aliquam alteri locavit, præstare tenetur, ut ipsa usui sit habilis, impensasque necessarias tolerare: ita conductor ad boni patrisfamilias modum eadem uti, & quæ ipsius culpa perdita fuerunt restituere debet. Et qui opus faciendum conduxit, quod sua culpa corruptum est, itidem præstat. Qui momentaneam suam operam alicui locavit, ubi eam quocunque casu præstare impeditus fuerit, mercedem petere non potest. Sed qui continuam alicujus operam conduxit, ubi is morbo aut alio casu per modicum tempus ad operam inutilis fuerit factus, inhumaniter ipsum vel plane sua functione dejicit, vel de pensione quid eidem detrahit.

§. II. In contractu *mutui* datur alicui res fungibilis ea lege, ut is post intervallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate. Vocantur autem res, quæ mutuo solent dari *fungibles*, seu quæ functionem in suo genere recipiunt ideo, quia quodlibet ex isto genere vicem alterius ita subire potest, ut qui ex eodem genere, eadem quantitate & qualitate receperit, idem quod dedit recepisse dicatur. Eadem quoque res pondere, numero, & mensura determinantur, & specificantur: quo respectu etiam quantitates solent appellari, speciebus contradistinxæ. Cæterum datur aliquid mutuo vel gratis, ita

ut non plus, quam datum fuit, recipiatur; vel cum aliquo emolumento, quod *usuræ* vocabulo insignitur. Quæ nihil habet naturali juri repugnans, si quidem fuerit modica, & respondens lucro, quod alter ex pecunia, aut alia re credita facit; meoque damno, aut lucro cessanti; quod ex absentia rei meæ capio; & ubi non exigatur ab hominibus tenuibus, apud quos mutuum vicem eleemosynæ subit.

§. 12. In contractu *societatis* duo pluresve inter se pecuniam, res, aut operas conferunt eo fine, ut quod inde redit lucri inter singulos pro rata dividatur; & si quid damni capiatur, id simili modo à singulis pro rata feratur. In qua societate uti officiæ est fidem & industriam adhibere; ita ex illa intempestive & in fraudem socii discedi non debet. Cæterum societate soluta quilibet post detfactum lucrum aut damnum, quantum intulit, recipit. Quod si autem unus pecuniam aut rem, alter operam contulerit, videndum est, quo modo facta sit collatio. Quando enim alterius opera tantum versatur circa istius pecuniam aut rem tractandam aut distrahendam, partes lucri ita definiuntur, prout sese pecuniae aut rei emolumentum ad pretium operæ habet, & sors salvæ est ac perit ei, qui contulit. Quando autem opera impenditur ad meliorandam rem ab altero collatam, iste pro ratione meliorationis in ipsa quoque re partem habere intelligitur. Ast ubi omnium bonorum societas est inita, singuli socii uti quæ lucrantur fideliter conferre debent; ita contra ex communis massa pro ratione conditionis suæ singuli sustentandi. Soluta autem societate divisio bonorum sit pro ratione eorum, quæ singuli in societatem initio intulerunt; non attendendo, per cuius bona societati lucrum aut damnum provenerit; nisi aliter sit conventum.

§. 13. Dantur quoque complures *contractus*, qui aleam continent. Quos inter referre possis *sponsones*, quando eventus alicujus, nondum utrinque notorij, existent-

existentiam alter affirmat, alter negat, certo pretio utrinque deposito, quod illi cedat, cuius assertioni eventus congruere deprehensus fuerit. Huc pertinent omnia ludorum genera, in quibus aliquo pretio certatur. Inter quos tamen minus aleæ habent, qui certamen ingenii, dexteritatis, solertiæ aut roboris continent. In quibusdam ingenium & alea pari vi-
gore sese exserit. In aliis denique alea prædomina-
tur. Etsi rectorum civitatis sit despicer, quo usque ex usu publico aut singulorum sit, ejusmodi contra-
ctus tolerari. Huc spectat lotaria, quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, post sorte de-
cernunt, cui soli ea tota debeat cedere. Item *olla fortunæ*, quando, dejecto in urnam certo tesseratum seu schedularum numero inscriptarum & inanum, pretio redimitur. facultas easdem extrahendi, ita ut extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio præ-
se fert. Hisce contractibus affinis est *asscuratio*, seu contractus periculi avertendi & præstandi, quo quis certa pecunia accepta in se suscipit & præstat pericula, quæ subituræ sunt merces in alia loca trans-
portandæ; ita ut si has interire contigerit, as-
secutor earundem premium domino restituere te-
neatur.

§. 14. Ad majorem firmitatem & securitatem contractibus frequenter solent adjici *fidejussiones* & *pignora*. In *fidejussione* aliis homo, qui creditori i-
doneus judicatur, principalis debitoris obligationem velut in subsidium in se suscipit, ita ut nisi iste sol-
vat, hic ipsius vices subeat; ut tamen, quod eroga-
vit, à principali debitore ipsi refundi debeat. Etsi autem ad majorem summam fidejussor, quam debi-
tor principalis teneri non possit, non tamen repugnat istum, quam hunc arctius teneri; quippe cum huic plus, quam illi, fidei fuerit habitum. Naturaliter tamen principalis debitor prius, quam fidejussor est appellandus, nisi hic istius obligationem plane in se reperit; qui expromissor vocari solet. Quod si plures pro uno fidejusserint, pro rata duntaxat erunt
singu-

singuli conveniendi; nisi forte quis eorum solvendo non sit, aut ejusdem conveniendi non datur facultas. Tunc enim reliqui hujus portione onerabuntur.

S. 15. Sæpe quoque solet creditori in securitatem crediti tradi aut assignari à debitore certa quamvis res, pignoris aut *hypothecæ* nomine, quoisque istud fuerit exsolendum. Cujus finis est non solum, ut debitor ad solvendum urgeatur desiderio rei suæ recuperandæ: sed & ut in promptu sit, unde sibi solvatur. Inde & regulariter pignora tanti aut majoris esse solent, quam ipsum debitum. Cæterum res, quæ pignori opponuntur, sunt vel *fructuosa*, vel *steriles*. Circa priores sæpe adjici solet pactum *armigeræ*, seu ut creditor loco usuræ fructus istius pignoris percipiat. Circa posteriores autem *lex commissoria*, ut nempe pignus cedat creditori, ubi intra certum tempus solutio non sit facta. Id quod naturaliter iniquum non est, ubi pignus pluris non est, quam debitum, & usuræ intermedii temporis, aut si quod excedit dominio restituatur. Uti autem creditor pignus solutione facta debet restituere: ita interea non minorem, quam propriis rebus illi custodiari debet: & ubi pactum antichreticum non accesserit, sitque talis res, quæ usu ateratur, aut si debitoris ullo modo intersit, invito hoc eadem uti non potest. Differt *hypotheca* & *pignote*, quod hoc constituantur rei traditione; hæc autem re non tradita constat nuda assignatione rei in primis immobiliis, ex qua solutione non facta creditor suo credito portari queat.

S. 16. Cæterum quamvis contrahentium sint officia, ex fine & natura horum contractuum liquido adparet.

C A P U T. XVI.

Quibus modis solvantur obligationes, quæ ex pæctis oriuntur.

§. 1. Inter modos solvendi obligationes, ex pæctis oriundas, quibusque adeo officia inde promanantia plane expirant, maxime naturalis est *expletio* aut *solutio ejus, de quo fuit conventum*. Ubi licet regulariter is, qui debet, solvere teneatur: tamen si *præstatio* fiat ab alio nomine ejus, qui obligationem contraxit, hæc dissolvitur; siquidem alias nihil interfit, abs quo *expletio* fiat. Ita tamen ut qui pro altero animo non donandi solvit, ab hoc quod erogavit repetere queat. Solvendum *præterea* ei cui debetur, aut quem hic delegavit, ut ipsius nomine debitum recipiat. Et denique illud ipsum *præstandum*, aut *solvendum*, de quo *conventum* fuit: non aliud ejus loco, integrum non mutatum, non pars duntaxat, non divisum, loco itidem & tempore *convento*. Etsi sæpe humanitas creditoris aut impotentia debitoris subigat terminum solutionis prorogare, aut diffundere, vel etiam aliud pro alio accipere.

§. 2. Tolluntur quoque obligationes *compensatione*, quæ est crediti & debiti inter se *contributio*, seu quando debitor ideo liberatur, quia eidem ipse creditor rem ejusdem generis, & quæ tantidem est, vicissim liquido debet. Cum enim in primis in rebus fungilibus tantundem sit idem; & vero ubi mutuum est debitum, mihi statim tantundem esset reddendum, atque ipse accepi: igitur declinandis inutilibus solutionibus *commodissimum* est utrumque suum retinendo solutione defungi. Patet autem compensari proprie posse res fungibles ejusdem generis, quarum solvendarum tempus *præsens* est, aut *præteritum*: non aliæ res aut *præstationes* diversæ naturæ: nisi forte illæ

illæ utrinque in sui estimationem, seu in pecuniam resolvantur.

§. 3. Tollitur quoque obligatio *condonatione* seu remissione ejus, cui quid debebatur, & cujus intereat obligationem tuisce expletam. Ea solet fieri vel expresse per adhibita signa consensum testantia; puta, data acceptilatione, redditis aut abolitis chirographis: vel tacite, si quis ipse impedit, aut in causa sit, quo minus, quod sibi debetur, possit præstari.

§. 4. Solent quoque solvi obligationes, quæ utriusque partis præstatione constant, re adhuc integræ, *mutuo diffensu*; nisi leges positivæ id prohibuerint. Ubi autem ab altera parte jam quid sit præstitum, accedat oportet vel hujus condonatio, vel ut alia ratio ne id sarciat.

§. 5. Præterea non tam solvit, quam *abrumptatur* obligatio alterius partis *perfidia*. Quando enim unus non præstat, de quo est conventum, neque alter tenet præstare, quod intuitu istius præstationis recepit. Nam capita præstandorum in pactis præiora posterioribus insunt per modum conditionis, quasi ita dictum foret; præstabo, si tu præstiteris prius.

§. 6. Expirant quoque obligationes, quando *statum*, in quo eadem unice fundabantur, *mutaverit* vel ille, qui præstare, vel is, cui præstari debebat.

§. 7. *Ipsa tempore* expirant obligationes, quæcum duratio à *puncto* aliquo temporis suspensa fuit; nisi expressa aut tacita partium conventione illa prorogata fuerit. Necessum est tamen, ut intra illud tempus facultas exigendi obligationem extiterit.

§. 8. *Morte* denique solvuntur obligationes in persona alicujus radicatae, subiecto quippe sublatu accidentia quoque extingui necessum est. Sæpe tamen in superstitiis defunctorum obligatio continuatur. Idque vel quia superstes ex officio pietatis, aut

aut alias ab rationes defuncti obligationes explendas in se suscepit; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum, quæ cum isto onere in hæredem transierunt.

§. 9. Per delegationem substituit quis creditori suo consentienti debitorem suum, ut hic loco ipsius debitum suum exsolvat. Ubi creditoris quidem consensus requiritur, non autem tertii ictius debitoris, quem etiam ignarum & invitum alteri volenti delegare possum. Nam nihil interest, utri quis solvat: multum autem, à quo quis debitum exigat.

C A P U T XVII.

De Interpretatione.

§. 1. Ita quidem est, ut neque in illis, quæ im-
perio injunguntur, quis ulterius obligetur;
quam hic voluit; neque ad quæ quis ulterius ad-
stringit, ulterius teneatur quam ipse voluit. Quia
tamen de voluntate hominis alter homo judicare non
potest, nisi ex actibus & signis in sensu incurrenti-
bus; inde demum *in id quilibet obligari in foro hu-
mano censetur, quod res signorum interpretatio sug-
gerit.* Unde tam ad leges quam ad pacta rite in-
telligenda, & exinde officio explendo plurimum pro-
dest *regularis bonæ interpretationis circa verba potis-
simum, tanquam communissimum signum, con-
stitui.*

§. 2. De *verbis popularibus* hæc est regula: ver-
ba regulariter intelligenda sunt in proprio suo & fa-
moso significatu, quem ipsis imposuit non tam pro-
prietas aut analogia grammatica aut derivationis con-
formitas, quam popularis usus; quem penes arbitrium
est, & jus, & norma loquendi.

§. 3. *Vocabula artium explicanda* sunt secundum
definitiones prudentum cujusque artis. *Quod si vo-
cabula*

cabula artium à diversis diversimode definiantur, ad lites præscindendas facit, popularibus verbis exprimere, quid per eam vocem intelligamus.

§. 4. *Conjectaris* autem ad eruendum genuinum sensum opus est, si vel verba simplicia, aut verborum complexio sint *ambigua*; aut si partes quædam orationis sibi invicem *videntur repugnare*, ut tamen dextra explicazione adhibita conciliari invicem possint. Nam ubi certa & manifesta est repugnantia, posterius derogabit prioribus.

§. 5. *Conjecturæ voluntatis*, rectique sensus in sermone ambiguo aut intricato petuntur potissimum *ex substrata materia*, *ex effectu*, & *conjunctionis*. Circa materiam hæc est regula: verba regulariter sunt intelligenda secundum substratam materiam. Nam semper illi, qui locutus est, materia, de qua sermo institutus est, ob oculos versari præsumitur; ideoque semper ad eandem sententia verborum attemperanda.

§. 6. *De effectu & consequentibus* hæc est regula: Ubi verba crude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum possit se effici tractura, à receptione sensu paulisper deflectendum, quatenus nullitatis aut absurditatis vitandæ necessitas requirit.

§. 7. *Ex conjunctionis* validissimæ sumuntur conjecturæ; quia regulariter quilibet sibi constare præsumitur. *Coniuncta* sunt vel *loco*, vel *tantum origine*. *De prioribus* hæc est regula: si sensus in ejusdem sermonis loco aliquo plane & perspicue sit expressus, obscuriores locutiones ex illis planis sive interpretandæ. Cui vicina est altera: In omni sermone interpretando accurate ad antecedentia & consequentia est attendendum, quibus interjecta attemperari & respondere præsumuntur. *De posterioribus* autem ista habent regula: Unius & ejusdem hominis obscurum dictum interpretandum est ex ipsius dictis clarioribus, licet alio tempore & loco pro-

prolatis; nisi manifeste adpareat, ipsum sententiam mutasse.

§. 8. Plurimum quoque prodest ad verum sensum investigandum, in legibus comprimis, inspicere *rationem legis*, seu causam & respectum illum, qui ad legem ferendam latorem moverit: in primis ubi constat, unicam eam: legis rationem fuisse. De qua haec regula est: Illa interpretatio legis est sequenda, quae rationi legis congruit; & contra rejicenda, quae ab eadem discrepat. Item, cessante ratione legis unica & adaequata, cessat ipsa lex. Verum ubi plures ejusdem legis fuerint rationes, non statim una cessante tota lex cessat; cum reliquae rationes ad ejus vim sustinendam sufficere possint. Saeppe quoque sola voluntas legislatoris sufficit, ut ut ratio legis lateat.

§. 9. Observandum præterea est, multa vocabula habere plures una *significationes*, alteram *laxiorem*, alteram *strictiorem*. Sed & aliam *materiam* esse *favorabilem*, aliam *odiosam*, aliam *mixtam*. *Favorabile* est, quod utriusque partis æqualem facit conditionem, quod communem utilitatem spectat, quod actus quoilibet conservat, quod pacem promovet, &c. *Odiosum* est, quod unam duntaxat partem, aut unam magis quam alteram gravat, quod poenam in se continet, quod actum reddit irritum aut priora immutat, quod bellum promovet. *Mixta* est, v. g. si quod priora quidem immutet, sed pacis tamen causa. De istis haec est regula: *Favorabilia latius, odiosa strictius interpretanda*.

§. 10. Dantur quoque conjecturæ aliunde quam ex verbis ortæ, quæ efficiunt, ut *interpretatio quandoque sit extendenda, quandoque coarctanda*. Et si facilius denunt rationes, quæ suadeant *interpretationem coarctari*, quam extendi. Potest igitur lex ad casum, qui in lege non exprimitur, extendi, si constet, rationem, quæ in illum casum quadrat, unicam fuisse, quæ legislatorem moverit, eamque ab ipso considerando.

siderata, si sive in sua generalitate, & ut æquipollentes quoque casus complectentur. Sed & extendi lex debet ad illos casus, qui in fraudem legis ab hominibus prave soleribus inveniuntur.

§. 11. Ut autem verba generaliter posita restrin-
gantur, contingit aut ex defectu voluntatis originario,
aut ex casus emergentis cum voluntate repugnantia.
Quod aliquis ab inicio quid noluisse præsumatur,
intelligitur 1. ex absurdo, quod alias inde sequere-
tur; id quod nemo sanus voluisse judicatur. Inde
verba generalia sunt restringenda, in quantum alias
absurditas inde erat emersa. 2. Ex defectu ratio-
nis, quæ unice ipsius voluntatem movit. Inde sub
generali locutione non comprehenduntur casus, in
quos ratio legis unica & adæquata non quadrat.
3. ex defectu materiæ, de qua semper is, qui loqui-
tur, cogitasse censetur. Inde & ad eandem verba ge-
neralia semper sunt attemperanda.

§. 12. Quod autem casus, qui postea emergit,
cum voluntate ejus, qui aliquid constituit, pugnet;
id deprehenditur vel ex naturali ratione, vel ex ali-
quo signo voluntatis. Prius contingit, si ab æquitate
foret discedendum, nisi certi casus ab generali lege
eximerentur. Est quippe æquitas correctio ejus, in
quo lex deficit ob universalitatem. Quia enim non
omnes casus prævideri, nec ob infinitam varietatem
exprimi possunt; ideo quando generalia verba ad spe-
ciales casus sunt adplicanda, eximendi sunt illi casus,
quos exempturus fuerat ipse legislator, si super tali ca-
su consultus fuisset. Ad isthanc tamen æquitatem de-
currere non licet, nisi sufficientia indicia subigant.
Inter quæ certissimum est, si adpareat, violatam iri
legem naturalem, ubi pressæ quis literam legis hu-
manæ sequi velit. Proximum ab hoc, si non qui-
dem illicitum sit verba legis sequi: sed tamen rem
humaniter æstimant id nimis videatur grave & intolera-
bile, sive in universum omnibus hominibus, sive certis
personis; aut si finis tanti non videatur, qui tam care sit
redimendus.

§. 13. Denique & ab universalis locutione facienda est exceptio, si verba alio loco posita cum præsenti lege aut pacto non quidem directe pugnant; sed propter certam temporis circumstantiam heic & nunc simul observari nequeunt. Heic igitur certæ sunt observandæ regulæ, ut intelligi possit, quænam lex in eo casu, ubi utriusque simul satisfieri nequit, præferri debet. 1. Id quod permittitur tantum, cedit ei, quod jubetur. 2. Quod faciendum est certo tempore, præfertur ei, quod quovis tempore fieri potest. 3. Affirmativum præceptum cedit negativo; seu quando præcepto affirmativo satisfieri nequit, nisi violato præcepto negativo, istius impletio erit in præsens omittenda. 4. Inter conventiones, legesque cætera æquales, peculiaris præfertur generali. 5. Inter duas præstationes, certo temporis articulo invicem collisas, quarum una causas magis honestas aut utiles, quam altera habet, hanc isti cedere par fuerit. 6. Injuratum pactum cedit jurato, quando utriusque simul satisfieri nequit. 7. Obligationi perfectæ cedit imperfecta. 8. Lex beneficentia, cæteris partibus, cedit legi gratitudinis.

Samuelis Pufendorfii,
 DE OFFICIO
 HOMINIS & CIVIS.
 LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De Statu Hominum Naturali.

§. 1. **P**roximum est, ut inquiramus de illis officiis, quæ homini obeunda iacumbunt *ex diverso statu*, in quo in vita communi degere deprehenditur. Vocamus autem statum in genere illam conditionem, in qua homines constituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundum. Quem etiam peculiaria fere jura comitantur.

§. 2. Status hominum est vel *naturalis*, vel *adventitius*. *Naturalis* triplici modo considerari, solo prælucente rationis lumine, potest, vel in ordine ad *Deum Creatorem*, vel in ordine *singulorum hominum* ad *seipso*, vel in ordine ad *alios homines*.

§. 3. Priori modo consideratus *naturalis* status hominis est illa conditio, in qua à *Creatore* est constitutus, dum eximium præ cæteris animal eundem esse voluit. Ex quo statu fluit, quod homo debeat autorem sui agnoscere, - colere, & ipsius opera admirari; ac diversa plane ratione à brutis vitam suam

am exigere. Inde & ei statui *opponitur vita & conditio
brutorum.*

S. 4. *Altero modo statum hominis naturalem considerare possumus, si animo fingamus, qualis ejusdem conditio futura esset, si quilibet sibi soli relietus foret sine ullo adminiculo ab aliis hominibus accedente, & quidem posita illa naturæ humanæ conditione, qualis jam deprehenditur. Quæ sane miseror quam cujusvis belluæ videtur futura fuisse, si expendatur, quanta cum debilitate in hunc mundum jam egrediatur homo, periturus statim sine aliorum auxilio: & quam rudem sit vitam idem exacturus, si nihil aliud cuique adesset, quam quod propriis viribus ingenioque debeat. Quin potius quod ex tanta imbecillitate adolescere posuimus, quod infinitis jam commoditatibus fruamur, quod animum corpusque in nostrum & aliorum usum excoluimus, id omne ab auxilio aliorum hominum provenit. Et in hoc sensu status naturalis *opponitur vita per industria hominum exulta.**

S. 5. *Tertio modo statum hominis naturalem consideramus, prout intelliguntur homines sese invicem habere ex nuda illa & communi cognatione, quæ ex similitudine naturæ resultat ante pactum aliquod aut factum humanum, quo peculiariter unus alteri redditus fuit obstrictus. Quo sensu in statu naturali invicem vivere dicuntur, qui neque communem habent dominum, & quorum unus alteri non est subjectus, quique inter se neque beneficio neque injuria sunt cogniti. Quo sensu status naturalis *opponitur statui civili.**

S. 6. Hujus porro naturalis status indoles considerari potest vel prout *per fictionem* representatur, vel prout *revera* existit. Prius fit, si vel concipiamus ab initio aliquam multitudinem hominum sicut extitisse sine ulla unius ab altero dependentia; ut de Cadmæis fratribus in fabulis est: vel si fingamus, totum genus humanum jam ita dissolutum esse, ut quilibet seipsum seorsim gubernaret, & nemo ulli

alio esset vinculo conjunctus, quam similitudine naturæ. Sed status naturalis, qui revera existit, id habet, ut quis cum aliquibus hominibus peculiari societate jungatur; cum reliquis autem omnibus nihil praeter speciem humanam obtineat commune, nec alio nomine quidquam ipsis debeat. Qualis status jam inter diversas civitates ac cives diversarum rerum publicarum existit, & quondam inter patresfamilias segreges obtinebat.

S. 7. Manifestum quippe est universum genus humanum nunquam simul & semel in statu naturali extitisse. Qui enim ex protoplastis geniti erant, ex quibus quidquid est mortalium originem dicit, prout divinæ tradunt scripturæ, eidem potestati patriæ subjecti erant. Neque tamen eo minus postea status hicce naturalis inter quosdam homines emersit. Nam primi mortalium, ut orbem adhuc vastum impletarent, & laxiorem sibi suisque pecoribus habitationem quærerent, relictis laribus paternis in diversa discesserunt, suamque sibi fere singuli mares familiam constituerunt. Inter quorum posteros itidem sese dispergentes, peculiare cognationis vinculum, & ortus inde affectus, paulatim exolevit, & commune tantum illud, ex similitudine naturæ resultans, remansit. Donec postea, cum genus humanum insigniter fuisset multiplicatum, deprehensis vitæ segregis incommodis, paulatim proximi quique cohabitantes in civitates coivere, minores primo, dein majores, ex pluribus minoribus ultro aut per vim coalitis. Quas inter civitates utpote nullo alio, quam communis humanitatis vinculo junctas, status naturalis utique existit.

S. 8. Eorum autem, qui in statu naturali vivunt, hoc est præcipuum *jus*, quod nemini praeterquam Deo sint subjecti atque obnoxii. Quo respectu etiam ille status nomine *libertatis naturalis* venit; per quam quilibet citra antegressum factum humanum sui juris potestatisque, ac nullius hominis imperio subjectus esse intelligitur. Quo ipso & jam quivis

cuivis

cuivis alteri, cui neque ipse subjectus est, neque eundem sibi subjectum habet, *æqualis* censetur. Cum porro homini lumen rationis sit insitum, quo præludente actiones suas temperare possit; consequitur, quemlibet, qui in naturali libertate vivit, in regundis suis actionibus à nullo mortalium dependere; sed ex proprio judicio atque arbitrio omnia, quæ sanæ rationi congruunt, agendi habere potestatem. Et cum homo ob communem inclinationem omnibus animalibus insitam non possit non ad conservationem sui corporis vitæque nec non ad dispellenda ea, quæ eandem destruere videntur, omnibus modis incumbere, mediaque ad eum finem adhibere; & vero in statu naturali nemo habeat alterum hominem superiorem, cui voluntatem judiciumque suum submiserit, inde in eo statu quilibet ex proprio judicio definit de aptitudine mediorum, an ad conservationem sui conducant, nec ne. Nam si vel maxime alterius consilium audiat, penes ipsum tamen est, an velit alienum consilium probare vel non. Ut tamen isthæc propria sui gubernatio recte sese habeat, requiritur, ut ea juxta dictamen rectæ rationis, legemque naturalem suscipiatur.

§. 9. Status naturalis, utut libertatis nomine, & immunitatis ab omni subjectione insigniter blandiatur; idem tamen antequam ab hominibus in civitates fuerit concessum, plurima habet adjuncta *incommoda*; sive fingamus omnes & singulos in eo existere, sive consideremus conditionem patrumfamilias segregum. Nam si animo concipias hominem etiam adulta ætate in hoc mundo destitutum solum, & sine omnibus commodis & adminiculis, quibus vitam cultiorem & molliorem reddidit solertia hominum; videbis animal nudum, mutum, inops, famem radicibus & herbis, sicuti obvia aqua, injurias aeris anterius utcumque dispellens, feris bestiis expositum, & ad cuiusvis occursum pavidum. Paulo cultior vita potuit esse inter eos, qui in familiis segregibus degabant. Sed quæ tamen cum vita civili nullo moda

comparari poterat, non tam ob indigentiam, quam inter coercitas cupiditates familia sic satis videtur posse dispellere, quam quod securitati parum ibi sic consultum. Et ut in pauca rem conferamus, in statu naturali quisque propriis tantum viribus protegitur; in civitate omnium: ibi fuitus ab industria sua nemini certus; heic omnibus: ibi imperium affectum, bellum, metus, paupertas, foeditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas: heic imperium rationis, pax, securitas, divitiae, ornatus, societas, elegantia, scientiae, benevolentia.

§. 10. In statu porro naturali, si vel quis alteri ultrro non præsteret, quæ ex pacto debet, aut si injuriam intulit, aut si alias controversiæ quid oriatur; nemo est, qui pro imperio alteum ad præstandum debitum, reparandamve injuriam adigere, litemque decidere possit; uti in civitatibus, ubi judicis communis auxilium implorare datur. Quia tamen non ob quanvis causam natura in bellum ruere permittit, etiam ubi quis de justitia suæ causæ ampliter sit persuasus: igitur prius tentandum, num moliori via res possit componi, disceptatione scilicet partium amica, & puro (non conditionato) compromisso, seu provocatione ad arbitros. Qui arbitri æquos se se utrique parti gere debent, & in ferenda sententia nihil odio aut gratiæ dare, sed unice merita causæ respicere. Quam ob rationem etiam non sollet quis capi arbiter in ea causa, in qua ipsi commodi, vel gloriæ peculiari spes major adparet ex victoria unius partis, quam alterius; adeoque ubi ipsius interest alterum quocunque modo causam obtinere. Hinc & nullum pactum aut promissum intercedere debet inter arbitrum & partes, cuius vi pronunciare in gratiam alterius teneatur. Quod si arbiter neque ex communi partium confessione, neque ex certis instrumentis aut indubiis rationibus & signis quid in facto sit cognoscere valeat, ex effatis *testium* id erit cognoscendum. Quos licet ad verum dicendum lex naturalis, & plerunque jura-
menti

menti religio adstringat: tutissimum tamen fuerit tales non admittere, qui erga alterutram partem ita sunt affecti, ut conscientiae ipsorum cum gratia, odio, vindictae libidine, alioque violento animi motu, aut etiam arctiore quadam necessitudine sic velut luctandum: quibus superandis non omnibus sat constantiae est. Aliquando etiam per communum amicorum interpositionem lites tolluntur; quod merito inter sanctissima officia habetur. Ceterum in hoc statu executionem, ubi ultero ab altero non praestatur, quod debetur sibi quisque facit.

§. 11. Quanquam autem natura, ipsa inter homines aliquam cognitionem esse voluerit, cuius nefas sit alteri homini nocere, & potius fas sit cuiusvis aliorum commodis sese dispensare: tamen inter eos, qui in naturali libertate invicem vivunt, haec cognatio sat debiles fere exserit vires, ita ut quivis homo, qui non est noster civis, seu quicum in statu naturali vivimus, non quidem pro holte, sed tamen pro amico parum firmo sit habendus. Cujus rei ratio est, quod homines non solum sibi invicem maxime possint, sed & variis de causis saepissime velint nocere. Alios quippe pravitas ingenii, aut dominandi & superflua habendi libido ad laedendos alios incitat; alii modesto licet ingenio, studio se conservandi, & ne ab aliis præveniantur, in arma ruunt. Multos ejusdem rei desiderium, ingeniorum contentio committit. Iude in isto statu tantum non perpetuae vigeni suspiciones, dissidentia, studium aliorum vires subruendi, libido alios præveniendi, aut ex aliorum ruina vires suas augendi. Ergo uti probi est hominis rebus suis contentum alios non lacefere, nec aliena adpetere: ita cauti est, suæque salutis amantis ita omnes homines amicos credere, ut tamen iidem mox hostes fieri queant: ita pacem cum omnibus habere, quasi quæ mox bella mutari possit. Qua de causa & felix habetur respubl. quæ etiam in pace de bello cogitat.

CAPUT II.

De Officiis Conjugalibus.

INTER *status adventitios*, seu in quibus homo facto aliquo humano antecedente constituitur, primo loco venit *matrimonium*. Quod ipsum etiam est primum velut specimen *vitæ socialis*, simulque generis *humani* *seminarium*.

S. 2. Circa hoc initio constat, ardente illam sexuum inter se proclivitatem à sapientissimo Creatore institutam non ad inanem voluptatem satiandam; quippe quæ unice spectata summam fœditatem & confusionem in genere humano excitatura erat: sed tum ut eo jucundior inter conjuges esset conversatio, tum ut eo lubentius homines propagationi sibolis operam darent, ac molestias tollerarent, quæ istius susceptionem atque educationem comitantur. Ex quo consequitur, naturali legi repugnare omnem usum membrorum genitalium, qui ab hisce finibus abit. Quo nomine etiam vetita libido in diversam speciem, aut eundem sexum ruerens; quævis fœdæ pollutiones, & denique omnis commixtio sive mutuo consensu suscepta, sive invitæ fœminæ intentata extra matrimonium.

S. 3. *Obligatio ad contrahendum matrimonium* considerari potest vel in respectu ad totum genus humanum, vel in respectu ad singulos. Illa in eo consistit, quod propagatio speciei humanæ hautquidquam sit instituenda per vagos & solutos concubitus; sed utique legibus connubialibus circumscribenda, adeoque per matrimonium duntaxat exercenda. Citra hoc enim decora & bene disposita inter homines societas, vitæque civilis cultus intelligi nequit. Singuli autem ad matrimonium ineundum tenentur, quando comoda se se ejus occasio offert: quam tamen non sola ætas generandique facultas absolvit; sed

sed ut copia quoque sit decentis conditionis, nec non facultas alendi uxorem & prolem nascituram: ac ut mas quoque sit idoneus ad gerendam personam patrisfamilias. Nisi tamen aliquis compositus sit ad exigendum castum cælibatum, sentiatque plus se utilitatis posse procurare humano generi, aut civitati cælibem, quam uxoratum; præsertim ubi nulla prolis penuria sit metuenda.

§. 4. Inter eos, qui matrimonium inituri sunt, intervenire solet & debet *pactum*, quod ubi *regularre* & *perfectum* fuerit, hisce capitibus absolvitur. *Primo*, quia vir, abs quo ut contractus incipiat utriusque sexus indoli magis congruit, propriam utique sibi sobolem intendit querere, non supposititiam aut adulterinam; igitur fidem dare viro debet *semina*, quod nemini præterquam ipsi corporis sui usuram velit concedere. Quod itidem *et marito semina vicissim* solet stipulari. *Deinde* cum nihil magis ab indole *vitæ socialis* & *civilis* abhorreat, quam *vita vaga ac desultoria*, incerto lare, nullæ fortunarum sede; cumque *communis* sobolis *educatione* *commodissime* instituatur *conjunctis* utriusque parentis operis: ac *cohabitatio continua plurimum* contineat *jucunditatis* inter conjuges bene *compositos*, per quam etiam marito certius de *castitate* *uxoris* constare potest: igitur in id quoque fidem marito dat *uxor*, quod *viro continuo coabitare*, adeoque in *arctissimam* *vitæ societatem*, eandemque *familiani* cum ipso coalescere velit. Cui ipsi & mutua *promissio* de tali *invicem conversatione*, quam indoles ejus *societatis* requirit, inesse intelligitur. *Quia autem* non solum naturali utr *usque sexus* *conditioni* maxime congruit, ut in matrimonio vii *conditio* sit potior, sed & *maritus* *familia*; à se utique *constitutæ*, *caput* sit; *consequitur*, ut *uxor* in *negotiis* *matrimonium* ac *familiam* *concernentibus* *directioni* *mariti* sit *obnoxia*. *Inde* & *mariti* est de *domicilio* *constituere*; nec *uxor* isto *invito* *peregre* *abire* aut *secubare* potest. *Tale tamen imperium*, *quod*

quod jus vitæ & necis gravemque coërcitionem, nec non plenam potestatem circa quævis bona uxoris disponendi comprehendat, ad essentiam matrimonii necessarium nona videtur: sed istud ex peculiaribus pæctis inter conjuges, aut ex legibus civilibus alicubi constituitur.

§. 5. Porro uti illud manifeste legi naturali repugnat, *unam mulierem pluribus viris simul cohabitare*: ita ut *unus simul duas pluresve uxores habeat*, apud plurimas gentes, & in ipso quondam Judaico populo receptum. Nihilominus si vel maxime à primæva matrimonii institutione in divinis literis tradita abstrahamus; ex ipsa tamen recta ratione constat, longe decentius juxta atque utilius esse unum una esse contentum. Id quod & usus omnium quas novimus gentium Christianarum à tot seculis comprobavit.

§. 6. Nec minus natura tam arctæ conjunctionis ostendit, *matrimonium debere esse perpetuum*, & non nisi alterutrius conjugum morte finiendum: nisi principialis pacti matrimonialis capita fuerint violata per adulterium, & malitiosam desertionem. Ob mores autem male compositos, & qui cum malitiosa desertione eundem non producunt effectum, separatio duntaxat quod thorum & mensam inter Christianos recepta est, sine permissione ad secunda vota transundi. Cujus inter alias etiam hæc ratio est, ne facultas divortii contumaciam morum alat; sed potius alterius conditionis desperatio ad commoditatem morum, mutuamque tolerantiam conjuges incitet. Cæterum ob violata pacti matrimonialis capita pars læsa tantum vinculo exsolvitur; quod in altero continuatur, siquidem pars læsa velit, & cum altero in gratiam redire dignetur.

§. 7. Contrahere licite matrimonium, ubi lex civilis non obstat, potest quilibet cum qualibet, si ætas corporisque constitutio matrimonio habilis adsit; nisi impedimentum aliquod morale obstat. Moraliter impe-

impeditur aliam conjugem adsciscere, qui, quæve alteri
jam conjugi junctus, junctio esse est.

§. 8. Sed & pro morali legitimarum nuptiarum
impedimento habetur *arcta nimis sanguinis aut affinitatis conjunctio*. Quo nomine etiam naturali lege nefariæ judicantur nuptiæ inter adscentes & descendentes in infinitum. Reliquæ autem nuptiæ in limite transverso, puta cum amita & materterta, cum sorore, item in affinitate cum noverca, socru, privigna, non solum lex divina, sed & cultarum leges gentium, & Christianorum consensus detestatur. Quin & multorum populorum leges civiles remotiores quosdam gradus prohibuerunt, ad objiciendam velut sepem prius dictis gradibus sanctioribus, ne ad h̄bs temerandos ita facile rueretur.

§. 9. Cæterum uti aliis contractibus atque negotiis certa quedam requisita fuerunt addere leges civiles, quæ si observata non fuerint, in foro civili pro validis non habentur: ita & circa matrimonium contingit, dum alicubi per leges civiles honestatis & boni ordinis causa *solemnia* quedam requiruntur. Quæ licet extra jus naturale sint; circa illa tamen, qui legibus civilibus subjiciuntur, legitimum matrimonium non contrahent; aut saltem ejusmodi conjunctio effectus justi matrimonii in civitate non habebit.

§. 10. *Officium mariti* est uxorem diligere, nutritre, regere, atque defendere: *uxoris* maritum amare, honorare, adjutorio esse ei non solum in generanda & educanda sobole, sed & in parte curarum domesticarum capessenda. *Vtrinque* autem in doles tam arcta conjunctionis requirit, ut conjuges tam prosperæ quam adversæ fortunæ sint socii, & si qua alterutri calamitas obtingat, ab altero sublevetur; nec minus ut prudenter mores ad concordiam invicem tolerandam attemperent; qua tamen in parte concedere magis uxoris est.

CAPUT III

De Officiis Parentum & liberorum.

§. 1. Ex matrimonio provenit proles in quam constituta est *potestas patria*, antiquissimum juxta ac sanctissimum genus imperii, quo parentum iussa venerari eorundemque præ se eminentiam agnoscere liberi tenentur.

§. 2. Oritur imperium parentum in liberos duplice potissimum de *causa*: primo quia ipsa lex naturalis, dum sociabilem esse hominem jussit, parentibus curam liberorum injunxit; quæ ut eo minus negligeretur, tenerimum simul affectum in prolem natura iisdem implantavit. Iti curæ exercendæ requiritur potestas liberorum actiones dirigendi ad ipsorum salutem, quam ipsi propter judicium defectum nondum intelligunt. Deinde id imperium tacito quoque *consensu prolis* nititur. Nam recte presumitur, si infans eo, quo sublatus est, tempore usum rationis habuisset, ac perspexisset, vitam se citra parentum curam ac junctum ipsi imperium servare non posse, libenter illam in id consensuram, commodamque sibi educationem ab iisdem vicissim fuisse stipulaturam. *Actu* autem parentibus imperium in prolem constituitur, quando illam tollunt, nutriuntque & in commodum humanæ societatis membrum pro virili formandam suscipiunt.

§. 3. Cum autem ad generationem sibolis *non mater minus, quam pater concurrat, adeoque physice proles utrique sit communis, disquirendum: utrius jus in prolem sit potius.* Super qua re distincte pronunciandum. Si enim *extra matrimonium* proles sit generata, illa primo matris erit, quia pater hic nisi indicio matris cognosci nequit. Inter eos quoque, qui in libertate naturali & supra leges civiles degunt, pacto conveniri potest, ut non pater, sed matris jus potius sit. *Sed in civitatibus, utique*

utique per mares constitutis, cum regulariter contractus matrimonii à mare incipiat, & is caput familiæ sit, potius erit jus patris: sic ut licet prole matri utique reverentiam, gratumque animum debeat, jussis tamen matris non obligetur, quæ quidem non iniquis patris præceptis repugnant. Defuncto tamen patre jus ipsius in prolem, saltem nondum ad ultam, matri videtur accrescere; & hac ad secundas nuptias transeunte, *vitrice*, siquidem ipse in fidem & curam naturalis parentis succedat. Et qui desertum, aut orbatum parentibus liberaliter educandum suscipit, jure suo ab eo filialem observantiam exigere potest.

§. 4. Ut autem accurate intelligatur, quanta parentum sit in liberos potestas, distinguendum est tum inter patresfamilias segreges, & qui in civitatem subierrunt; tum inter potestatem, quam habet genitor ut talis & quam habet, ut est caput sue familie. Patri ut tali cum sit à natura injunctum, ut liberos bene educet, quo in commoda humanæ societatis membra evadant, quoisque ipsi fibi prospicere queant: iude tanta eidem in liberos potestas concessa intelligitur, quanta ad hunc finem sufficit. Quæ hautquaquam eousque se extendit, ut parentes prolem intra materna vifera latenter elidere, aut editam abjicere, necareque possint. Nam excitatur quidem ex substantia parentum soboles; ut tamen in æqualem conditionem humanam cum illis locetur, & injuriæ etiam ab ipsis parentibus capax sit. Neque etiam hæc potestas ad jus vitæ & necis ex occasione delicti exercendum videtur porrigi, sed ad modicam duat taxat castigationem; quippe quæ versatur circa æatem teneram, in quam tam atrocia delicta, quæ morte sint expianda, vix cadunt. Sed si tamen ultra spem emendationis omnem disciplinam pertinaciter adspernetur puer, poterit domo patria ejici, atque abdicari.

§. 5. Isthæc porro potestas, ita preesse accepta, considerari potest *juxta diversitatem etatis in liberis.*

Nam

Nam in *prima aetate*, ubi immaturus adhuc rationis usus est, omnes liberorum actiones directioni parentum subjacent. Quo tempore, si quid bonorum ab aliis in *impubetatem* transferatur, id parens loco filii acceptare, & administrare debet, ut tamen dominum ipsi filio adquiratur: et si ut fructus patri cedant ad plenam usque filii *aetatem aequissimum* sit. Sic & quod ex filii labore lucri aut emolumenti provenit, id merito sibi pater vindicat; cui ex adverso filii nutritio & educatione incumbit.

§. 6. In *adulta aetate*, ubi liberi pleno quidem judicio praediti sunt, pars tamen adhuc familiae paternae existunt, distincte considerari potest potestas quam pater habet *ut genitor*, & quam habet *ut caput familiae*. Illa cum commodam educationem & gubernationem liberorum pro scopo habeat, patet, adultos quoque liberos autoritatem parentum tanquam prudentiorum sequi debere. Et qui vult ex paternis bonis sustentari, ac in ea deinceps succedere necessum est, ut ad familiae paternae rationes sese attemperet; quam moderari utique penes patrem est.

§. 7. Ceterum patres familiae, qui nondum in civitates successerant, in domo sua aliquod instar principum gerebant. Inde & liberi, in eorum familia adhuc haerentes, ipsorum imperium tanquam summum venerari debebant. Verum postea imperium istud familiare, (uti & alia jura,) ad usum & decus civitatum fuit attemperatum; & alicubi multum, alicubi parum de eo patribus fuit relictum. Inde observamus, in quibusdam civitatibus patres jus vitae & necis, ex causa delicti exercendum, in liberos obtinuisse: in aliis id ipsum iis ademtrum, ne forte parentes sua in liberos potestate in fraudem boni publici, aut ad iniquam istorum oppressionem abuterentur; aut ne ob mollitatem paterni affectus dissimularentur vitia, in exitium publicum eruptura, aut ne patri tam tristis sententiae pronunciandae necessitas imponeretur.

§. 8. Sed

§. 8. Sed ubi proles *familia paterna* plane exessit, & vel novam sibi familiam constituit, vel alteri adiungitur; potestas quidem patria solvitur, ut tamen semper pietatis & observantiae debitum maneat; quippe fundatum in meritis parentum quibuscum paria facere liberi nunquam aut ratissime creduntur. Et ista merita non in eo tantum consistunt, quod parentibus liberi vitam debeant, occasionem omnium bonorum; sed & quod laboriosam ac sumtuosam educationem eorum susceperint, qua eos in commoda humanae societatis membra formarunt, ac saepe de mediis vitam commode & copiose exigendi iisdem prospexerunt.

§. 9. Etsi autem parentibus obligatio educandi prolem à natura sit injuncta; id tamen non obstat, quo minus, utilitate prolis aut necessitate id exigente, ejusdem *administratio alteri commendetur*; ita tamen ut inspectionem sibi in istum delegatum parens reservet. Unde & pater non solum præceptoribus idoneis filii informationem recte committit; sed & eundem alteri adoptandum date potest, siquidem exinde in filium aliquod sit emolumenatum redundantium. Et si nulla alia ratio sit prolem alendi, potius quam inopia extinguitur, pater eam oppignorate, aut vendere in tolerabilem servitutem potest. Saltem sub lege retractus, ubi pater ad lauiores fortunam pervenerit, aut quispiam ex cognatis istum redimere velit. Quod si autem parens per inhumanitatem prolem exposuerit & abjecerit, is qui eandem sustulerit atque educaverit, in paternum quoque jus succedet; ita ut iste alumnus filialem observantiam educatori suo debeat.

§. 10. Uti autem pater prolem *familia sua* ejicere non debet, educatione & auxilio istius adhuc indigentem, citra gravissimas causas: ita & proles non nisi cum bona patris venia ex ipsius familia exce-
det. Cæterum cum liberi matrimonii fere contrahendi occasione paternam familiam relinquant; & vero parentum utique interset, cui proles sua jungatur.

tur, & ex quibus nepotes sibi proveniant: inde officium filiale utique requirit, ut *patris consensum heic sequantur liberi*, nec eo invito conjugi socientur. Quod si tamen de facto invitatis parentibus matrimonium contraxerint, & consummaverint liberi, jure quidem naturali id irritum non videtur; præsertim ubi familiam paternam non amplius isti onerare velint, & alias conditio non sit indecora. Inde si alicubi ejusmodi matrimonia habentur irrita, aut illegitima, id ex legibus civilibus est.

§. 11. *Officium parentum* in hoc præcipue consistit, ut liberos commode alant, corpusque & animum per dextram & cordatam educationem ita formant, quo idonea & utilia membra societatis humanæ & civilis fiant, probi, cordati, & bene morati. Item ut eosdem ad idoneum & honestum vitæ genus adplicant, & quantum ratio & occasio fert, fortunam ipsorum fundent & promoveant.

§. 12. *Liberorum contra debitum* est parentes honorare, i. e. reverentiam illis exhibere non externis tantum signis, sed multo magis interna æstimatione, tanquam autoribus vitæ, ac tantorum aliorum beneficiorum, iisdem obedire; pro viribus inservire, in primis senio aut egestate confectis; sine consilio & autoritate eorum nihil magni momenti suscipere; & denique eorum morositatem, aut vitia, si qua inveniuntur, pati- enter ferre.

CAPUT IV.

De Officiis Dominorum & ser- vorum.

§. 1. **P**ostquam genus humanum multiplicari coepisset, atque deprehensum fuisset, quam commode res domesticæ aliorum ministerio curari possent; mature introductum fuit, ut ad operas domesti-

meſticas obeundas in familiam adſcicerentur servi. Quos ab initio ultro ſeſe obtuliffe probabile eſt, inopia adactos, aut propriæ hebetudinis ſenſu; ſtipulatosque ſibi perpetuam alimentorum & aliarum necessitatum præbitionem, in perpetuum hero ſua miniſteria addixiſſe. Dein cum bella paſſim increbeſcerent, apud plurimos populos receptum, ut quibus bello capiſſa vita donata eſſet, ſervitio addicerentur, una cum prole, quæ deinceps ex iſpſis eſſet proventura. Etiſi apud multos populos nulla ejuſmodi ſervitus in uſu, ſed omnia munia domēſtica per mercenarios ad tempus conducoſt expediuntur.

ſ. 2. Prout autem ſunt diversi velut gradus ſervitutis; ita & potestas herorum, & ſervorum conditio variat. Mercenariō temporario dominus conuentam mercedem; iſte huic viciffim conuentam operam debet. Et quia in eo contrac̄tu domini melior eſt conditio, ideo etiam ejuſmodi minister domino proportione dignitatis reverentiam exhibere tenetur; & ubi malitioſe aut negligenter opus fecerit, ejuſdem coercioni eſt obnoxius; quæ tamen ad gravem corporis afflictionem, multo minus ad mortem, propria autoritate ſumendam, procedere nequit.

ſ. 3. Ejuſmodi autem ſervu, qui ſeſe ultro alicui in perpetuum ſervitium addixit, dominus perpetua alimenta, & quæ alia vitæ neceſſaria ſunt; ille huic viciffim perpetuas operas, quacunque dominus præſcripſerit, præſtare debet, & quicquid ex illis provenit, domino fideliter conſignare. In quibus tamen virium & dexteritatis ſervi humaniter rationem habebit dominus, ne vires iſpſius excedentem laborem cum asperitate exigat. Caſtigationi quoque domini iſte ſubeft non ſolum ad expellendam negligentiam in opere exſequendo; ſed & ut iſpſius mores ad decus & tranquillitatem familiæ componantur. Non tamen invitus alteri vendi ealiſ potest; quia ultro hunc & non alium dominum adſcivit; & iſpſius iuſteret, utri ſerviat. Si atrox delictum in alium extra familiam admiferit, in civitatibus poenæ

potestatis civilis subjacet; ubi familia segrex fuerit, expelli inde poterit. Sed ubi delictum in ipsam familiam segregem sit admissum, a domino etiam per extrema coerceri poterit.

§. 4. In istos autem servos, qui bello capti fuerant, a plerisque durius agi coeptum, quod hostilis adhuc irae quid in eos superesset, & quia ipsi extrema nobis nostrisque fortunis intentaverant. Quamprimum tamen inter ejusmodi victorem victumque mutua fides circa consociationem in familiam intercessit, omnis antegressa hostilitas remissa censetur. Et tunc utique injuriam etiam taliter adquisito servo facit dominus, si vel necessaria ad victimum non suppediter, vel citra rationem in eum senviat, multoque magis si citra condignum delictum eundem occidat.

§. 5. Circa illos quoque servos, qui bellica vi in eam conditionem fuerant abstracti, nec non qui pretio emuntur, receptum, ut non secus ac aliæ res nostræ in quemcunque placeret transferri, & ad instar mercium venire possent. Sic ut ipsum *corpus servi domini esse* intelligeretur. Ubi tamen humanitas jubet, ut nunquam *obliviscamur*, servum utique hominem esse; adeoque nequaquam eum ita tractemus velut alias res nostras, quibus pro lubitu uti abutique, easque destruere possimus. Et ubi talem servum alienare placet, neis data opera aut præter meritum addicatur, apud quos inhumana ipsum tractatio est mansura.

§. 6. Denique & id passim receptum, ut quæ ex servis parentibus nascitur *proles*, servilis & ipsa sit conditionis, pertineatque tanquam mancipium ad dominum matris. Id quod isthac argumento defenditur, quod cuius est corpus, ejus quoque par sit fructum esse, qui ex eo corpore provenit. Et quia ista proles nascitura plane non erat, si dominus jure belli in parentem usus fuisset. Et quia parens nihil habet proprii, nulla ratio prolem ejusmodi alendi superest, nisi ex bonis herilibus. Cum igitur dominus

minus alimenta præbeat ejusmodi proli diu ante, quam ipius opera utilis esse queat, & sequentes operæ sui temporis alimenta non multum fere excedant; effugere eidem servitutem invito domino non licet. Manifestum tamen est, cum ejusmodi vernæ nulla sua culpa in servitutem perveniant, nullum esse prætextum, quare isti durius debeant tractari, quam conditio perpetuorum mercenariorum admittit.

CAPUT V.

*De Causa impulsiva constituendæ ci-
vitatis.*

§. 1. **Q**uanquam vix sit jucunditatis quid atque commoditatis, quod per hactenus numerata officia, statusque obtineri non posse videatur; quare tamen mortales non contenti parvis illis, primisque societatibus magnas societas, quæ civitatum nomine veniunt, constituerint, jam investigandum restat. Ex hisce enim fundamentis deducenda est ratio officiorum, quæ statum hominum civilem comitantur.

§. 2. Heic igitur non sufficit dixisse; hominem per naturam ipsam rapi ad societatem civilem, ut citra eam nec possit, nec velit vivere. Sane enim cum aperatum sit, hominem esse tale animal, quod seipsum & suam utilitatem quam maxime amat; necessum est, ut dum ultro societatem civilem affectat, aliquam utilitatem inde sibi proventuram respexerit. Et quamquam extra societatem cum sui similibus homo erat futurus animal longe miserrimum: tamen cum naturalibus desideriis & necessitatibus hominis per prias societas, & per officia ex humanitate, aut patetis præstata abunde potuerit satisfieri; non statim ex

socialitate hominis inferri potest, ejus indolem præcise ad societatem civilem ferri.

S. 2. Id quod planius fiet, si consideremus, quænam *conditio ex constitutis civitatibus* apud homines proveniat: quid requiratur, ut quis *vere dici queat animal politum, i. e. bonus civis*: quid denique *deprehendatur in natura hominis, indoli vitae civilis repugnans.*

S. 4. Qui *civis* fit, libertatis naturalis jacturam facit, ac imperio se subjicit, quod *jus vitae & necis complectitur*; & cuius iussu plurima facienda, abs quibus quis alias abhoriebat; & omittenda, quæ vehementer adpetebat. Pieræque etiam *actiones* ad *bonum societatis* referendæ, quod sæpe à *bono singulorum videtur discrepare*. Atqui ad hoc per *inclinationes* jami *congenitas* fertur homo, ut *nemini subjectus esse*, ut *omnia suo agere arbitrio*, ut *proprio commodo* in *omnibus velificari velit.*

S. 5. *Animal vere politicum, i. e. bonum civem illum dicimus*, qui *jussis imperantium promte paret*, qui ad *bonum publicum omnibus viibus* *connititur*, ac post *illud privatum bonum* *lubenter habet*: imo qui *nihil sibi bonum credit*, nisi *idem bonum quoque sit civitati*; qui denique *adversus* *alios cives commodum* *sese gerit*. Atqui *paucorum ingenia* *ultra ad hunc finem attemperata* *inveniuntur*; *maxima pars* *metu poenæ* *utcumque continetur*; *multi per totam vitam mali cives, & animalia non politica manent.*

S. 6. Denique *nullum homine animal ferocius*, aut *indomitum magis & quod in plura vitia, pacem societatis perturbare apta*, *sit proclive*. Præter desideria enim *cibi, venerisque, quibus bruta quoque solent committi*, *multis homo agitatur vitiis, quæ bruta ignorant*; uti est *superfluarum rerum inflatiabilis cupidus*, & *sævissimum malorum ambitio*. Vivax item *nimis injuriarum memoria, & vindictæ ardor*, *longo post tempore adhuc gliscens*. Nec non *infinita dissimilitudo inclinationum & appetituum, & cuique*

cuique pro studio suo extollendo pervicacia. Accedit, quod eo furore in proprium genus sœvire gaudeat homo, ut maxima pars malorum, quibus humana conditio vivit obnoxia, ab ipso homine profiscatur.

S. 7. Genuina igitur & principalis causa, quare patresfamilias, deserta naturali libertate, ad civitates constituendas descenderint, fuit; ut præsidia sibi circumponerent contra mala, quæ homini ab homine imminent. Nam uti post Deum O. M. homo homini plurimum prodeesse; sic & idem non minus obesse potest. Et recte malitiam hominum, ejusque remedium aestimant, qui in proverbii vicem receperunt: nisi judicia essent unus alterum devoraret. Postquam autem per civitates in talem sunt digesti ordinem homines, ut à mutuis lœsionibus tuti esse possent, ultro deinde consecutum fuit, ut eo uberioris fruerentur commodis; quæ ex hominibus in homines provenire apta sunt; puta, ut moribus à pueri imbuerentur commodioribus, & varias invenirent, atque excolerent artes, quibus vita humana copioſa & commoda fuit reddita.

S. 8. Illustrior adhuc fiet causa constituendæ civitatis, si consideremus, *alia media non fuisse sufficiūra* reprimendæ hominum malitiæ. Quanquam enim *lex naturalis* præcipiat, ut ab omnibus injuriis inferrendis homines sele abstineant: tamen ejus legis reverentia id præstare non potest hominibus ut in libertate naturali satis tuto degere queant. Etsi enim forte dentur homines animo ita modesto, ut ne impunitate quidem data alios violare velint; alii quoque metu proventuri inde mali cupiditates suas ut cunque compescant: magna tamen ex adverso eorum turba datur, quibus omne jus vile est, quotiens spes lucri arriserit, & fiducia propriarum virium, aut solertiæ, quæ repellere aut eludere lœsos se posse sperent. Quos uti nemo non cavere nititur, qui salutem suam amat: ita cautio illa commodius, quam ope civitatum obtineri nequit. Nam

ut ut aliqui mutuo fidem dederint de auxiliis invicem servendis; ni tamen adsit aliquid, quo & iudicia eorum uniantur, & voluntates firmiter adstringantur ad exemplandam fidem, frustra ab iisdem certum auxilium sibi quis promittit.

§. 9. Deaque licet lex naturalis hominibus sat insinuet, non impune laturos, qui alios injuria affecerint: tamen neque *metus divini Numinis*, neque *conscientia mortis* sat validam deprehenduntur vim habere quoramvis hominum malitiae coercendae. Nam apud multos educationis & consuetudinis vitio via rationis velut obsurdescit. Unde sit, ut illi praesentibus tantum immineant, futurorum parum curiosi; ac non nisi iis moveantur, quae in sensu incurruunt. Cum autem vindicta divina lento fere pede soleat incedere; inde pravis mortalium praebetur occasio ad alias causas impiorum mala referendi; praesertim cum saepe videant, improbis affatim adesse, queis vulgus felicitatem metitur. Accedit, quod stimuli conscientiae, quae facinus antecedunt, non ita validi videantur; quam qui idem subsequuntur, quando id, quod factum est, infectum amplius fieri nequit. Enimvero pravis cupidinibus reprimendis praesentaneum, & ad indolem dominum probe attemperatum remedium in civitatibus reperitur.

C A P U T. VI.

De Interna Civitatum structura.

§. 1. Proximum est, ut investigemus, qua ratione civitates sint extructae, earundemque *interna compages* cohæreat. Ubi illud primo manifestum est, adversus mala ab hominum pravitate imminentia singulis hominibus neque locum aliquem, neque arma, neque animantia bruta commodius & efficacius praesidium potuisse suppeditare, quam *alii homi-*

homines, eorum autem vis cum in longe distantia non feratur, necessum erat conjungi, per quos finis iste obtinendus erat.

S. 1. Nec minus constat, ejusmodi securitatem adversus alios homines præstare non posse duorum vel trium confessionem. Quia facile est, ut ad paucos hosce opprimendos tot conspirent, quot certissimam sibi de illis victoriam spondere possint; quibus spes successus & impunitatis fiduciam ad aggredendum est datura. Igitur ad itum finem necessarium est, *insignem hominum multitudinem sese conjungere*; ut paucorum hominum ad hostes accessio non sit ipsis conspicui momenti ad victoriam.

S. 3. Inter multos istos, hoc fine coeuntes, oportet ut sit *consensus circa adhibenda media ad eundem finem idonea*. Nam etiam multi, ni consentiant inter se, sed distracti sententiis in diversa tendant, nihil efficient. Aut licet ad tempus consentiant, impellen-te aliquo affectu: mox tamen, prout mutabilia sunt hominum ingenia & inclinationes, in diversa abibunt. Et quamvis pacto inter se promittant, quod ad defensionem communem vires suas sint applicaturi: tamen ne hoc quidem modo ad diuturnitatem isti multitudini sat cautum erit. Sed oportet, ut quid amplius accedat, ut qui semel ad pacem & mutuum auxilium causa communis boni consenserint, prohibeantur, ne postea, cum bonum suum privatum à publico discrepare visum fuerit, iterum dissentiant.

S. 4. Cæterum in humano ingenio duo potissimum occurruunt *vitia*, quæ impediunt, quo minus multi, sui juris & abs se invicem non dependentes, diu in communem aliquem finem possint conspirare. Unum est *diversitas inclinationum & judicii circa discernendum*, quod ad finem est utilissimum: cui in multis est *conjuncta hebetudo ad dispiciendum*, quæ sententia ex pluribus sit magis proficia, & *pervicacia mordicus defendendi*, quod semel utcunque arriserit. Alterum est *torpor & aversatio ultro faciendi*, quod u-

tile est, ubi desit aliqua necessitas, quæ tergiversantes velint nolint ad officium faciendum subigat. Priori vitio occurritur, unitis in perpetuum voluntatis omnium. Posteriori autem, si constituantur aliqua potestas, quæ præsens & in sensu incurrens malum infligere possit communi utilitati relvantibus.

§. 5. *Uniri multorum hominum voluntates nulla alia ratione possunt, quam si unusquisque suam voluntatem voluntati unius hominis, aut unius consilii subjiciat, ita ut deinceps pro voluntate omnium & singulorum sit habendum, quicquid de rebus ad securitatem communem necessariis ille voluerit.*

§. 6. *Potestas autem talis, quæ omnibus sit metuenda, itidem inter multos homines nulla alia ratione constitui potest, quam si omnes & singuli se se obligaverint, quod eo modo vires suas sint applicatur, sicut ille voluerit, in quem omnes virium suarum directionem resignarunt. Ubi autem & voluntatum & virium unio facta fuerit, tunc demum multitudo hominum in validissimum corpus, civitatem nimirum, animatur.*

§. 7. Porro ut civitas regulari modo coalescat, requiruntur duo pacta, & unum decretum. Primo enim omnium illi multi, qui in libertate naturali constituti intelliguntur, ubi ad civitatem faciendam congregantur, inter se singuli cum singulis pactum ineunt, quod in unum & perpetuum coetum coire velint, suæque salutis ac securitatis rationes communi consilio ac ductu administrare; uno verbo, quod velint concives mutuo fieri. In quod pactum omnes & singuli ut consentiant necessum est; & qui non consenserit, is extra futuram civitatem manet.

§. 8. Post isthac pactum oportet, ut decretum fiat, qualis forma regiminis sit introducenda. De hac enim antequam constitutum sit, nihil constanter poterit expediri, quod ad communem salutem faciat.

§. 9. Post

§. 9. Post decretum circa formam regiminis *altero pacto* opus est, quando constituantur illi vel illi, in quem vel quos regimen nascentis civitatis conferunt: quo quidem pacto hi ad curam communis securitatis & salutis, reliqui ad obsequium his praestandum sese obstringunt; quo ipso etiam omnes suam voluntatem subjiciunt voluntati istius vel istorum, simulque suarum virium usum & applicationem ad communem defensionem eidem vel iisdem deferunt. Atque hoc pactum ubi rite fuerit executioni datum, tunc demum perfecta & regularis civitas inde provenit.

§. 10. Civitas ita constituta ad modum *unius personae* concipitur, unoque *nomine* ab omnibus particularibus hominibus distinguitur, atque dignoscitur; habetque peculiaria *jura*, ac *res proprias*, quae neque singuli, neque multi, neque adeo omnes simul citra eum, qui summum habet imperium, seu cui regimen civitatis commissum, sibi afferere possunt. Unde civitas *definitur*, quod sit persona moralis composita, cuius voluntas ex plurimum pactis implicita & unita, pro voluntate omnium habetur, ut singulorum viribus & facultatibus ad pacem & securitatem communem uti possit.

§. 11. Exserit autem sese *voluntas civitatis*, tanquam principium actionum publicarum, vel *per unum hominem*, vel *per unum concilium*, prout in illum aut hoc summa rerum fuit collata. Ubi penes unum hominem est regimen civitatis, civitas velle intelligitur, quodcumque isti homini, (cui sanam rationem constare presupponitur,) placuerit, & quidem circa negotia, quae ad finem civitatum spectant.

§. 12. Verum ubi regimen civitatis collatum est in concilium, ex pluribus hominibus constans, quorum quisque suam retinet voluntatem naturalem; regulariter illud habetur pro voluntate civitatis, in quod consenserit *major pars* hominum, ex quibus concilium componitur; nisi expresse statutum sit, quora pars concilii consentiens requiratur ad representandam volun-

voluntatem universitatis. Ubi autem duæ sententiæ discrepantes pares sint, nihil agetur, sed res in priori statu manebit. Inter plures sententias discrepantes illa prævalebit, quæ singulis dissentientibus major est; modo in ea tot conspirent, quot alias voluntatem universitatis per sanctiones publicas repræsentare possunt.

§. 13. Civitate ita constituta, ille, in quem imperium est collatum, prout est vel unus homo, vel unum concilium paucorum aut universorum, *monarcha senatus*, aut *populus liber* dicitur; reliqui subditi audiunt, aut *cives*, vocabulo hoc *latius* accepto. Et si pressius illi quibusdam duntaxat cives soleant dici, quorum coitione & consensu primo civitas coaluit, aut qui in horum locum successerunt; nempe patres-familias. Sunt porro *cives* vel *originarii* vel *adsciti*. Illi sunt, qui vel initio civitati nascenti interfuerunt, vel qui ex hisce sunt geniti; quos etiam *indigenas* adpellari mos est. Hi autem sunt qui civitati jam constitutæ extrinsecus accedunt eo fine, ut fortunarum ibi sedem figant. Nam qui tantum ad tempus commorandi causa in civitate versantur, et si tantisper ipsius imperio subjiciantur; cives tamen non habentur sed peregrini, aut inquilini vocantur.

§. 14. Ista tamen, quæ super origine civitatum tradita sunt, non obstant, quo minus *imperium civile* a Deo esse recte dicatur. Cum enim idem legem naturalem ab omnibus hominibus exerceri velit; & vero post multiplicatum genus humanum tam horrida vita inter homines proventura fuerit, ut legi naturali vix ullus relinqueretur locus; cuius tamen exercitium per institutas civitates egregie promovetur; ergo, (cum qui jubet finem, jubere etiam censetur media ad finem necessaria,) Deus quoque mediante dictamine rationis antecedenter præcepisse humano generi multiplicato intelligitur, ut civitates, quæ summo imperio velut animantur, constituerentur. Quarum ordinem quoque in divinis literis expresse

presso adprobat, ejusque sanctimoniam peculiaribus legibus sancit, sibique illud peculiariter curæ esse testatur.

C A P U T VII.

De Partibus summi Imperii.

§. 1. **Q**uae partes sint summi imperii, & quibus modis ejusdem sese vis in civitatibus exserat, ex natura & fine earundem liquido potest colligi.

§. 2. In civitate omnes suam voluntatem submiserunt voluntati imperantium circa negotia ad salutem civitatis facientia, quod velint facere, quidquid illi voluerint. Hoc ut fieri possit, necessum est, ut imperantes civibus significant, quæ ipsorum circa talia sit voluntas. Istud igitur faciunt non solum per mandata ad singulos directa circa negotia particularia; sed etiam per generales regulas, unde omnibus in perpetuum de agendis omittendisve constet. Per quas etiam definiri solet, quid cuique suum, quid alienum censeri debeat; quid in civitate pro licto, quid pro illicito, quid pro honesto aut in honesto habendum; quid cuique ex libertate naturali supersit, aut quomodo quisque usum suorum jurium ad tranquillitatem civitatis temperare debeat; quid denique & quo modo quisque suo jure ab altero exigere queat. Hæc omnia enim liquido definita esse, ad decus & tranquillitatem civitatis plurimum facit.

§. 3. Is porro potissimum civitatum finis est, ut homines mutua conspiratione & ope tuti sint adversus damna & injurias, quæ ab hominibus invicem inferri possunt & solent. Id ut obtineatur ab hominibus, quibuscum in eandem societatem conjungimur, non sufficit, ut mutuo inter se pacificantur de injuriis non inferendis; neque etiam ut nuda superioris voluntas civibus innoteat: sed opus est *mutua pacis*,

poenæ, & facultate eandem representandi. Quæ poenæ, ut huic fini sufficiat, ita est temperanda; ut aperte majus malum sit leges violasse, quam obforvasse; utque adeo poenæ acerbitas voluptati aut lucro, quod ex injuria capitur aut speratur, præponderet. Nam non possunt homines non ex duobus malis minus eligere. Licet autem multi per imminentem poenam ab injuriis non reprimantur, id tamen inter minus frequen-
tia habendum est; quæ plane evitare conditio humana non patitur.

§. 4. Quia etiam sæpe controversiæ super recta legum adplicatione ad facta singularia oriri solent, ac multa accurate expendenda occurrant, si quid contra leges factum esse dicatur: iude, ut inter cives tranquillitas constet, summi imperii est lites ci-
vium cognoscere & decidere, singulorumque facta, quæ legibus contraria arguuntur, examinare, ac poenam legibus convenientem dictitare & ex-
sequi.

§. 5. Ut autem qui in civitatem coiverunt, ad-
versus extraneos tuti sint, summi imperii est congregare, & unire, armare, aut ejus loco conducere, quod pro incerto numero, & viribus hostium ad communem defensionem opus visum fuerit; rursusque ubi expe-
dierit pacem facere. Cumque & belli & pacis tem-
poribus inserviant foedera, ut & commoda diversarum civitatum melius communicari possint, & vali-
dior hostis junctis viribus repelliri, aut in ordinem redigi queat; penes summum quoque imperium erit, utriusque temporis inservientia foedera inire, univer-
sosque subditos ad ea servanda obstringere, simulque exinde redundantia commoda in civitatem de-
rivare.

§. 6. Cum etiam civitatis amplæ negotia, tam belli quam pacis tempore occurrentia ab uno homi-
ne sive *ministris* & *magistratibus* executioni dari ne-
queant; opus erit ab summo imperio constitui ho-
mines, qui ipsius vice controversias ciuium exami-
nent, vicinorum consilia explorent, milites guber-
nent,

nent, opes civitatis colligant, & dispensent, ac de-
nique utilitati civitatis undique prospiciant. Quos
iplos summus imperans ad officium faciendum
compelleat, gelorumque rationes poscere potest ac
debet.

§. 7. Quia porro nec belli nec pacis tempore ci-
vitatis negotia sine *sumtibus* geni possunt, summi im-
perii est adigere cives, ut eosdem suppeditent. Id
quod variis modis contingit; puta, si vel cives ali-
quam bonorum aut proventuum regionis abs se in-
seffæ partem ad hos usus seponant, vel singuli cives
de suis bonis conferant, simulque ubi opus sit ope-
ras suas præbeant; vel si vectigalia imponantur mer-
cibus, quæ importantur, & exportantur, (quorum
illud tamen magis cives, hoc exteris onerat,) aut
si de pretio rerum, quæ consumuntur, modica pars
decidatur.

§. 8. Denique cum singulorum actiones à sua cu-
jusque opinione regantur; plerique autem de rebus
ita soleant, judicare, prout assueverunt, & prout com-
muniter judicari vident; paucissimi proprio ingenio
vera & honesta despicere queant: indè civitati ex-
pedit, ut publice ejusmodi *doctrinas* personet, quæ
cum resto fine & usu civitatum congruunt, simulque
animi civium à puerō istis imbuantur. Ejusmodi igitur
doctrinas qui publice doceant, summi imperii est con-
stituere.

§. 9. Sunt autem istæ partes summi imperii na-
turaliter ita *connexæ*, ut siquidem regularis forma ci-
vitati constare debeat, omnes & singulæ penes unum
radicaliter esse debeant. Nam si una vel altera plane
abfuerit, mancunum erit imperium, nec ad finem civi-
tatis procurandum idonum. Sin autem istæ dividan-
tur, ita ut quædam radicaliter sint penes unum, reliquæ
penes alium, irregularem temp. & male cohærentem e-
mergere necessum est.

CAPUT VIII.

De Formis Rerumpubl.

§. 1. **S**ummum imperium, prout vel in uno homine, vel in uno concilio ex paucis, aut universis constante reperitur, diversas formas rerumpubl. producere solet.

§. 2. Sunt autem *formæ civitatis* vel *regulares* vel *irregularares*. Illæ sunt, ubi imperium summum in uno subjecto ita est unicum, ut illud indivisum & inconvulsum ab una voluntate per omnes civitatis partes atque negotia sese dispenser. Ubi hoc non deprehenditur, irregularis forma civitatis erit.

§. 3. Civitatis *regularis* tres sunt *formæ*; prima quando summum imperium est penes unum hominem; & dicitur *monarchia*. Altera quando summum imperium est penes concilium ex selectis duntaxat civibus constans; & vocatur *aristocratia*. Tertia, quando summum imperium est penes concilium ex universis patribusfamilias constans; & appellatur *democratia*. In prima is, qui rerum potitur, dicitur *monarcha*, in secunda *optimates*, in tertia *populus*.

§. 4. In omnibus hisce formis potestas quidem est eadem. Sed in eo insignem habet *commoditatem* monarchia præ reliquis formis, quod in ea ut deliberetur & decernatur, id est, ut imperium actu exerceatur, non opus sit temporibus & locis conditatis, sed quovis loco & tempore deliberari & decerni possit; sic ut monarcha semper in proxima sit potentia ad actus imperii exercendos. Sed ut optimates & populus, qui non sunt una persona naturalis, decernant, necessum est, ut certo loco & tempore convenient, ibique super negotiis publicis deliberent & decernant: cum alio modo voluntas

luntas senatus ac populi, quæ ex conspirati-
bus majoris partis sententiis resultat, cognosci
requeat.

§. 5. Cæterum uti circa alia jura, ita & circa
summum imperium contingit, ut id alicubi bene, a-
licubi prave & imprudenter administretur. Unde
sit, ut aliæ civitates *sanae*, aliæ *morbidae* & *corruptæ*
dicantur: et si propter istiusmodi morbos peculiares
formas aut species rerum publicarum comminisci ne-
cessum non sit. Eorum autem morborum, quibus
civitates infelantur, alii *in hominibus*, alii *in ipso*
statu hærent. Inde alia *vitia hominum*, alia *vitia statu*
audiunt.

§. 6. *Vitia hominum in monarchia* sunt, si qui so-
lum obtinet regnandi artibus destituitur, nullaque
aut non sufficiente reipubl. cura tangitur, eamque
pravorum ministrorum ambitioni aut avaritiae lace-
randam prostituit; si saevitia & iracundia idem est
terribilis; si etiam citra necessitatem remp. in casum
dare gaudet; si quæ ad tolerandos sumitus reip. con-
feruntur luxu, aut per inconsultas largitiones diffi-
pat; si pecunias civibus extortas præter rationem
accumulat; si contumeliosus, si injustus est; &
si quæ sunt alia, per quæ mali nomen principis
comparatur.

§. 7. *Vitia hominum in aristocracia* sunt, si per am-
bitum, pravasque artes via in senatum patet viris
improbis aut ineptis, exclusis melioribus; si optimas
factionibus distrahuntur; si plebe tanquam manci-
piis abuti, & bona civitatis augendo privato patrimo-
nio intervertere student.

§. 8. *Vitia hominum in democratia* sunt, si inepti
& turbulenti homines turbulenter & importune sena-
tentias suas tueri solent; si egregiæ & reip. non
prægraves virtutes opprimitur; si per levicatem
leges temere figuntur atque refiguntur, & quæ
modo placuerunt, mox citra rationem displicentes
si sordidi & inepti homines rebus gerendis præ-
ficiuntur.

§. 9. *Vitia hominum, quæ in quamvis civitatis speciem cadunt, sunt; si quibus imperii administratio incumbit, officio suo negligenter aut prave funguntur, & si cives, quibus sola obsequii gloria relicta est, frænum mordeant.*

§. 10. *Alt vitia status sunt, ubi leges aut instituta civitatis non sunt attemperata ad genus populi, aut regionis; aut ubi eadem cives disponunt ad turbas internas, aut ad justa vicinorum odia incurrenda; aut si eosdem ineptos reddunt ad obeundas functiones, quæ reip. servandæ sunt necessariæ; puta, si per leges civitatis non possint non in imbellem segnitiem resolvi, aut inidonei ad pacem ferendam reddi: aut si leges fundamentales ita sint dispositæ, ut per eas negotia publica non possunt non tarde aut difficulter expediri.*

§. 11. Morbidis ejusmodi rebuspubl. multi peculiaria quoque vocabula adplicant; ita ut *vitiosa monarchia* vocetur *tyrannis*; *vitiosus status paucorum oligarchia*; *vitiosus status popularis ochlocratia*. Etsi frequenter contingat, ut multi per isthæc vocabula non tam morbum reip. quam suum affectum aut disloquentiam in præsentem statum, imperantesve exprimant. Sæpe enim, cui vel rex vel status monarchicus displaceat, tyrannum aut dominum solet vocare etiam legitimum & bonum principem, præsertim ubi is leges severe exsequitur. Sic & cui dolet senatu se excludi, cum tamen aliis senatoribus inferiorem fese hautquidquam arbitretur, per contemnum & invidiam θλιψ illos vocat, q. d. paucos quosdam, qui cum nulla re cæteros emineant, in pares tamen aut meliores non sine fastu imperium exerceant. Denique superbo homines ingenio, & quibus æqualitas popularis invisa est, ubi in democratia pari omnes jure de republ. suffragia ferre vident, cum tamen in quavis civitate plebis maximus sit numerus, ochlocratiam id vocant, q. d. statum, ubi vilis turba rerum potitur, nec egregiis viris, quales ipsi se ducunt, aliquæ prærogativa relinquuntur.

§. 12. *Respublica irregularis* est, in qua non ita perfecte unio illa, in qua essentia civitatis consistit, deprehenditur: idque non per modum morbi, aut vitii in administratione reip. haerentis; sed ut publica lege aut consuetudine ea velut legitima sit recepta. Cum autem aberrationum à rectitudine infiniri esse modi queant, non possunt etiam irregularium rerump. certæ & definitæ species constitui. Indoles tamen ejus ex uno aut altero exemplo plane potest intelligi, v. g. Si in aliqua republica senatus & populus summo utrinque jure negotia publica tractent, ita ut neuter alteri obnoxius sit. Aut si in regno aliquo procerum potentia ita invaluerit ut regi deinceps non alio modo, quam inæquales foederati subsint.

§. 13. *Systemata civitatum* vocamus, ubi plures perfectæ civitates aliquo peculiari vinculo ita connectuntur, ut ipsarum vires fere pro unius civitatis viribus haberi queant. Exsurgunt autem systemata duplii potissimum modo: uno per communem regem, altero per foedus.

§. 14. *Mediante communi rege* *systema* emergit, quando plura separata regna vel ex conventione, vel ex occasione matrimonii, haereditatis, aut victoriz unum & eundem habent regem; ita tamen ut ideo in unum regnum non coalescant, sed singula juxta suas leges fundamentales à communi rege administrantur.

§. 15. *Altera species systematum* provenit, quando plures civitates vicinæ perpetuo fædere ita connectuntur, ut aliquas partes summi imperii, quæ præcipue defensionem contra extraneos spectant, non nisi ex consensu omnium exercere velint, salva manente de cætero singulorum civitatum libertate, & independentia.

C A P U T IX.

De Affectionibus Imperii civilis.

§. 1. **H**abet hoc omne imperium, quo universa aliqua civitas regitur, in qualibet reip. forma, ut sit *summum*, i. e. in sui exercitio à nullo homine tanquam superiore dependens, sed ex proprio judicio & arbitrio sese exserens, sic ut ejusdem actus à nemine tanquam superiore queant irriti reddi.

§. 2. Inde etiam est, quod idem imperium sit *avum Iuvorum*, seu nemini mortalium obstrictum ad reddendas rationes eo cum affectu, ut si eas alteri non adprobaverit, poenis humanis aut coercitioni, velut à superiore profectis, eo nomine sit obnoxium.

§. 3. Cui coniunctum est, ut idem summum imperium *legibus humanis & civilibus*; ut talibus sit *superius*, iisdemque adeo directe non obstringatur. Itae enim leges à summo imperio tam in origine, quam in duratione dependent. Inde fieri non potest, ut per istas idem obligetur; cum alias idem seipso superius foret. Etsi ubi summus imperans quædam civibus lege injunxerit, quorum materia in ipsum quoque cadit, decorum sit, & ad autoritatem legi addendam proficuum, ut ad eadem ille ultro sece componat.

§. 4. Habet denique & peculiare *sancimonium* summum imperium, ut non solum ejus iussis legitimis resistere nefas sit; sed & ejusdem asperitas, non secus atque à probis liberis parentum morositas, à civibus sit patienter ferenda. Quin & ubi atrocissimas injurias intentaverit, singuli potius fuga sibi consulent, aut quantamcunque calamitatem sustinebunt, quam ferum in durum quidem, sed tamen parentem patriæ stringent.

§. 5. **Pra-**

§. 5. Præterea summum imperium, in monarchiis potissimum & aristocratiis, alicubi *absolutum*, alicubi *limitatum* deprehenditur. *Absolutum imperium* monarcha habere dicitur, qui illud administrare potest proprio ex judicio, non ad normam certorum ac perpetuorum statutorum, sed prout præsens rerum conditio videtur exigere, quique adeo proprium ad arbitrium salutem reipubl. prout ejusdem tempora postulaverint, procurat.

§. 6. Verum quia unius hominis judicium ab erroribus non est immune, & voluntas in prava flexilis, in tanta cumprimis libertate; quibusdam populis consultum visum, ejus imperii exercitium certis *limitibus circumscribere*. Id quod factum, dum ad certas leges circa administrationem partium imperii in delatione regni regem adstrinxerunt; & si quando negotia summam rerum spectantia, quæque in antecessum definiri nequeunt, incidenter, voluerunt ea suscipi non nisi præsciente & consentiente populo, aut ejusdem deputatis in comitia convocatis, ut eo minor occasio regi præbeatur à salute regni aberrandi.

§. 7. Solet denique in regnis occurrere aliquod discrimen circa *modum habendi regnum*, qui non in omnibus æqualis deprehenditur. Quidam enim reges dicuntur regnum suum habere *in patrimonio*, ita ut illud pro libitu dividere, alienare, transferre possint, in quemque voluerint. Quod potissimum contingit illis, qui armis regnum sibi quæsivere, ac suum sibi populum ipsi fecerunt. Reliqui autem reges, qui ultra à populo sunt adsciti, eti summo jure imperium exerceant; regnum tamen pro libitu dividere, alienare, aut transferre nequeunt; sed in eo ad successores demittendo legem fundamentalem, aut consuetudinem in populo receptam sequi tenentur; eoque à quibusdam certo respectu cum *usufructuariis* comparantur.

CAPUT X.

*De Modis adquirendi Imperium,
inprimis monarchicum.*

§. 1. **Q**uanquam ad quodvis imperium legitimum constituendum *consensus* subiectorum requiratur; is tamen non ubique pari modo elicetur. Interdum enim *per violentiam bellicam* aliqui adiunguntur in victoris imperium consentire; interdum *ultra* ad aliquem principem constituendum cives accedunt.

§. 2. *Modus* adquirendi imperii *violentus* solet vocari *occupatio*, quando scilicet aliquis, iusta belandi causa subnixus, favente vi armorum ac fortuna populum aliquem eo redigit, ut ipsius deinceps imperio sese subjicere cogatur. Cuius imperii legitimus titulus non inde solum deducitur, quod vicit, si rigore belli voluisset ut, vitam plane victis adimere potuisset, atque sic, dum minore iustis incommodo defungi patitur, clementiae insuper laudem nanciscatur: sed & quod cum altero in bellum descendens, quem ipse antea læserat, & cui æquam satisfactionem præbere renuit, omnes suas fortunas aieæ martis exponat, sic ut jam in antecessum tacite consenserit in quacunque conditionem, quam eventus belli ipsi est assignaturus.

§. 3. *Ultroneo* autem *consensu* populi paratur regnum interveniente *electione*, qua populus constituendus, aut jam constitutus, ultro certum hominem, suo judicio imperii capacem, designat; cui quando *decreto* populi fuerit significatum, idque ille acceptaverit, promisso populi obsequio imperium confertur.

§. 4. *Electiōnem* in civitate jam constituta, si quidem illa suscipiatur rege priore defuncto, antecēdere

dere. solet *interregnum*. In quo licet ad imperfetam formam recidat civitas, dum cives primo tantum pacto inter se connectuntur: multum tamen firmitatis ei adhuc addit nomen & affectus communis patriæ, civiumque plororumque fortunæ isti loco ferre affixæ; quæ bonos cives subigunt, ut ultro tantisper pacem inter se colant, & quanto oxyus ad plenum imperium instaurandum incumbant. Etsi magnopere ad incommoda, ex interregnis oriri apta, evitanda faciat, si in antecessum constituantur, penes quos folio vacante interim reip. administratio esse debeat.

§. 5. Cæterum alicubi quidem singulis monarchis defunctis nova instituitur electio. Alicubi autem regnum ea lege in alterum confertur, ut citra novam intervenientem electionem in alios per successionem transeat. Illud jus successonis constituitur vel *arbitrio ipsius regis*, vel *arbitrio populi*.

§. 6. Reges, qui regnum suum habent in patrimonio, pro libitu *super successione* possunt disponere; quorum dispositio æque ac privatorum testamentum observabitur, præsertim ubi abs aliquo regnum fuerit conditum, ac partum. Ubi licebit ipsis, si placuerit, regnum inter plures liberos dividere, etiam filiabus non exclusis; imo & hæredem instituere filium adoptivum, naturalem, aut qui nulla plane cognatione ipsi est juncus.

§. 7. Verum ubi ejusmodi rex super sua successione nihil peculiariter disposuit, *præsumitur* primo, eum nequaquam regnum suum secum expirare velle, sed ut omnino in liberos suos, propter communem mortalium affectum id devolvatur. Dein ut post ipsum monarchica forma conservetur, quippe quam ipse suo exemplo comprobavit. Tum ut regnum maneat indivisum, quippe cum divisio cum regni juxta & familiæ regiæ convulsione sit conjuncta. Præterea ut inter pares gradu mas præferatur foemina, primogenitus deinceps genitis. Denique ut liberis des-

cientibus ad proximum quemque sanguine regnum devolvatur.

§. 8. In illis autem regnis, quæ ab initio ultro-nea populi voluntate sunt constituta, *ordo successionis* originarie ab *eiusdem populi* voluntate dependet. Qui ubi in regem una cum imperio jus quoque successoris constituendi contulerit, succedet, quem hic voluerit. Ubi hoc non fuit factum, id jus populus sibi reservasse intelligitur. Cui si placuit in electum regem hæreditario jure regnum conferre, *ordinem succedendi* vel *simplicibus hæreditatibus consimilem*, quantum salus regni admittit, effecit, vel peculiari ipsum ratione temperavit.

§. 9. Ubi *simpliciter* *populus*, *regem* *jusserit* *hæreditario* *jure* *regnum* *obtinere*, nec quid peculiariter addiderit; volunt quidem, ut regnum eo ordine devolvatur, quo privatae hæreditates, sed non sine aliquo temperamento. Nam in hisce fere ut à privatis hæreditatibus discedat successio in regnis, salus civitatum requirit. 1. ut regnum sit individuum. 2. ut successio sit intra eos, qui à primo rege descendunt. 3. ne succedant, nisi qui natū sunt secundum leges patriæ, non nothi tantum, sed & adoptivi. 4. ut in pari gradu mares præferantur foeminiis etiam majoribus natū. 5. ut successor regnum agnoscat tanquam beneficium populi, non tanquam beneficium antecessoris.

§. 10. Verum quia facile inextricabiles controversiae oriri poterant, uter ex familia regnatrice nuper defunctum proxima cognatione contingere, ubi ab autore stirpis longius discessum fuerat: inde multos apud populos *successio linealis* introducta est. Quæ in hoc consistit, ut prout quisque ab autore stirpis regnatrixis descendit, ita lineam velut perpendicularē constituat; & inde quilibet ad regnum vocentur, prout ipsorum linea alias præcedit; nec de una linea in alteram fiat transitus, quoad ex priore aliquis adhuc superfit; licet forte existat, qui propiore gradu proxime defunctum regem attingat.

§. 11. Suc-

§. 11. Successionis linealis usitatissimæ sunt species cognatica & agnatica. In illa foeminæ non excluduntur, sed postponuntur maribus in eadem linea, ita ut etiam ad ipsas fiat regressus, si marres potiori aut pari gradu defecerint. Hæc autem foeminæ, & ex hisce naros etiam mares in perpetuum excludit.

§. 12. Ubi super successione in regno patrimoniali controversia oriatur, optimum fuerit ad arbitros ex familia regia iri. Si successio fuerit voluntate populi constituta, declaratio populi dubium tollet.

C A P U T XI.

De Officio summorum Imperantium.

§. 1. **Q**uibus præceptis officium summorum imperantium constet, ex indole ac fine civitatum, nec non expensis summi imperii partibus perspicue colligitur.

§. 2. Ubi ante omnia requiritur, ut imperantes ipsi diligenter discant, quæ ad plenam ejus officii cognitionem pertinent; cum nemo laudabiliter exercere possit, quod non probe didicit. Unde principi sequestranda illa studia, quæ ad huncce finem nihil faciunt. Circumcidendæ quoque voluptates, oblationes, vanæque occupationes, quatenus istum finem intercipiunt. Ideo & in familiaritatem admittendi viri cordati, rerumque humanarum periti: adulatores, nugatores, & qui præter inania nihil didicerunt, procul arcendi. Enimvero ut generalia prudenteræ rectricis præcepta rite applicare norit, quam penitissime ipsi conditio sui status, subjectique indoles populi est cognoscenda. Illisque præterea virtutibus cumprimis studendum, quarum usus in tan-

q[uod] molis administratiōne maxime conspicitur ; moresque ad tanti fastigii dignitatem compōnendi.

§. 3. Generalis lex summorū imperantium est h[ab]et : *salus populi suprema lex est.* Ea enim intentiōne in istos imperium est collatum, ut per id procuraretur finis, ob quem civitatis sunt institutæ. Inde credere ildem debent, nihil sibi privatim expedire, quod non idem expedit civitati.

§. 4. Ad internam civitatum tranquillitatem requiritur, ut voluntates civium ita temperentur, & dirigantur, prout saluti civitatis expedit. Inde summorū imperantium est non solum idoneas ei fini *leges præscribere* : sed & *publicam disciplinam* ita sancire, ut non tam metu suppliciorum, quam assuetudine cives ad legum *præscripta* sese componant. Ad quem finem quoque facit curare, ut doctrina Christiana, pura illa & sincera, in civitate vigeat ; ac in scholis publicis talia dogmata tradantur, quæ cum fine civitatum convenientiunt.

§. 5. Ad eundem finem expedit, perscriptas habere *leges perspicuas & planas* circa negotia, quæ frequentissime inter cives versari solent. Non tamen plura legibus civilibus sancienda sunt, quam ad bonum civitatis & civium conducunt. Nam cum de eo, quod facere vel non facere debent, sæpius per rationem naturalem, quam per scientiam legum homines deliberare soleant; ubi plures leges sunt, quam ut facile memoria comprehendi queant, & per eas prohibeantur ea, quæ ratio per se non prohibet : necesse est, ut per ignorantiam sine ulla præva intentione incident in leges, tanquam in laqueos. Quo ipso civibus per imperantes supervacuum incommodum conciliatur ; quod est contra finem civitatum.

§. 6. Quia autem frustra feruntur leges, si impune eas violari tolerent summi imperantes ; igitur horum est *exsecutionem* earundem procurare, utque quivis suo jure potiatur citra lentes moras, elusiones

nes atque vexationes efficere: *pœnas* quoque sumere pro cuiusque facti conditione, transgressorisque intentione & malitia: nec sine sufficiente causa veniam indulgere; cum iniquum sit, & ad irritandos civium animos efficacissimum, æqualiter meritos cæteris paribus non æqualiter tractare.

S. 7. Uti autem nihil pœnis est sanciendum quod non ad usum civitatis facit: ita *pœnæ* quoque sunt temperandæ, ut ad finem istum proportionem habeant, utque adeo cives non plus afflictionis, quam resp. utilitatis inde ferat. De cætero si scopum suum debent obtainere pœnæ, adparet eas eousque esse intendendas, ut acerbitas earundem præpondereret lucro & delectioni, quæ ex facto legibus vetito redundare potest.

S. 8. Quia porro hoc fine in civitatem coiverunt homines, ut securitatem adversus injurias aliorum obtinerent: summorum imperantium est, eo severius *civium inter se injuriæ prohibere*, quo faciliorum perpetua cohabitatio occasionem ad lœdendum præbet. Nec discrimina ordinum ac dignitatum eo valere debent, ut potentiores tenuioribus pro libidine insultare possint. Sed & scopo summi imperii adversatur, ut cives, quas sibi fætas arbitrantur injurias, privata violentia exequantur.

S. 9. Præterea quanquam ad omnia civitatis amplioris negotia immediate obeunda unus princeps non sufficiat, sic ut necessario *ministri* in partem curiarum sint vocandi: tamen uti hi omnem à summo imperante potestatem mutuantur; ita & bene & male ab ipsis gestorum imputatio ultimo demum in illum redundant. Quam ob rationem, & quia prout ministri sunt ita recte aut prave negotia expediuntur, summi imperantes tenentur ad munia civitatis adhibere viros probos, & idoneos, & in eorum acta subinde inquirere, eos denique prout rem gestissæ deprehenduntur, præmiis vel pœnis mactare, quo cæteri intelligant, non mitiore fide ac diligentia publicam,

Nicam, quam propriam rem tradicandam. Sic & cum pravi mortalium ad scelera perpetranda spe impunitatis allicitantur, quæ ipsis præbetur facilissima, ubi *judices* corruptionibus patent: summorum imperantium est, in ejusmodi judices, tanquam fautores scelerum, queis securitas civium abrumpitur, severè animadvertere. Præterea licet ordinaria negotiorum expeditio ministris credenda sit; summi tamen imperantes querelis ac desideriis civium patienter aurem præbere nunquam detestabunt.

S. 10. Cum ad *tributa* & alia onera ferendæ cives nullo alio nomine teneantur, quam quatenus icta necessaria sunt ad sumtus civitatis belli pacisque tempore tolerandos: igitur summorum heic imperantium officium erit, non plus extorquere, quam necessitates, aut insignes reip. utilitates requirant: & quantum fieri potest ita onera temperare, ut quam minime cives iisdem affligantur. Deinde ut justa in proportione describantur; nec aliquibus civibus immunitates concedantur in fraudem & oppressionem reliquorum. Tum quæ collecta fuerunt, in usus reip. impendantur: non per luxuriam, largitiones, superfluam ostentationem, aut inania dissipentur. Denique providendum, ut erogationes redditibus respondeant, & qua hi non pertingunt, à parsimonia circumcisus sumtibus non necessariis subsidium petendum.

S. 11. Quanquam autem summi imperantes subditos alere non teneantur, (nisi quod eorum, qui per immeritam aliquam calamitatem seipso sustentare non possunt peculiarem curam agere caritas jubet;) tamen quia non solum ex bonis civium colligendi sunt sumtus, civitati conservandæ necessarii, sed etiam robur civitatis in virtute & opibus civium consistit: igitur illis, quantum in se, providendum erit, ut *res familiaris* civium gliscat. Ad hunc finem facit cives disponere, ut quantum fieri potest, uberem proventum ex terra & aquis capiant; ut, quæ

quæ apud ipsos proveniunt, materiis industriam adhibeant, aut quem ipsi commode laborem obire possunt, ab aliis non redimant: quod sit, siquidem artes mechanicas foveantur. Maximi quoque est momenti mercaturam, & in regionibus maritimis navigationem excolere. Nec ignavia solum proscribenda, sed & ad parsimoniam revocandi cives per leges sumptuarias, queis superflui sumptus prohibeantur, imprimis illi, per quos opes civium ad exterros transferuntur. Etsi majorem heic, quam quævis leges efficaciam obtinent summorum imperantium exempla.

§. 12. Quia etiam sanitas ac firmitas interna civitatum ex *unione civium* provenit, quæ quo accurasierit, eo majore cum efficacia vis imperii per universum sese civitatis corpus dispensat: igitur summis imperantibus incumbit providere, ne in civitate factiones orientur; neve quidam cives inter se peculiaribus paetis connectantur; neve omnes aut aliqui ab ullo alio, sive intra sive extra civitatem contigit, sub quocunque obtentu, sacro aut profano, magis dependeant, quam à legitimo suo principe, & in nemine plus sibi præsidii, quam in eodem repositum arbitrentur.

§. 13. Denique cum status civiratum inter se sit pax fatis infida; summorum imperantium est curare, ut *virtus civium*, peritiaque *armorum* alatur, & omnia, quæ ad vim repellendam requiruntur, mature parentur, munita loca, arma, milites, & rerum gerendarum nervus pecunia. Ultero autem etiam posita justa belli causa nemo lacescendus, nisi tuteissima arriserit occasio, & conditio civitatis commode id ferat. Eundem quoque ob finem consilia & molitiones vicinorum accurate exploranda, & observanda sunt; nec non amicis & foederis prudenter contrahenda.

C A P U T XII.

De Legibus Civilibus in specie.

§. 1. **D**ispiciendum quoque jam restat de partibus summi imperii in specie, & quæ circa eas peculiariter observanda occurunt. Ubi primum locum occupant *leges civiles*, quæ sunt decreta summi imperantis civilis, per quæ civibus injungitur, quid in vita civili facere, quidve omittere debeant.

§. 2. Dicuntur autem *leges civiles* dupli respectu; vel *respectu autoritatis* vel *originis*. Priori sensu *leges civiles* vocari possunt omnes leges, iuxta quas in foro civili jus redditur, undecunque demum illæ originem suam trahant. Posteriori sensu *leges civiles* dicuntur, quæ primo à voluntate summi imperii civilis profectæ sunt, atque circa ea versantur, quæ jure naturali ac divino definita non sunt, sed ad peculiarem utilitatem singularum civitatum faciunt.

§. 3. Cæterum uti *legibus civilibus* nihil est sanciendum, quod non ad *commodum reip.* referatur: ita cum vitæ civilis decori & tranquillitati maxime expadiat, legem naturalem à civibus probe observari: hinc summis imperantibus incumbit, isti vim atque efficaciam legis civilis impertiri. Nam apud plurimos mortalium tanta deprehenditur malitia, ut neque manifesta legis naturalis utilitas, neque metus divini Numinis ei reprimendæ sufficiat. Quo igitur utcumque vitæ civilis honestas servari queat, summum imperium efficere potest, *legibus naturalibus* vim legum *civilium* tribuendo.

§. 4. Consistit autem *vis legum civilium* in hoc, ut præceptis de faciendo vel omittendo addatur *sancio penal*is; sive ut definiatur, quæ poena in foro civitatis sit mansura eum, qui facienda omiserit, aut fecerit

fecerie omittenda. Qua sanctione poenali quæ delituuntur leges naturales, in foro humano impune violantur, salva tamen vindicta tribunalis divini.

S. 5. Præterea quia vitæ civilis indoles non fert, ut quod quisque sibi debèri arbitratur, propriam per violentiam exigat: inde & in eo legi naturali subveniunt leges civiles, quod ad ea, quæ ex illa debentur, hæ *actionem* accommodant, cujus vi ista in foro civili per subsidium magistratus exigi possunt. Quam vim quæ per leges civiles non acceperunt, ab invitatis extorquei non possunt, sed solo debentium pudore & conscientia stant. Solent autem leges civiles illis potissimum obligationibus actionem accommodare; quæ per expressa pacta inter homines contractæ sunt. Cæteris, quæ ex indefinito aliquo officio legis naturalis debentur, fere actionem denegarunt, ut esset materia, qua virtutem suam exercent probiores mortalium; insignemque pararent laudem, si citra coactionem recte fecisse viderentur. Sæpe etiam tanti non fuit visum negotium, ut ideo prætor fatigaretur.

S. 6. Cum etiam multa lege naturali indefinite præcipiantur, adplicatione in cuiusvis arbitrio relicta: inde lex civilis ad decus & tranquillitatem civitatis ejusmodi *actionibus tempus, modum, locum, & personas* assignare, aliasque circumstantias determinare, quandoque & præmiis homines ad eas suscipiendas allicere solet. Si quid etiam in lege naturali obscuri sit, legis civilis est *explicare*. Quam explicationem in agendo sequi cives tenentur; ut ut fortasse privata ipsorum opinio in diversum abeat.

S. 7. Cum etiam plurimæ actiones per legem naturalem cuiusque judicio & arbitrio sint relictæ, quas tamen in civitate uniformi modo temperati tranquillitatis & decoris publici interest: inde leges civiles ejusmodi actionibus & negotiis *certam formam* solent assignare; uti contingit in ultimis volun-

Junctis, in contractibus, & multis aliis. Ob e-
andem causam etiam leges civiles exercitium eorum
jurium, quæ naturaliter competunt, circumscribere
sueverunt.

§. 8. Debent autem cives legibus civilibus, qua-
tenus aperte juri divino non repugnant, obtemperare
non velut ex nudo poenæ meæ, sed ex intrinseca
obligatione, per ipsum jus naturale confirmata, s
quippe inter cujus præcepta quoque est, legitimis im-
perantibus esse parendum.

§. 9. Denique non minus peculiaribus iussis summo-
rum imperantium, quam legibus communibus cives
obtemperare debent. Ubi tamen observandum est, utrum summus imperans civem quid jubeat facere
tanquam *actionem civi propriam*; an vero mandet sus-
cipere nudam *executionem actionis*, quæ propria im-
perantis esse debeat. Nam posteriori casu necessita-
te ab imperante adhibita citra proprium peccatum
potest aliquid agere civis, quo patrato ipse im-
perans peccat. Sed ut civis velut proprio nomine
peccatum legi naturali & divinæ repugnans perpe-
tret, fieri recte non potest. Inde est, quod si in
bello etiam injusto civis iussu summi imperantis ar-
ma gerat, non peccet. Sed si ejusdem iussu aliquis
innocentem damnet, falsum testimonium dicat, ca-
lumniam alicui intentet, utique peccat. Nam civis
militat nomine publico; sed proprio nomine judicat,
testatur, accusat.

C A P U T XIII.

De Jure vite ac necis.

S. 1. **S**ummo imperio civili in vitam civium duplicit
modo jus competit; *indirecte* vel *directe*;
illud quidem ad defensionem civitatis, hoc autem *ad
compescenda delicta*.

S. 2. Cum enim s^æpe vis exterorum per vim
sit repellenda, aut jus nostrum violenter ab ip-
sis vindicandum; licet utique summo imperio ci-
vies ad hoc negotii compellere; ubi de industria
non id agitur, ut cives vitam amittant, sed dun-
taxat periculo mortis eorum vita exponitur. Qua-
libus in periculis ut strenue & dextre sese cives ge-
rere possint, summum imperium exercere eos & præ-
parare debet. Nulli autem civi ejus periculi metu
ad munia militaria sese inutilem reddere licet. Et
qui militia^z est adscriptus, hautquaquam assignatam
stationem ex formidine deseret, sed ad extremum
potius spiritum pugnabit; nisi intelligat imperantis
voluntatem esse, ut potius vitam, quam locum con-
servet; aut locus iste tanti non sit civitati, quam vita
istorum civium.

S. 3. Directe autem vitam civibus adimere po-
test summum imperium ob atrocia delicta, & per
modum *pæna*; quæ tamen & in alia hominis bona cadit.
Quo loco de natura poenæ quædam in universum erunt
exponenda.

S. 4. Est igitur *pæna* malum passionis, quod in-
fligitur ob malum actionis seu malum aliquod mo-
lestum, quod per modum coactionis & pro imperio
intuitu antegressi delicti alicui imponitur. Licet e-
nim s^æpe alicui poenæ loco imperentur quædam a-
ctiones; in iis tamen spectatur id, quod laboriosæ,
&

& facienti molestæ sint, quodque agenti passio quædam per eas inferatur. Invitis autem poena est infligenda, quia alias illa non obtineret finem suum, qui est, acerbitate sua homines à peccatis deterrere. Quem effectum non habent, quæ quis lubens admittit. Denique poenæ rationem non habent mala, quæ in bello pugnave inter repugnandum inferuntur; quia non pro imperio: neque quæ per injuriam quis patitur; quia non intuitu antegressi delicti inferuntur.

§. 5. Sicuti autem libertas naturalis hoc habet, ut qui in ea constitutus præter Deum neminem habet superiorem, divinis tantum poenis sit obnoxius: ita cum introducto inter homines imperio hoc quoque imperantibus salus societatum attribuit, ut ipso malo repræsentato malitiam subjectorum coercere queant, quo plures homines secure invicem possint vivere.

§. 6. Etsi autem in eo nihil videatur iniqui, ut malum patiatur, qui male egit: in poenis tamen humanis non simpliciter respiciendum est, quodnam malum sit perpetratum; sed & quæ utilitas ex pœna possit provenire. Sicuti & nequaquam eo fine pœnæ exercendæ, ut læsus animum pascat, & voluptatem capiat ex dolore & suppicio lædentis; quippe cum hæc voluptas plane sit inhumana, & socialitati repugnans.

§. 7. *Genuinus panarum humanarum finis est præcautio læsionum & injuriarum; quæ provenit, si vel in melius emendetur, qui peccavit, aut alii ejus exemplo, ne deinceps velint peccare, vel si ita coercetur qui peccavit, ut non possit deinceps nocere.* Id quod etiam ita potest exprimi, quod in poenis respiciatur vel utilitas ejus, qui peccavit; vel ejus, cuius intererat non fuisse peccatum, quique adeo per peccatum læsus fuit; vel indistinctum quorumlibet.

§. 8. Primum igitur in sumenda poena respicitur utilitas

utilitas ejus, qui peccavit, dum dolore poenæ ipsius animus emendatur, & peccandi libido per eundem extinguitur. Quale genus poenæ etiam in plerisque civitatibus in suos domesticos exercere patribus familiæ rélictum. Eo solo tamen fine ad mortem procedi posse non videtur; cum qui mortuus est, emendari nequeat.

§. 9. Deinde in poena versatur *utilitas ejus, qui læsus fuit*, ne tale quid in posterum ab eodem aut aliis patiatur. Quorum prius obtinetur, si vel tollatur, qui peccavit, vel vires nocendi, salva vita, ipsi adimantur; vel si malo suo dedoceatur delinquere. Posterior autem obtineatur poena aperta & conspicua, cujusque adparatus ad terrorem aliis incutiendum aptus sit.

§. 10. Denique in poena *utilitas quoque omnium* quæritur, dum nempe id agitur, ut ne, qui uni nocuit, aliis deinceps noceat, vel ut exemplo territi cæteri à similibus patrandis abstineant. Quod pari modo atque prius obtinetur.

§. 11. Quod si porro tum fines poenarum, tum conditionem generis humani consideremus, adparet, non omnia peccata esse ejusmodi indolis, ut in foro humano ea puniri omnino conveniat. Inde poenis humanis eximuntur *actus mere interni*, i.e. cogitatio delictabilis de peccato aliquo, cupiditas, desiderium, destinatio citra effectum; et si postea per subsequenter confessionem ad notitiam aliorum perveniant. Nam cum ejusmodi motu interno nemini noxa inferatur, nullius quoque hominis interest, ut ob eundem quispiantur.

§. 12. Durum quoque nimis foret poenis humanis subjecere *minutissimos lapsus*, quos in isthac naturæ conditione non datur effugere, quantumcunque attentionem quis adhibere instituat.

§. 13. Præterea multos actus dissimulant leges humanæ ob tranquillitatem civitatis, aut alias ob rationes; puta, si splendidior futurus sit actus, ubi ex intuitu poenæ non videatur susceptus, aut

ubi operæ pretium non sit judices inquietari , aut si obscurissimæ res sit disceptationis , aut si inolitum plane malum circa convulsionem civitatis tolli nequeat.

§. 14. Denique & à posna humana eximi necestis est illa *vitia animi* , ex *corruptione mortalium communi resultantia* , quæ ita frequentia reperiuntur ; ut defuturi essent , quibus imperaretur , si severis ista poenis plectere velis , quousque in enormes actus non eruperunt : uti est ambitio , avaritia , inhumanitas , ingratus animus , hypoerisis , invidia , superbia , iracundia , simultas , & similia.

§. 15. Neque tamen si quæ peccata sint patrata poenis humanis idonea , semper necessum est poenam exigi. Quin aliquando contingit , ut delinquentibus recte peccati *venia* fieri possit. Id quod tamen circa graves causas fieri non debet. Inter quas sunt , si fines poenarum in certo casu non videantur necessarii , aut si *venia* maiorem quam poena producere utilitatem sit idonea ; aut si fines poenarum alia via commodius obtineri possint. Item si qui deliquit alleget sua aut sibi conjunctorum eximia in rempubl. merita , peculiari præmio digna , aut si ab alia quapiam insigni re commendetur , puta , à raro aliquo artificio ; aut si spes sit fore , ut peccatum illud egregiis factis elutetur : præsertim ubi aliqua ignorantia , licet non plane inculpabilis , intereaverit , aut si particularis ratio legis in aliquo facto cessaverit. Sæpe quoque ob multitudinem peccantium *venia* est danda , ne suppliciis civitas exhauriatur.

§. 16. *Gravitas* autem *delictorum* estimatur ex obiecto in quod peccatum fuit , prout illud nobile & pretiosum habetur : item ex effectu , prout multum aut parum damni in remp. inde redundat ; & denique ex pravitate intentionis , quæ ex variis indiciis colligitur ; puta , si facile potuit resistere causis , quibus quis ad peccandum fuit impulsus ; aut si præter communem rationem peculiaris quædam accessit.

cessit, quæ à peccando debebat absterrere; aut ubi circumstantiæ singulares factum aggravant; aut si animum quis habuerit idoneum ad resistendum peccatorum illecebris. Sed & considerari solet, primus quis, an aliorum exemplo seductus, semel, an sepius, & post consumtas frustra admonitiones quis peccaverit.

§. 17. Quod tamen *pœnae genus*, & *quantum præcise singulis peccatis sit infligendum*, penes summum imperium civile est definire: quod heic unice utilitatem reipubl. præ oculis habere debet. Unde fieri potest & solet, ut eadem poena imponatur duobus delictis inæqualibus. Nam quæ æqualitas iudicibus circa reos observanda præcipitur, illa intelligenda est de reis, qui idem specie delictum commiserunt, hactenus, ut quod in uno vindicatur delictum, alteri citra gravissimam causam condonari non debeat. Etsi autem quantum fieri potest, homo in hominem lenior esse debeat: interdum tamen poenas exasperari salus civitatis, & securitas civium jubet: puta, si contra gliscientia vitia asperiore medicina opus est; aut ubi delictum aliquod reip. sit perniciössimum. Id autem omnino observandum, circa magnitudinem poenarum, ut illæ tantæ sint, quæntæ sufficiant ad reprimendam libidinem mortaliū, qua feruntur in peccatum, in quod poenæ constituuntur. Tum etiam, ne exigantur graviores poenæ, quam legibus defiuitæ sunt; nisi atrociores circumstantiæ factum aggravent.

§. 18. Quia tamen eadem poena non omnes æque afficit, adeoque apud omnes non parem effectum producit circa reprimendam peccandi libidinem; inde tam in generali poenarum designatione, quam earundem ad singulos applicatione respicienda est *persona ipsius delinquentis*, & in eadem illæ qualitates, quæ sensum poenæ augere vel minuerē possunt; puta, ætas, sexus, status, opes, vires & similia.

§. 19. Porro uti ob alienum delictum in foro humano poena proprie dicta nemo potest affici: ita

Si ab universitate aliqua delictum sit admissum, eo non tenebitur, qui in id non consenserit. Atque inde isti dissentienti nihil poterit eripi, quod nomine & beneficio universitatis non obtinebat. Etsi ex occasione punitae universitatis & innocentes incommodum sentire soleant. Expirant quoque delicta universitatum, quando nemo amplius supereat eorum, queis consentientibus & cooperantibus illud delictum fuit patratum.

§. 20. Id tamen frequenter contingit, ut *alienum delictum occasionem præbeat*, ex qua in alios incommodum proveniat, aut bonum antea speratum intercipiatur. Sicuti bonis parentum ob delictum confiscatis ad paupertatem rediguntur etiam innocentes liberi. Et reo aufugiente fidejussor exsolvere multam cogitur, non ex delicto, sed quia in talem eventum ultro se se obligavit.

C A P U T XIV.

De Existimatione.

§. 1. *E*xistimatio in genere est valor personarum in vita communi, secundum quem aptæ sunt aliis personis exæquari aut comparari, eisque vel antehaberi, vel postponi.

§. 2. Dividitur illa in *simplicem* & *intensivam*. Utraque consideratur vel inter eos, qui in *naturali libertate*, vel qui in *statu civili* invicem degunt.

§. 3. *Existimatio simplex inter eos, qui in naturali libertate vivunt*, in hoc potissimum consistit, ut quis talem se ferat, & pro tali habeatur, quicum agi queat tanquam cum viro bono, & qui cum aliis ad *præscriptum legis naturalis* vivere sit paratus.

§. 4. Atque illæc *integra* tamdiu habetur, quo-
ad

ad quis nondum per malitiosum aut enorme facinus sciens volensque dolo malo legem naturæ adversus alios violavit. Inde & naturaliter quilibet pro bono viro habetur, donec contrarium probetur.

§. 5. Eadem existimatio diminuitur per facinora enormia contra legem naturalem malitiose patrata; quæ efficiunt, ut majore circumspectione opus sit, si quis cum tali agere velit. Ea tamen macula elui potest præstata ultro damni dati reparatione, & edito seriæ poenitentiæ documento.

§. 6. *Consumit* eandem penitus vitæ genus & institutum, directe spectans ad aliis promiscue nocendum, & rem ex manifestis aliorum injuriis faciendam. Cujus farinæ homines quamdiu resipiscere nolunt, tanquam communes hostes possunt tractari ab omnibus, quos ipsorum malitia ullo modo potest tangere. Reparare tamen hi existimationem possunt, ubi præstata refusione damni, aut obtenta condonatione, honestum vitæ genus, vitiioso ejurato, subierint.

§. 7. *Existimatio simplex intra civitates degentium* est, qua quis juxta leges & mores civitatis pro vitiioso ejusdem membro non fuit declaratus, & aliquo numero esse intelligitur.

§. 8. *Illi* in civitate deficit vel *ex mero statu*, vel *ex delicto*. Prius contingit *duplici modo*; vel ut status ille in se naturaliter nihil turpe habeat; vel ut cum vitio, aut saltem ejus opinione sit *conjunctus*. Illud contingit in quibusdam civitatibus, ubi servi nullo numero sunt. Hoc circa lenones, meretrices, & similes obtinet; qui quamdiu publice tolerantur in civitate, communi quidem defensione fruuntur, honestorum tamen hominum consortio excludendi. Quod idem contingit quibusdam circa foeda aut vilia, licet naturaliter non vitiosa, occupatis.

§. 9. *Ex delicto autem eadem plane deficit*, quando quis juxta leges civiles ob certum delictum *infamia* notatur; idque ut vel morte simul plectatur, & sic memoria eius notetur, vel ut civitate expellatur, vel ut in

civitate retineatur tanquam infame & putridum membrum.

§. 10. Id autem manifestum est, existimationem simplicem, seu *naturalem honestatem non posse alicui ei- ipi ex mero arbitrio summorum imperantium*. Cum id nullo modo ad utilitatem civitatis facere, adeoque in ipsis nullo modo collatum intelligi possit. Sic- uni nec vera infamia videtur contrahi posse, dum quis iussa civitatis per modum nudi ministri ex- sequitur.

§. 11. *Existimatio intensiva* est, secundum quam personæ, alias quoad existimationem simplicem æqua- les, sibi invicem præferuntur, prout uni præ altero insunt, queis aliorum animi ad exhibendum honorem permoveri solent. Est autem *honor* proprie significatio judicii nostri de alterius præstantia.

§. 12. Hæc existimatio intensiva considerari pos- test vel *inter eos*, qui in naturali vivunt libertate, vel *inter cives ejusdem reipublicæ*. Deinde expenden- da sunt ejusdem *fundamenta*, & quidem prout pro- ducent vel *aptitudinem* duntaxat ad honorem ab aliis expectandum, vel *ius stricte dictum*, quo idem ab aliis tanquam debitus postulari queat.

§. 13. *Fundamenta intensivæ existimationis* in genera- carentur omnia illa, quæ insigne perfectionem & præstantiam habent, aut eandem judicantur arguere, & quidem talem, cuius effectus cum fine legis natu- ralis aut civitatum congruit. Uti sunt perspicacia mentis, & capacitas varias scientias & artes addis- cendi, acre judicium in rebus gerendis, animus fir- mus, & per externa inconcussus, illecebrisque ac terroribus superior, eloquentia, forma & dex- teritas corporis, bona fortunæ, & in primis res egre- gie gestæ.

§. 14. Hæc tamen omnia non producunt nisi *ius imperfictum* seu *aptitudinem* ad habendum ab aliis honorem & *venerationem*. Unde si quis eundem aliis etiam bene meritis denegaverit, non *injuriam* facit, sed *duntaxat* ob *inhumanitatem* & *velut in-* *civili-*

civilitatem male audit. Sed *jus perfectum* ad habendum ab altero honorem, aut ejus insignia, provenit vel ex imperio, quod quis in ictum obtinet, vel ex pacto cum eodem ea super re initio vel ex lege per communem dominum lata aut approbata.

§. 15. *Inter principes autem & integros populos pro eminentia & præcedentia solet allegari potissimum antiquitas regni & familiæ, amplitudo & opulentia ditionum, & potentia; qualitas potestatis, qua quis imperium in suo regno obtinet; & splendor tituli. Quæ tamen omnia per se non pariunt jus perfectum ad præcedentiam adversus alios reges populosve, nisi pacto aut concessione horum istud quæsitum fuerit.*

§. 16. *Inter cives autem gradus dignitatis designare summi imperantis est; qui tamen heic recte cujusque præstantiam, & ad conferenda in remp. merita appetitudinem respicit. Quem autem iste civi dignitatis gradum assignaverit, eum recte hic contra concives suos tuerit: nec minus eodem ipse adquiescere debet.*

C A P U T. XV.

De Potestate summi Imperii in bona civitate contenta.

§. 1. **Q**uemadmodum ubi bona abs summis imperantibus in cives profecta sunt, in istorum arbitrio est, quid hi in ea juris obtineant: ita in ea bona, quæ cives propria sibi industria, aut alio modo plene quæsiverunt, *triplex* potissimum *jus*, ex indole civitatum resultans, & ad hanc finem necessarium, summis imperantibus competit.

§. 2. Primum *jus* in eo consistit, ut civibus isti possint *leges præscribere* circa usum eorundem ad utilitatem civitatis attemperandum, aut circa modum, qualitatemque possessionum, uti & rationem transferendorum in alios bonorum, & quæ sunt ejus generis alia.

§. 3. Alterum *jus* in hoc consistit, ut possit particulam aliquam de ipsorum bonis *tributi* aut *vectigalis* nomine decerpere. Cum enim civium vita & fortunæ per civitatem sint defendendæ, oportet ut hi conferant, unde sumptus ad eum finem necessarii tolerentur. Sic ut valde impudens sit, qui defensione quidem & commoditate civitatis frui vult, & tamen nihil operæ aut rei ad eandem servandam conferre. Etsi heic merito prudentes sese rectores ad querulum vulgi ingenium attemperent, & ut quam minimo cum sensu ista corrogari queant, laborent; in primis æqualitatem observando, & modica potius, ac varia, quam grandia ac uniformia exigendo.

§. 4. Tertium *jus* est *dominium eminens*, quod in eo consistit, ut urgente reip. necessitate bona subdivi-

ti cuiuspiam, quibus præsens tempus maxime opus habet, ad usus publicos arripi & applicari queant; licet ista longe superent ratam partem, quam is ad sumtus reip. conferre tenebatur. Ob quam tamen rationem isti civi, quod excedit, de publico, aut ex collatione cæterorum civium, quantum ejus fieri potest, refundi debet.

S. 5. Præter hæc tria jura in multis civitatibus dantur peculiaria *bona publica*, quæ patrimonium reip. aut regni solent appellari. Quod alicubi iterum distinguitur in *patrimonium principatus*, & *reipublicæ*, seu in *fiscum*, & *ærarium*. Quorum prius destinatum est ad sustentationem regis, ejusque familiæ: posterius ad publicas utilitates regni. Circa prius rex habet usumfructum, & de fructibus inde provenientibus pro suo arbitrio disponere potest. Circa posterius autem administratoris munus obit, idemque usibus, quibus destinatum est, applicare debet. Neutrum nisi consensu populi alienare potest.

S. 6. Multo minus autem, qui regnum non habet in patrimonio, totum regnum, aut ejus partem alienare potest, nisi accedat consensus populi, & posteriore casu, etiam peculiariter consensus partis alienandæ. Sicuti nec vice versa membrum aliquod à civitate invita se se abrumpare potest, nisi per vim extenororum hostium in eam sit redactum conditionem, ut aliter nullo modo salvum esse queat.

C A P U T XVI.

De Bello & Pace.

S. 1. **Q**uanquam id legi naturali maxime sit conveniens, ut homines pacem invicem agitent, ultiro ea præstanto, quæ debebant; immo pax ipsa sit status homini quatenus à brutis distinguitur peculiaris: aliquando tamen ipsi quoque homini bellum fit licitum, & quandoque necessarium, quando nempe per alterius militiam nostra servare, aut jure nostro potiri cuncta vim adhibitam nequimus. In quo ipso tamen prudentia, & humanitas suadet, ut ne ad arma eamus, ubi ex injuriarum nostrarum persecutio plus mali in nos nostrosque quam boni sit redundaturum.

S. 2. *Fustæ causæ*, ob quas bellum suscipi possit, huc redeunt, ut nos & nostra servemus ac tueamur contra iustam aliorum invasionem, aut ut, quæ nobis debita ab aliis exhiberi renuantur, afferamus, aut injuriæ jam illatæ reparationem & cautionem in posterum obtineamus. Ob priorem causam quod geritur *bellum defensivum*: quod ob posteriores *offensivum* dicitur.

S. 3. Neque tamen confessum, ubi quis sese læsum arbitratur, ad arma est decurrentum, in primis ubi adhuc dubii aliquid circa jus aut factum occurrit: sed tentandum, num *amica via* res possit componi; puta, colloquio inter partes instituto, provocatione ad arbitrios facta, aut i.e. sorti commissa. Præcipue autem hæc via tentanda illi, qui petit; quippe cum possessionem cum aliquo titulo favor utique comitetur.

S. 4. In-

§. 4. *Injustæ porro bellorum causæ vel aperte tales sunt, vel colorem aliquem licet dilutum admittunt.* Illæ ad duo potissimum capita referuntur, avaritiam & ambitionem, seu habendi, & dominandi libidinem. Hæ variæ sunt; puta, metus ex opibus & potentia vicini, utilitas jure destituta, amor sedes meliores parandi, denegatio eorum, quæ ex simplici aliqua virtute debebantur, stoliditas professoris, cupidus extinguendi jus alterius legitime quæsum, quod nobis paulo molestius videtur: & similia.

§. 5. *Etsi autem modus agendi in bello maxime proprius sit vis & terror: non minus tamen adversus hostem fraude ac dolo uti licet, modo fides data non laedatur.* Inde hostem licet decipere sermone assertivo, seu perfectas narrationes: nequaquam autem per promissa aut pacta.

§. 6. *Circa vim, quæ in bello adhibetur adversus hostem ejusque res, distinguendum est inter id, quod hostis sine injuria pati potest, & quod ipsi salva humanitate nos inferre possumus.* Qui enim hostem fese mihi declaravit, cum in hoc ipso sit professio extrema mala mihi intentandi, eo ipsis quoque quantum in se mihi indulget facultatem adversus se in infinitum. Humanitas tamen jubet, ut quantum armorum impetus patitur, non plus mili hosti inferamus, quam defensio aut juris nostri vindicatio, & in posterum securitas requirit.

§. 7. *Solet bellum dividi in solenne & minus solenne.* Ad illud requiritur, tum ut geratur autore utrinque eo, qui summum habet imperium, tum ut præcesserit indicatio. *Minus solenne est, quod denunciatum non est, aut quod in privatos geritur.* Quo etiam pertinent bella civilia.

§. 8. *Fus bellum novendi in civitate uti est penes eum, qui summum habet imperium: ita istud usurpare citra delegatam ab illo facultatem supra mensuram magistratus est, etiam ubi hic conjicit, summæ potestari, si*

con-

consuleretur, placitum heic & nunc bellum geri. Etsi omnibus, qui alicui provincia aut loco munito, cum copiis militaribus præficiuntur, ex fine munieris sui id quoque injunctum intelligatur, ingruentem hostem quovis modo à locis sibi commissis repellere; ut tamen non temere bellum in ditionem hostilem transferant.

§. 9. Cæterum uti qui in naturali libertate vivit, ob injurias tantum abs se patratas bello potest peti: ita in civitate sæpe bello *invaditur rector civitatis*, aut *tota civitas*, etsi iste autor injuriæ non fuerit. Sed ut recte hoc fiat, necessum est, ut injuria ista aliquo modo in illum transferit. Ac rectores quidem civitatum ex injuriis per antiquos cives, aut qui recens ad eos confugiunt, patratis participant, si *passi* fuerint eas patrari, aut si *receptum* præsentent. Ut patientia sit culpabilis, requiritur, ut quis & sciat delinqui, & possit prohibere. Sciri autem à rectore civitatis præsumuntur, quæ à civibus aperte & frequenter fiunt. Facultas prohibendi semper præsumitur, nisi ejus defectus manifeste probetur. Ut tamen, qui noxium ad se confugientem poenæ duntaxat declinandæ causa recipit & protegit, bello peti possit, id magis ex peculiari pacto inter vicinos & socios, quam communi aliqua obligatione provenit; nisi iste profugus apud nos hostilia in eam civitatem, quam deseruit, machinetur.

§. 10. Sed & illud inter gentes receptum, ut pro debito civitatis proprio, aut quod justitiam requisitam non administrando in se derivavit, singulorum civium bona teneantur hæc tenus, ut extranei, quibus debetur, istis apud se deprehensis manus injicere queant: ita tamen ut civibus, quibus hoc modo sua eripiuntur, refusio sit procuranda ab illis, qui debitum contraxerunt. Quales executiones solent vocari *repressalia*, quæ frequenter sunt bellorum præjudia.

§. 11. Bellum gerere potest non solum *quilibet pro*

pro se, *Ted & unus pro altero*. Quod tamen ut recte fiat, requiritur in eo, pro quo bellum geritur, justa causa; in auxiliatore autem probabilis ratio, cuius intuitu pro isto in alium hostilia exercere queat. Inter eos autem, pro quibus non solum possumus, sed & debemus arma sumere, primo loco sunt subditi nostri non universi solum, sed & singuli; modo ex hocce civitas non evidenter majoribus malis sit involvenda. Sequuntur socii, in quorum foedere id comprehensum est. Qui tamen non modo civibus nostris cedunt, ubi ipsi eodem tempore auxilio opus habent, sed & apud eosdem justa belli causa, & aliqua prudentia in bello suscipiendo præsupponitur. Hos excipiunt amici, etsi peculiariter id ipsis non sit promissum. Denique ubi nulla alia ratio est, vel sola communis cognatio sufficere potest, ut injuste oppressum, nostra auxilia implorantem, quantum commode facere possumus defensum eamus.

§. 12. *Licentia in bello* eousque se extendit, ut quamvis quis cædes patrando aut res vastando atque eripiendo, ultra quam humanitas admiserit, sic grassatus: gentium tamen opinione pro infami, & quem honesti vii aversari debeant, non habeatur. Nisi quod cultiores gentes modos quosdam nocendi hostibus viles habent; puta, veneno uti, aut alterius cives militesque in dominorum cædem corrumpere.

§. 13. *Res mobiles in bello* tunc demum *capte* intelliguntur, quando persecutionem hostilem effugerunt: immobiles autem, quando ita à nobis detinentur, ut hostem inde arcendi sit facultas. etsi ut prioris domini jus ad eas res recuperandas plane extinguatur, necessum sit, ut per subsequens pactum omni prætensioni renunciaverit. Alias enim vi partum vi licebit iterum eripere. Cæterum uti milites autoritatè civitatis belligerant: ita quæ ipsi hostibus eripiunt, proprie civitati, non sibi adquirunt. etsi *passim*

passim receptum, ut mobilia, præsertim quæ non sunt magni pretii, militibus qui ceperunt relinquuntur per conniventiam, aut præmii, vel quandoque stipendi loco; aut ut allicantur, qui citra necessitatem sanguinem suum locare veliat. Quando autem res captae iterum hosti eripiuntur, immobiles quidem ad antiquos dominos redeunt; nec minus mobiles debebant; et si apud plerosque populos & hæ militibus in prædam concedantur.

§. 14. Solet denique *bello adquiri* etiam *imperium* eam in singulos, quam in integros populos viatos. Quod tamen ut fiat legitimum, & conscientias subiectorum stringat, necessum est, ut vieti viatoribus fidem dederrint, & hi hostilem statum, animumque adversus illos exuerint.

§. 15. Suspenduntur actus bellici per *inducias*, quæ sunt conventio, per quam ad tempus, manente belli statu ac lite, ex qua bellum fuit ortum, bellicis actibus offensivis est abstinentia; quibus elapsis, ni interea pax coiverit, citra novam inductionem ad hostilitatem redditur.

§. 16. Possunt autem *inducias* dividi in eas, quæ in euntur subsistentibus in expeditione exercitibus, retentoque utrinque bellico adparatu; quæ ad modicum fere tempus sumuntur: & inter eas, quibus adparatus bellicus utrinque dissolvitur. Hæ in satis longum tempus iniri possunt & solent, & plenæ pacis faciem gerunt, ac aliquando etiam pacis vocabulo insigniuntur cum adjectione certi temporis. Nam alias regulariter omnis pax æterna est, seu in perpetuum extinguit controversias, ob quas bellum conflatum erat. Quæ autem solent vocari *inducias* tacitæ, nullam continent obligationem, sed partes ibi pro lubitu utrinque quiescunt, & ad actus bellicos, quandocunque placitum fuerit, procurtere iterum possunt.

§. 17. Penitus autem tollitur bellum, *sancita* per summos utrinque imperantes *pace*; cuius leges & conditiones definire uti est penes paciscentes; ita illæ fideliter & conuento tempore executioni dandæ & servandæ sunt. In cuius rei firmitatem non modo *jusjurandum* solet interponi, & obsides dari; sed & sœpe alii, in primis qui paci conciliandæ interveniunt, ejus observationem præstandam recipiunt, auxilio promisso ei, qui contra leges pacis ab altero læsus fuerit.

CAPUT XVII.

De Fœderibus.

§. 1. **B**elli juxta ac pacis temporibus inferunt *fœdera*, seu pacta inter summos utrinque imperantes inita. Isthæc *intuitu materialis* possunt dividi in ea, quæ constituunt de aliquo officio invicem præstando, quod jam ante lege naturali præcipiebatur; & quæ officiis legi naturalis aliquid superaddunt, aut saltem eadem, ubi indefinita videntur, ad certi quid determinant.

§. 2. Ad priorem classem referuntur fœdera, quibus de simplici duntaxat humanitate exercenda, aut hoxa non inferenda convenit. Quo pertinent & ea, quibus simplex duntaxat amicitia citra peculiarem præstationem sancitur. Aut quibus jus hospitii, aut commerciorum quatenus id naturali lege debetur, stabilitur.

§. 3. Posterioris classis fœdera sunt vel *æqualia*, vel *inæqualia*. Illa sunt, quæ utrinque eodem se modo habent; seu quando non solum *æqualia* utrinque

erique promittuntur, simpliciter aut observata proportione virium; sed & æquali modo, ita ut neutra pars præ altera sit deterioris conditionis, aut alteri obnoxia.

§. 4. Inæqualia sunt, quando vel inæquales præstationes invicem exhibentur, vel altera pars est deterioris conditionis. Promittuntur autem inæqualia vel à foederato digniore, vel à minus digno. Prius fit, si potentior auxilia promittat alteri, nec restipuletur, aut si majori proportione quam alter promittat. Posterior contingit, si foederatus inferior plura teneatur præstare, quam ab altero recipit.

§. 5. Eorum, quæ à foederato inferiore præstantur, quædam sunt *conjunctiona cum imminutione summi imperii*; puta, si conventum sit, ne inferior socius partem aliquam summi imperii exerceat, nisi cum consensu superioris. Quædam autem *summum imperium non diminuant*, licet adjunctum habeant aliquod onus transitorium, seu quo simul & semel licet defungi; puta, si ex foedere pacis alter teneatur stipendium solvere alterius militibus, belli sumptus restituere, certam summam pecuniae solvere, moenia diuine, obsides dare, naves, arma tradere, &c. Imo nec quævis perpetua onera summum imperium diminuunt. Qualia sunt; eosdem cum altero amicos & hostes habere, sed non reciproce; ne liceat certis locis munitiones extruere, ne ad certa loca navigare, &c. Item si unus sociorum alterius socii majestatem comiter teneatur colere, seu reverentiam quandam ipsi exhibere, & sese ad ejusdem placitum modeste attemperare.

§. 6. Cæterum foedera tam æqualia quam inæqualia varias ob causas solent contrahi: inter quas arctissimam foederum speciem producunt, quæ ad conjunctionem aliquam perpetuam

CAPUT XVIII.

161

am plurium civitatum spectant. Frequentissima autem sunt, quæ ad auxilia in bello defensivo aut offensivo præstanda, aut ad ccommerce regenda pertinent.

§. 7. Celebris quoque est divisio foederum in *realia* & *personalia*. Quorum hæc sunt, quæ cum rege intuitu personæ ipsius ineuntur, eoque defuncto simul expirant. Illa vero sunt, quæ non tam ipsius regis, populive rectorum ut talium, quam reipubl. & regni intuitu contrahuntur, ac perdurant, istic licet mortuis, qui eorundem autores fuerant.

§. 8. Conjunctæ foederibus sunt *sponsiones*, quæ proprie vocantur ista pacta, quæ à ministro summae potestatis circa negotia ad eandem spectantia sine ipsius mandato ineuntur. Quibus uti summus imperans non tenetur, nisi postquam eadem rata habuerit: ita si minister eisdem absolute contraxerit, & ratihabitio secuta non fuerit, ipse viderit, quomodo satisficiat illis, qui ejus fidem secuti inanibus pactis decepti sunt.

CAPUT XVIII.

De Officiis Civium.

§. 1. **O**fficium civium est vel *generale*, vel *speciale*. Illud oritur ex communione obligatione, qua isti imperio civili sunt subjecti. Hoc vero ex peculiari munere & functione, quæ per summum imperium singulis est injuncta.

§. 2. Officium generale civium respicit vel *rectores civitatis*, vel *totam civitatem*, vel *concives*.

M

§. 3. *Recto-*

§. 3. *Rektoribus civitatis civis debet reverentiam, fidelitatem, & obsequium.* Cui coniunctum est, ut idem praesenti statu adquiescat, neque ad res novandas animum adjiciat, neque alteri cuivis adhæreat magis, eundemve admiretur & veneretur; utque bene ac honorifice de iisdem, & eorum actionibus sentiat, atque loquatur.

§. 4. *Erga totam civitatem officium boni civis est, ut ejus salute & incolumente nihil habeat carius; ut vitam, opes, fortunasque suas ad eandem servandam libenter offerat: ut ad eandem illustrandam, ejusque commoda promovenda omnes ingenii & industriae nervos intendat.*

§. 5. *Erga concives civis officium est amice & pacifice cum illis vivere, commodum sese ac facilem praebere, nec morositate aut pervicacia sua turbas dare; cæterorum commodis non invidere, aut eadem interverte.*

§. 6. *Specialia officia vel per universam sese remp. velut diffundunt, vel circa certam duntaxat partem occupantur. Circa quæ omnia hoc generale præceptum habetur; ne quis ullum officium in rep. affectet aut suscipiat, ad quod sese ineptum deprehendit.*

§. 7. *Qui consilio suo rectoribus civitatum adfiscunt, in omnes reip. partes aciem mentis convertant; quæ ex usu reip. videbuntur esse dextre, & fideliter citra affectus ac pravos respectus exponant; salutem reip. in omnibus consiliis pro scopo habent, non proprias opes, aut potentiam; pravis affectibus principum adulando non velificantur; factiōnibus & coitionibus illicitis abstineant: nihil quod dici oportet dissimulet, nihil quod taceri oportet eliminant: exterorum corruptionibus impenetrabiles sese præbeant; privatis suis negotiis aut voluptatibus publica negotia non polthabeant.*

§. 8. *Qui publice constituti sunt ad sacra obeunda, in iisdem gravitatem & attentionem adhibeant, vera de cultu Numinis dogmata proponant, eorum quæ ipsi docent*

cent populo sese conspicuum exemplar exhibeant, nec pravitate morum muneri suo dignationem, doctrinæ pondus detrahant.

§. 9. Quis publice injunctum variarum *scientia* rerum animos civium imbuere, nihil falsi aut perniciosi doceant: vera autem ita tradant, ut auditores iis assentiantur non tam adsuetudine audiendi, quam quia solidas eorundem rationes perspexerunt: omnia dogmata ad societatem civilem turbandam directa fugiant; omnem *scientiam* humanam inanem habeant, ex qua nulla in vitam humanam & civilem utilitas redundat.

§. 10. Qui *juri dicundo* præficiuntur, quibusvis facilem accessum præbeant, plebem ab oppressionibus potentiorum protegant; jus æque pauperi & humili, quam potenti & gratioſo dicant; lites ultra necessitatem non extrahant; à corruptelis abstineant; in cognoscendis causis diligentiam adhibeant, omnesque affectus sinceritatem judicii corruptentes seponant; recte faciendo neminem timeant.

§. 11. Quibus *armorum* cura commissa, militem diligenter & tempestive exerceant, & ad tolerandos militæ labores firment; disciplinant militarem fartam testamque habeant; milites hosti jugulandos temere non objiciant; annonam & stipendium quantum in se promte procurent, nec de eo quidquam intervertant; milites semper ut reip. faveant, curent nec unquam eos sibi adversus rempubl. concilient.

§. 12. *Milites* contra stipendiis suis contenti sint; ab expilandis & vexandis paganis abstineant; labores pro tuenda rep. libenter & strenue obeant; pericula per temeritatem non arceſſant, per ignaviam non defugiant; fortitudinem in hostem, non in commilitones, ostentent, stationem assignatam masculine defendant; honestam inorem turpi fugæ & vicæ præferant.

§. 13. *Quorum opera civitas apud exterros utitur*, cautiſſint & circumspecti, inania à solidis, vera à fabulosis discernere callidi, secretorum tenacissimi, pro utilitate suæ civitatis adversus quilibet corruptiones obstinati.

§. 14. *Qui opibus civitatis colligendis aut dispensandis præsunt; caveant ab omni non necessaria acerbitate, nec ob proprium quæstum, aut per petulantiam vel malignitatem animi oneris quid adjiciant; publici nihil intervertant; quibus de publico quid solvendum, illis citera moras non necessarias satisfaciant.*

§. 15. *Durat autem civium speciale officium, quamdiu in ea functione, ex qua illud profuit, sunt constituti: quæ ubi abeunt, & illud expirat. Generale itidem durat, quamdiu cives sunt. Cives autem esse desinunt, vel si consensu expresso aut tacito civitatis discedant, & alibi sedem fortunarum figant: vel si ob delictum in exilium ejiciantur, & jure civitatis priventur; vel si hostica vi oppressi in viatoris ditionem concedere adigantur.*

F I N I S.

S O L I D E O G L O R I A.

Books Printed for, and to
be sold by John Creed.

TITI LIVII qui extant Historiarum
Libri. In duobus Tomis Correctis &
Emendatis.

Opuscula *Mythologica, Ethica, & Physica.*
Græce & Latine. *Palæphatus, Heraclitus,*
Anonymus, Phurnutus, Sallustius, Ocellus Lu-
cianus, Timæus locrus. Demophylus, Demo-
crates, Secundus, Sextius Pythagoricus, The-
ophrasti Charactères, Pythagoricorum frag-
menta. Heliodori Larissæ Optica.

Ἀρδερικὸς Ροδίζ Περιπατητικὸς φιλοσόφες
Παρεργατὸς τῶν Ἡδ. καὶ Νικομάχεων.
Andronici Rhodii Ethicorum Nichomache-
orum Paraphrasis. Cum Interpretatione
Danielis Heinsii, Cui subjungitur ejusdem
Libellus Περὶ παθῶν, id est, de Azimi Af-
fectionibus.

Platonis de rebus Divinis Dialogi Selecti
Græce & Latine, *Socratis Apologia, Crito,*
Phædo, E Libb. Legum Decimus, Alcibiades
Secundus, *de Religione, de Justo, de Animæ*
Immortalitate, de Dei Existentia, de Preci-
bus; In commodas Sectiones dispertiti;
Annexo ipsarum Indice.

Samuelis Pufendorf Elementorum Jurispru-
dentiæ Universalis Libri II. Unâ cum Ap-
pendice de Sphæra Morali, & Indicibus.

De

De Principiis Juris Naturalis Enchiridion. Auctore *Gulielmo Grotio JC^{to} Delphensi.*

Jo. Barclaii Argenis. Cum Clave, hoc est, nominum proprietatum elucidatione olim quidem edita.

Petri Molinai P. F. Παράγεγμα. Poematum Libelli Tres. I. Hymni in Symbolum Apostolorum. II. Ecclesiæ Gemitus. III. Sylva Variorum. Huic editioni accessit mantissa aliquot Poëmatum.

Petri Molinai P. F. Παράγεγμα Incrementum.

Gualteri Charletoni Oeconomia Animalis, Novis in Medicina Hypothesibus superstructa & Mechanice explicata. Accesere ejusdem Dissertatio Epistolica, de Ortu Animæ Humanæ; & Consilium Hygiasticum.

Magna & Antiqua Charta, Quinque Portuum Domini Regis & Membrorum Eorundem.

Richardi Crashami Poemata & Epigrammata, Quæ scripsit Latina & Græca, Dum Aule Pemb. Alumnus fuit, & Collegii Petr. Socius.

Joan Schuleri Exercitationes ad Principiorum Philosophiæ Renati Des Cartes, Partem 1^{am}.

Publii Terentii Comœdiæ sex, Quibus accedunt Notæ Marginales Joh. Min. Ellii.

Catechesis Ecclesiæ Anglicanæ, Una cum precibus aliquot selectis in usum Regiæ Scholæ Buriensis.

Clavis fidei, or the Key of Faith. Written in Latine by John Ellis D.D. and Rector of Whitfeld in the County of Oxford. And propounded by him in Publick Lectures upon the Apostles Creed, to the Students of Harts Hall in the University of Oxford. Faithfully translated into English by W.F. for the good and benefit of the ingenuous Reader, as an help to build him up in his most holy Faith.

ERRATA IN THE EDITION OF 1682

PAGE	LINE	FOR	READ
37	26	id quod	in quod
43	16	mortalium	mortalium
45	22	quid	qui
46	3	lididine	libidine
48	16	haccce	hacce
49	31	ligitimus	legitimus
53	4	nude	nudi
53	21	faediorem	foediorem
55	11	sed	se
59	5	initium	initum
65	18	semonibus	sermonibus
67	page number	57	67
68	6	quoque;	quoque (without semicolon)
68	35	totius,	totius (without comma)
79	page number	49	79
87	running head	CAPUT XI	CAPUT XV
94	23	receptione	receptio
95	4	comprimis	cumprimis
103	28	ingeniorum	alios ingeniorum
109	1	cons	con-
109	2	fa	fa-
109	3	prole	proles
112	8	incecora	indecora
116	36	saevissimorum	saevissimum
118	24-5	dominum probe	hominum probe
121	21	plurimum	plurium
124	36	sive	sine
130	12	affectu	effectu
133	7	occyus	ocius
135-6	last—first	tanta	tantae
162	33	dissimulet	dissimulent

THE CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

The republication of the classic works connected with the history and development of international law has been undertaken principally on account of the difficulty of procuring the texts in convenient form for scientific study. The text of each author is reproduced photographically, so as to lay the source before the reader without the mistakes which creep into a newly printed text. An introduction is prefixed to each work, giving the necessary biographical details concerning its author and stating the importance of the text and its place in international law. Tables of errata in the original are added when necessary, and notes to clear up doubts and ambiguities or to correct mistakes in the text are supplied. Each of the Classics is specially edited by an expert in international law and is accompanied by an English version made expressly for the series by a competent translator.

The following works have appeared and are now on sale. The price is indicated for each work. They can be obtained by remittance to the publishers, either the Clarendon Press, Oxford, England, or the Oxford University Press, American Branch, 35 West 32nd Street, New York, N. Y.

Ayala, Balthazar: De jure et officiis bellicis et disciplina militari. Edited by John Westlake 2 vols. Washington, 1912. [No. 2 of the series.] Price, \$7.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1582, with portrait of Ayala, Introduction by John Westlake, &c. xxvii+226 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate. xii+250 pages.

Bynkershoek, Cornelius van: De dominio maris. 1 vol. New York, 1923. 108+81 pages. [No. 11 of the series.] Price, \$2.00.

1. Introduction by James Brown Scott.

2. A Translation of the Text, by Ralph Van Deman Magoffin.

3. A Photographic Reproduction of the Edition of 1744.

4. An Index of Authors Cited and a List of Errata in the 1744 edition, by Herbert F. Wright

Gentili, Alberico: De legationibus libri tres. 2 vols. New York, 1924. [No. 12 of the series.] Price, \$5.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1594, with an Introduction by Ernest Nys, and List of Errata. 38a+xvi+233 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Gordon J. Laing, with translation (by E. H. Zeydel) of Introduction by Ernest Nys, and an Index of Authors Cited by Herbert F. Wright. 38a+x+208 pages.

Gentili, Alberico: Hispanicae advocationis libri duo. 2 vols. New York, 1921. [No. 9 of the series.] Price, \$5.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1661, with an Introduction by Frank Frost Abbott and a List of Errata. 44a+xvi+274 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Frank Frost Abbott, with an Index of Authors by Arthur Williams. 12a+x+284 pages.

Grotius, Hugo: De jure belli ac pacis libri tres. 2 vols. [No. 3 of the series.] Price, both volumes, 2½ guineas in Great Britain, \$12.50 in United States; Vol. II only, 1½ guineas in Great Britain, \$7.50 in United States; Vol. I not sold separately; Vol. II consists of three books, each bound separately.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1646, with a portrait of Grotius. Washington, 1913. xxiv+663 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Francis W. Kelsey, with the collaboration of Arthur E. R. Boak, Henry A. Sanders, Jesse S. Reeves, and Herbert F. Wright, with an Introduction by James Brown Scott, Indexes, and List of Editions and Translations by Jacob ter Meulen. Oxford, 1925.

Legnano, Giovanni da: De bello, de repraesaliis et de duello. Edited by Sir T. Erskine Holland. 1 vol. Oxford, 1917. xxxii+458 pages. [No. 8 of the series.] *Out of print.*

1. Collotype of the Bologna Manuscript of *circa* 1390, with Extended and Revised Text of Same, Introduction, List of Authorities Cited, &c., by Sir T. Erskine Holland, together with Photograph of Legnano's Tomb.

2. A Translation of the Text, by J. L. Brierly.

3. A Photographic Reproduction of the First Edition (1477).

Pufendorf, Samuel von: *De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri duo.* 2 vols. New York, 1927. [No. 10 of the series.]

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1682, with an Introduction by Walther Schücking, and List of Errata. 30a+xxii+167 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Frank Gardner Moore, with translation (by Herbert F. Wright) of Introduction by Walther Schücking, and Index by Herbert F. Wright. 27a+xii+15 pages.

Rachel, Samuel: *De jure naturae et gentium dissertationes.* Edited by Ludwig von Bar. 2 vols. Washington, 1916. [No. 5 of the series.] Price, \$4.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1676, with portrait of Rachel, Introduction by Ludwig von Bar, and List of Errata. 16a+x+335 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate, with Index of Authors Cited 16a+iv+233 pages.

Textor, Johann Wolfgang: *Synopsis juris gentium.* Edited by Ludwig von Bar. 2 vols. Washington, 1916. [No. 6 of the series.] Price, \$4.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the First Edition (1680), with portrait of Textor, Introduction by Ludwig von Bar, and List of Errata. 28a+vi+148+168 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate, with Index of Authors Cited. 26a+v+349 pages.

Vattel, E. de: *Le droit des gens.* 3 vols. Washington, 1916. [No. 4 of the series.] Price, \$8.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of Books I and II of the First Edition (1758), with portrait of Vattel and Introduction by Albert de Lapradelle. lix+541 pages.

Vol. II. A Photographic Reproduction of Books III and IV of the First Edition (1758). xxiv+376 pages.

Vol. III. A Translation of the Text, by Charles G. Fenwick, with translation (by G. D. Gregory) of Introduction by Albert de Lapradelle. lxxxviii+398 pages.

Victoria, Franciscus de: *Relectiones: De Indis and De iure belli.* Edited by Ernest Nys. 1 vol. Washington, 1917. 500 pages. [No. 7 of the series.] Price, \$3.00.

1. Introduction by Ernest Nys, and Translation of Same, by John Pawley Bate.

2. A Translation of the Text, by John Pawley Bate.

3. Revised Text, with Prefatory Remarks, List of Errata, and Index of Authors Cited, by Herbert F. Wright.

4. A Photographic Reproduction of Simon's Edition (1696).

Zouche, Richard: *Juris et judicii facialis, sive juris inter gentes, et quaestionum de eodem explicatio.* Edited by Sir T. Erskine Holland. 2 vols. Washington, 1911. [No. 1 of the series.] Price, \$4.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the First Edition (1650), with Introduction, List of Errata, and Table of Authors, by Sir T. Erskine Holland, together with portrait of Zouche. xvi+204 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by J. L. Brierly. xvii+186 pages.

(In Press)

Wolff, Christian von: *Jus gentium methodo scientifica pertractatum.* [No. 13 of the series.]

1. Introduction by Otfried Nippold, and Translation of Same by Francis J. Hemelt.

2. A Translation of the Text, by Joseph H. Drake.

3. A Photographic Reproduction of the Edition of 1764.

(Address orders to)

THE CLARENDON PRESS
OXFORD, ENGLAND

or

THE OXFORD UNIVERSITY PRESS
AMERICAN BRANCH
35 WEST 32ND STREET, NEW YORK, N. Y.

UNIVERSAL
LIBRARY

133 650

UNIVERSAL
LIBRARY

